

ČAS

revija
leonove
družbe

letnik:
XXXIII

X
1938-39

VSEBINA: Dr. V. F.: Kongresi Kristusa Kralja (str. 289) // Dr. A. Brocelj: O zdravstvu v preteklosti in sedanjosti (str. 291) // Dr. Lambert Ehrlich: Razvojna teorija (str. 301) // Obzornik: Bogo Grafenauer, Svoboda ali sužnost (str. 306) // Ocene: Religija (str. 327) // Socialno-gospodarsko vprašanje (str. 329) // Jezikoslovje (str. 333) // Zgodovina (str. 337) // Umetnost (str. 338) // Leposlovje (str. 340) // Zapiski: Franc Terseglav, Ne mešajmo svetega z nesvetim (str. 341) //

»Čas«, revija Leonove družbe v Ljubljani, izhaja vsak mesec razen v avgustu in septembru. Uredništvo si pridržuje pravico tuintam združiti dve številki.

Naročnina: 60 Din za Jugoslavijo, 70 Din za inozemstvo letno. Za dijake velja znižana cena 40 Din, ako se jih naroči vsaj pet na skupen naslov.

Uredništvo: Dr. Janez Fabijan, univ. prof., Ljubljana, Tyrševa c. 17/III., dr. Ivan Ahčin, glavni urednik »Slovenca«, Ljubljana, Jugoslovanska tiskarna in dr. Stanko Gogala, prof. na drž. učiteljskišči v Ljubljani.

Uprava: Ljubljana, Miklošičeva cesta 7/I. (Prosvetna zveza); telefon št. 28-58.

Račun pri Poštni hranilnici, podružnici v Ljubljani, št. 10.433 (lastnica računa Leonova družba v Ljubljani).

Odgovornost pred oblastjo: Prof. dr. Fabijan za uredništvo, ravnatelj Jože Kramarič za Jugoslovansko tiskarno.

Ponatiskovanje razprav je dovoljeno samo s privolitvijo uredništva in z navedbo vira.

Kongresi Kristusa Kralja.

Dr. V. F.

Ne more biti dvoma, da je glavno opozorilo za češčenje in slovesnejše uvažanje Kristusa Kralja v javno in privatno življenje prišla v novejšem času od znamenite okrožnice Pija XI. Quas primas, s katero je zoper naraščajoči organizirani laicizem hotel postaviti še močnejše in bolj delavno ter enotno organizirani katolicizem, ki naj se zaveda, da je armada Kralja vseh kraljev, Kristusa. Da bi to zavest še bolj utrdil v katoliških vernikih, jim je z isto okrožnico določil za zadnjo nedeljo v oktobru poseben praznik Kristusa Kralja, ki je od tedaj postal nekaka revija organiziranih katoliških sil, o čemer že dolgo let pričajo posebne proslave Kristusa Kralja v državah, kjer se je katolicizem po težki dobi svetovne katastrofe mogel prebuditi k novemu, še lepšemu življenju.

Zelo naravno je, da je iz istega vira prišla tudi misel, proslavljati na posebnih kongresih Kristusa Kralja, kakor se tudi evharistični Jezus slavi na velikih evharističnih kongresih. Pravilno je, da so si organizatorji kongresov Kristusa Kralja že od prvih začetkov prizadevali, dati tem kongresom predvsem značaj mednarodne delavnice za informacijo in pobude, iz katerih naj bi se gibanje za verski in moralni prerod tako razkristjanjenega sveta oplodilo in obogatilo za kar najbolj smotrni in čim živahnejši razvoj in napredek. Zato so in naj bi bili ti kongresi predvsem študijska zborovanja malega števila strokovnjakov iz vsega katoliškega sveta, ki se v gotovih dobah sestajajo in ugotavljajo, ali so sile laicizma in materializma na umiku, ali je katolicizem bolj živ in gibčen v načinih prodiranja v sodobni svet, ali bo treba poiskati še boljših poti. Vsakomur je jasno, da ti kongresi ne morejo biti drugo kakor vsi drugi katoliški kongresi katerega koli značaja, da namreč pomagajo v eni ali drugi smeri posameznim škofom in posameznim cerkvenim pokrajinam do novih navodil za verskomoralni prepород katoliškega življenja. Kot dragocenim pomočnikom svojega poslanstva jim katoliška Cerkev nudi svojo pomoč in blagoslov, paziti pa seveda hoče, da stopijo v pravilno razmerje do drugih pobud in ustanov, ki gredo za istim vrhovnim ciljem: vse prenoviti v Kristusu.

Na prvi pogled je na primer jasno, da ti kongresi morejo z vso pravico obstojati poleg evharističnih, njihov študijski in svetovno informativni značaj jih do tega opravičuje in jih naravnost zahteva, prav tako pa ni dvoma, da morajo ti kongresi v organizirani Katoliški akciji gledati od papeža postavljene borce za pravice Kristusa Kralja, ki naj jih pozdravijo in porabijo kot izvrševalce kongresnih sklepov, v kolikor jih za posamezne škofije sprejmejo in prilagodijo njihovi hierarhični voditelji. Vsako novo zbiranje in organiziranje katoličanov za cilje kongresov Kristusa Kralja je nesmotrno in nepotrebno.

Zato naj bi bil tudi manj važni manifestativni del na kongresih Kristusa Kralja posvečen v prvi vrsti pregledu in obnovitvi življenja in navdušenja v organizacijah Katoliške akcije in njenih pomožnih sil, kjer naj bi bilo načelo kvalitete neprimerno bolj poudarjeno kakor veliko število in bi se tudi po tem kongresi prijetno ločili od drugih katoliških zborovanj, ki so si edina v tem, da iščejo maso in jo tudi najdejo, le žal da vsi vedno isto in vedno precej neurejeno in brezoblično.

S takimi omejitvami bodo kongresi Kristusa Kralja mogli sveti Cerkvi prinašati zelo veliko koristi. Mogoče jim bo v celoti vživeti se v tri kratke stavke sv. pisma, ki so zadostna obrazložitev namena in pomena kongresov Kristusa Kralja.

Na Pilatovo vprašanje Jezus Kristus jasno zatrdi: »Kralj sem!« (Jan 18, 37). Kongresi naj bi še in še črpali iz dogmatičnih globin tega razodetja, ker le v tem primeru bo njihova stavba zidana na skalo in ne na pesek. Ideja Kristusa Kralja in njegovega kraljestva je tako globoka in vseobsežna, da je nikdar ne bo mogoče izčrpati in dovolj približati človeku, da iz nje zaživi dosledno kakor treba. Kongresi Kristusa Kralja naj zato pospešujejo »teologijo Kristusa Kralja«, če se smem tako izraziti in iz nje izvajajo vse posledice za življenje človeštva.

Judovski krik: »No čemo, da ta vlada nad nami!« (Lk 19, 14) bodi druga, sicer negativna vodilna misel teh važnih svetovnih sestankov. V tem oziru je delo kongresa bolj opisovalno, kako se javlja v raznih delih sveta nasprotovanje Kristusu Kralju, v katerem pogledu in na katerih krogih življenja. Kdo se ne zaveda, kako važna je ta informacija, ki ne sme le v svetovne širine, marveč mora tudi v globine vzrokov in neizgovorjenih načrtov? Kristus hoče obsegati ves svet, Antikrist ga hoče tudi, zato mora biti pogled previdnega Kristusovega borca nujno odprt za ves svet, saj je posebno danes že prav vse v nekem oziru mednarodno. Zapirati se v meje svojega naroda, bi se reklo, zastirati si pogled pred neizbežnimi dobrimi in slabimi vplivi iz tujine. Zato je mednarodna informacija in mednarodna propaganda za Kristusovo kraljestvo nujna,

ker je tudi zlo mednarodno. Jasno pa je, da imajo posamezni narodi na takih kongresih veliko vlogo, da po svojih zastopnikih do dna preučijo položaj v svojih mejah in iz svojih dobrih in slabihkušenj učijo tudi druge. Važna naloga za nas Slovence je v tem oziru še posebno letošnji kongres!

Tretje poslanstvo kongresa je v Pavlovih besedah: »On mora vladati!« (1 Kor 15, 25). Po skrbnem in temeljitem študiju je treba najti pota, po kateri naj bi osvajali svet za Kristusa. Zdravilo bo mogoče zapisati le tedaj, če je diagnoza bolezni prav podana. Zdravilo bodi za bolezen do natančnosti primerno. Zato naj bi kongresi, ki se v rednih razdobjih ponavljajo, omejili svoje razprave na določene manjše oddelke velikega poglavja o verskem in nraavnem preporedu in za nje našli res času primerna in praktična navodila. Tu se še posebno izkaže potreba po študijskih kongresih. Nevarnost je pri tovrstnem študiju, da se omejimo oziroma se damo prevariti od zunanjih in čisto drugotnih pojavov. Zato naj bi kongresi Kristusa Kralja šli močno v globine in skušali pomagati zlo zdraviti pri korreninah in času zelo primerno ob polnem upoštevanju dvatisočletne skušnje Cerkve. Vsi narodi bodo kongresom Kristusa Kralja hvaležni, ako bodo dobili vsaj relativno novih nasvetov za širjenje božjega kraljestva.

Slovinci smemo biti ponosni, da je te kongrese začel Slovenec. Veseli bodimo, da se bodo zastopniki narodov zbrali v Sloveniji, ki je mednarodno še tako nezavzeta, da more biti še vedno ugoden kraj za srečanje narodov. Storimo vse, da bo VI. kongres Kristusa Kralja prinesel nam samim tisto duhovno korist, za katero je ustanovljen, vsem narodom-gostom pa zapustil take vtise, da nam bodo radi duhovno prihiteli na pomoč, kakor se bomo morali boriti za pravice Kristusovega kraljestva v Jugoslaviji.

O zdravstvu v preteklosti in sedanjosti.

Dr. A. Breclj.

Značilno svojstvo vsake živi je prizadevanje, da se skuša ohraniti tudi v neugodnih razmerah, da si sama iz sebe popravlja nastale škode, da se torej sama zdravi. To zdravilno moč ali sposobnost (vis medicatrix naturae) opazujemo že pri rastlinah, ki si same celijo rane ali po bolezni pokvarjene dele nadomeščajo z novimi, zdravimi poganjki. Vse tako samozdravljenje občudujemo še v višji meri na živalih, ki se znajo vrh vsega še ogibati zdravstvenih nevarnosti, ki torej preprečujejo obolenja.

Tudi človek je prirodnina, tudi v človeku je že po naravi razvita moč in sposobnost samozdravljenja in preprečevanja bolezni in to tem bolj izrazito, čim ožji so njegovi stiki z veliko, skrbno in radodarno materjo prirodo. Vse to vidimo sami na sebi in okoli sebe vedno in povsod, zato se nam zdi vsakdanje in nezanimivo. Opazovalci prirode,

rastlinja, živalstva in prirodnih človeških rodov so nam nagromadili v debelih knjigah čuda mnogo znamenitih in presenetljivih podrobnosti o samozdravilnem vršenju v področju nezvestnega in nagonskega življenja, brez dejanskega umevanja in zavestnega hotenja.

Človek pa se je povzpел še više že v prvih početkih; kot razumno bitje je odločevalno posegal tudi v to stran vršenja, zavestno in namerno se je branil zdravstvenih nevarnosti, preudarno in samovoljno je popravljал nastale zdravstvene škode sebi ali drugim. Tako je nastalo zdravstvo v ožjem in navadnem pomenu besede ali medicina, in sicer v obeh smereh, zdravilno in preprečevalno zdravstvo, kurativna in preventivna medicina ali higiena.

I. Prvotno zdravstvo.

Zdravstvo kot skupek vsega zdravilnega in boleznι preprečevalnega prizadevanja je v tej ali oni obliki svojina človeka vseh dob in vseh krajev. V najstarejših ostalinah človeka, ki jih odkrivajo učenjaki vsepovsod na zemeljski obli, vidimo nedvomne priče tega človeškega prizadevanja in dokaze prastare zdravstvene omike. Iz kamene dobe imajo lobanjo, ki je bila preluknjana (trepanirana) po pravilih tudi sedanje zdravniške umetnosti. Na preprostih, a nič manj resničnostnih slikarijah iz predzgodovinske dobe vidimo upodobljene bolnike z značilnimi potezami in pripravami za njihovo zdravljenje. Na glinastih ploščah v Mezopotamiji in staroegipčanskih papirusih, izdelanih več tisoč let pred našim štetjem, se že bero popisi bolezni in navodila za zdravljenje. Takšno in če ne starejšo zdravstveno omiko so ugotovili starinoslovci tudi pri Indih in Kitajcih, v novejšem času celo pri Indijancih Srednje in Južne Amerike. Že v Mozosovih knjigah so zdravstveni predpisi, ki razodevajo zelo stvarno poznanje bolezni. Judje so, že od nekdanj bistre glave, hodili tudi v dobre šole, nekaj k Mezopotamcem, še dalje k Egipčanom.

Kakšno pa je bilo prvotno zdravstvo? Malone povsod enako; najbolj ugledni in po znanju odlični možje so se ukvarjali z zdravstvom. Ti možje so bili pri večini narodov navadno duhovniki, le pri Kitajcih splošni izobraženci, ki niso mogli doseči kakšne boljše javne službe, mandarinske ali nižje. Tako je bilo zdravstvo v svojih početkih ozko povezano z duhovniško službo in miselnostjo. Duhovnik je opravljal zdravniške posle kot služabnik božanstva, ki pošilja bolezni kot kazni za osebne in družinske pregreške, pa tudi rodovne ali državne žalitve božanstva. Takšno pojmovanje bolezni je bilo vsesplošno, temu primerno je bilo tudi zdravljenje, ki so ga opravljali duhovniki z molitvami in daritvami.

Ko že razmišljamo o postanku bolezni, treba omeniti Jobovo knjigo, kjer je prastaro vprašanje, od kod zlo na svetu v obliki bolezni, razjasnjeno pesniško lepo in umsko-dušeslovno tako globoko-resnično, kakor nikjer v pred- ali izvenkrščanskem svetu.

Prvotno zdravstvo je bilo in je še združeno z verskim naziranjem. Ta poglobilni znak je ostal tudi kasneje, ko se je zdravstvo razvijalo v zvezi z drugim življenjskim napredkom v dvojnem pogledu. Življenjska izkustva so pokazala, da so stvari v svetu, ki ugodno vplivajo na bolezenska stanja, rastline v celoti ali posameznih delih, živalski predmeti, nekatere vode, posebni kraji ali časi. Ta ljudska izkustva so večini duhovniki uporabljali pri zdravljenju kot obredne pripomočke pri bogoslužju. Tako se je polagoma razvijala uporaba zdravil rastlinskega in živalskega izvora pri bogoslužnem zdravljenju. Spričo velike različnosti v bolezenskih po-

javih se je moral razširiti tudi krog božanstev, ki naj pomagajo v posameznih, tako nasprotnih boleznih, prvotni bogovi so tako dobivali mnogo potomstva obeh spolov, nižjih bogov in celo samo polbogov, pomočnikov v tako različnih potrebah. Tako so nastajala po raznih krajih svetišča premnogih božanstev, ki so bila posebna zdravilišča za raznovrstne bolnike.

Potrebe vsakdanjega življenja so zahtevale, da so se poleg verskega ali bogoslužnega zdravstva razvijale posamezne panoge zdravstva samostojno in izven duhovniškega območja. Tako so bile že v najstarejših dobah vojske opremljene za zdravljenje v vojni nastalih poškodb. Pri vseh omikanih narodih je nastalo ranocelništvo za potrebe vojne in miru. Ranocelništvo kot samostojna obrt se je pri mnogih staroveških narodih povzpelo do neverjetne spretnosti, uspešno so znali celiti rane in poškodbe na udih, glavi in telesu, lotevali so se tudi bolezenskih tvorb samih, puščali so izcedke iz trebuha in prsi, rezali žive otroke iz umirajočih mater, odstranjevali kamenje iz mehurja in celo mreno z oči. Drugi so umeli popravljati lepotne nakaze na obrazu in drugod, znali so popravljati zobe in napravljati umetne, ponajveč iz slonove kosti. Izumeli so v te svrhe razno orodje, ki je bilo izprva kamenito, potem koščeno, kasneje bronasto in železno. Podzvestno so razkuževanje orodja prepuščali ponajveč soncu, poznali so za omiljevanje bolečin razne uspavalne napoje iz makovega soka, indijske konoplje, volčje česnje in drugih. Za ženske tegobe so bile že pri starih narodih na voljo večje žene, pri mnogih je že bilo razvito tudi babištvo.

II. Grško zdravstvo.

Iz tega prvotnega stanja, ki bi se moglo imenovati otroška doba, se je začelo dvigati zdravstvo na znanstveno višino v Grčiji, in sicer po perzijskih vojnah, ko je zavladal mir, nastalo splošno blagostanje, vzcvete umetnosti in znanosti, med njimi kraljica vseh ved — filozofija (ali modroslovje). Izredno nadarjeni grški narod je na svojih trgovskih potih spoznal vse gmotne in umske pridobitve starih omikanih narodov, Egipčanov, Feničanov in po njih tudi Mezopotamcev, prenašal znanje in pobude domov in jih doma obdelaval čisto po svoje in tako stvarjal popolnoma svojsko grško omiko. Vzporedno z grškim modroslovjem se je razvijalo zdravstvo popolnoma samostojno in po znanstvenih načelih, tudi v zdravstvu je iskal globoki grški duh zadnje vzroke in postave vsemu vršenju v pravšem in spremenjenem bolezenskem stanju. Neodvisno od duhovniških krogov in verskih obredov, a ne v nasprotju z njimi, so nastale zdravniške šole, ki so gojile zdravstvo kot znanost. Višek grške zdravstvene vede je združen z imenom Hipokrata, ki je kot potomec stare zdravniške rodbine imel slovečo zdravniško šolo in nam zapustil veliko zdravniških opisov in razprav, še dandanes vrednih prebiranja in razmišljanja. Hipokrat je bil vrstnik modrijana Platona, ki ga omenja s priznanjem. Grško zdravstvo je dobilo znanstveno oporo v delih modrijana Aristotela, Platonovega učenca. Aristotel je zbral ogromne zakladnice urejenega znanja, ne samo modroslovnega, ampak tudi prirodoznanskega, kamor miselno spada kot panoga tudi zdravstvo. Aristotelov učenec kralj Aleksander Veliki je ustanovil na Nilovem ustju mesto Aleksandrijo, ki je bilo središče in učilišče vse grške omike za dolga stoletja. V Aleksandriji so gojili poleg drugih ved tudi zdravstvo in ga izpopolnjevali na temelju Hipokratovih in Aristotelovih nauk. Po tem velikem in sijajnem zgledu so snovali in vzdrževali zdravniške šole tudi drugod.

Rimljani, ki so v tistih dobah zavojevali ves tedaj znani svet, niso imeli, niti poskusili ustvariti svojega zdravstva. Veliko več smisla so imeli Rimljani za javne zdravstvene potrebe. Že v dobi kraljev so napravili v Rimu smradotoč, kasneje več vodovodov in obsežna, naravnost razkošna kopališča v Rimu in italjskih mestih, pa tudi v vojaških taboriščih. Za osebne zdravstvene potrebe so se posluževali grških zdravnikov, ki jih je v dobi cesarjev kar mrgolelo. Mnogi teh grških zdravnikov so tudi pisateljeli; najbolj se je proslavil Galenos, ki je zbral in uredil po Hipokratu in drugih zdravnikov poleg drugih spisov prvo vseobsežno zdravstveno knjigo »Zdravniška umetnost« (techne iatrike), ki je služila zdravnikom kot glavna učna knjiga do novega veka. Galen je bil sloveč zdravnik na dvoru rimskih cesarjev in osebni prijatelj znamenitega modroslovca-cesarja Marka Avrelija.

III. Vpliv krščanstva.

Na višku grške omike in rimske državne moči je nastopilo krščanstvo, ki je prineslo blagovestje kot nov kvas vsemu življenju. Zgled njegovega božjega Ustanovitelja, ki je imel odprto srce za vse človeške tegobe in vse betežnike, prav posebno bolnike, njegov nauk o ljubezni do bližnjega, njegova ganljiva prilika o usmiljenem Samarijanu, je spremenil temelje zasebnemu, družinskemu in sploh občestvenemu življenju. Dotlej neznana čuda je stvarjala krščanska ljubezen do vseh pomoči potrebnih, in ne najzadnje do bolnikov, ki jih je bilo tudi takrat vselej in povsod dovolj, nekajkrat, v časih kug, preko mer. Krščanski svet je prvi ustvarjal bolnišnice, ki še zdaj nosi katera prvotno ime »božje gostišče«.

Najznamenitejšo bolnišnico je ustanovil ob koncu IV. stoletja po Kr. škof Bazilij Veliki, ki je dobila po njem ime Bazileja in so jo imenovali osmo čudo sveta. Stala je blizu znane Cezareje v Siriji v obliki lepo urejenega mesta s posebnimi oddelki za različne bolezni, z ločenimi zgradbami za kužne bolezni, imela je urejeno reševalno postajo za prenos ponesrečencev in bolnikov z velblodi in konji ter bivališča za zdravništvo in strežništvo. Po tem sijajnem vzorcu so ustanavljali bolnišnice po vseh večjih krajih rimskega cesarstva, največja in sloveča je bila v Carigradu, kjer so se celo cesarične in dvorjanke izkazovale v negi in strežbi bolnikov. Vse te večje bolnišnice so bile hkrati zdravniške šole po naukih visoke zdravniške šole v Aleksandriji.

Preseljevanje narodov je končalo zapadno rimsko cesarstvo in uničilo njegovo grško-rimsko omiko z vsemi pridobitvami. Tudi zdravstvene ustanove so propadle, izginila je zdravstvena prosveta. Sredi silnega vrvenja poldivjih narodov je mlado osvobojeno krščanstvo pognalo nove mladike vsesplošne omike na novi miselni podlagi k Bogu usmerjenega življenja. Tudi zdravstvo je dobilo novo pobudo. Verska občestva, najprej samostani, potem župnije in škofije so ustanavljale bolnišnice za svoje in tujce; na samostanskih vrtovih so gojili zdravilne rastline. Tako je nastala potreba zdravniških šol. Prva šola se je razvila v južni Italiji, kjer je bila grščina še živa govorica in nositeljica stare omike. Ustanovili in pospeševali so zdravniško šolo v Salernu duhovniki in zlasti redovniki-benediktinci iz slovečega samostana Monte Cassino. Na njej so poučevali tudi zdravniki neduhovniki. Več ugleda pa je prinesla salernitanski šoli starogrška zdravniška omika, ki so jo dobili Salernitanci od Arabcev; ti so v Aleksandriji prevzeli grško slovstvo, prevedli v arabščino in z lastnimi dopolnitvami predelali, arabska dela so prevajali v latinščino,

ki je bila v krščanskem svetu vodilni jezik. Za Salernom je nastala zdravniška šola v Bologni, malo kasneje v Montpellierju. Iz Italije in Francije so hodili učenjaki v takrat arabsko-mavriško Španijo proučevat in na latinsko prestavljat arabska dela. Zdravniške šole so bile sprejete v okvir visokih šol, ki so se ustanovljale v Parizu, Pragi, na Dunaju in drugod, zdravniki so bili ugledni možje na dvorih cerkvenih in posvetnih knezov. Temelj vse zdravniške znanosti so bili Galenovi spisi in dopolnila Arabcev, pomožni predmet je bil Plinijev prirodoepis in sholastično modroslovje.

Poleg učenih, gosposkih zdravnikov je bilo kakor v starem, tako tudi v srednjem veku obilo drugih. Malokateri učeni zdravnik se je sam ukvarjal z operativnim zdravstvom, ki ni bilo učni predmet na nobeni zdravniški šoli. To so opravljali neizobraženi obrtniki-ranocelniki, ki so kri puščali, čistilne vlive delali, kamenje iz mehurja rezali, zadržnjene kile reševali, zdravili poškodbe in celili rane, izdirali zobe; nekateri so znali celo mreno v očeh zmikati. Poleg teh so bili brivci in kopališčniki (padarji), ki so se ukvarjali z nego in zdravljenjem kože. Že Kelti so znali bolezni zagovarjati, zagovarjanje kačjih pikov, zastrupljenj, prisadov in podobnih tegob je bilo izza rimljanskih dob pri vseh narodih priljubljena in razširjena navada, ki se je ohranila v prvotni obliki še dandanes po vsej zemeljski obli, v pretkanih oblikah celo v središčih novodobne omike.

V srednjem veku se je navzlic krščanstvu vzdržala vera v zle duhove, ki sami ali posredno po živalih ali ljudeh vplivajo na telesno in duševno zdravje neugodno, vse duševne bolezni in mnoge telesne so šle na ta rovaš. Tako se je utrdila vera v čarovnike in čarovnice, ki so bili premnogokrat tudi sami prepričani, da so dejansko orodje zlih duhov. Izobražencem in učenim zdravnikom niso zadoščale takšne vraže za umevanje človeške usode in zdravstvenega stanja. Ker jim ni mogla vzrokov bolehanja razložiti zdravniška učenost, so se zatekali po razlago na nebesne pojave, predvsem sonce, luno in zvezde. Iz njihovega stanja so si po učenih zvezdogleh (astrologih) dajali izračunati svoje sedanje in bodoče zdravje.

Tako je bilo zdravstvo proti koncu srednjega veka, ko je strahotna kuga pokončala več kot polovico evropskega prebivalstva.

IV. Novejše zdravstvo in zdravniški razkolniki.

Z novim vekom se je izvršil v evropskem svetu temeljit preobrat. Pod vplivom humanizma, ki ga je rodilo proučevanje poganskega (starogrškega-rimskega) slovstva, je nastal v učenem svetu globok razkol, razkol v veri in modroslovju. Ta razkol, borba proti šolski okorelosti, je zajel tudi zdravstvo, ki je v svojih globinah povezano na splošno življenjsko naziranje. Učenjaki so izgubili vero v pisano učenost in modrost, ki se ni več ujemala z njihovim gledanjem v svet. Tako so ugotovili, da se Galenov opis človeškega telesa ne sklada z dejanskim stanjem, njegov opis ogrođa se ujema z opičjim, ne človeškim, odkrili so drugačno delovanje drobja, kakor ga je učil Galen, iskali in našli so v alkimističnih kuhinjah nova zdravilna sredstva, poleg opazovanja so začeli gojiti poizkuse na živalih in ljudeh. Izumeli so drobnogled (ali mikroskop) in z njim ugotavljali podrobno sestavo človeškega telesa v oblikovnem pogledu, s kemičnimi preiskavanji pa snovanje v njem. Visoke zdravniške šole so tekmovalle med seboj v odkrivanju novih dejstev v prirodninah sploh in človeku posebej. Ta tekma je trajala ves novi vek in traja še dandanes.

Zdravniška veda se je neznansko poglobila in razširila. V visokih zdravniških šolah so začeli gojiti dotlej zanemarjene panoge zdravilstva, razvila se je kirurgija, porodništvo in polno drugih posebnih strok, ki zahtevajo posebno spretnost in opremo. Kemik L. Pasteur je odkril nov svet drobnoglednih in doslej neznanih živi (rastlinic in živalic), izredno pomembnih za življenje drugih velikih živi, in tako ustvaril temelje nauku o kužnih boleznih; odkritje elektrike z izumom fizika Röntgena, izsleditev radija po obeh zakoncih kemikih Curie, podrobna ugotovitev hormonov in vitaminov so obogatili zdravniško znanje in pomnožili zdravilne pripomočke do nepreglednosti, da ni več učenjaka, ki bi obvladoval vse zdravstvene panoge glede poznanja in uporabljanja.

Zdravstvo kot veda uživa splošno spoštovanje in priznanje. Odlični in nesporni so uspehi preprečevalnega zdravstva (ali higijene), ki je postalo področje javne uprave države, pokrajin, občin in drugih združb. Glede zdravilnega zdravstva (ali kurativne medicine) pa je celo v omikanem svetu dosti manj soglasja, da ne rečem nasprotnega mnenja.

Poleg t. zv. šolskega zdravstva, kakor se poučuje na javnih visokih šolah, so razširjena premnoga zdravstvena razkolništva. Med te spada homeopatija, nauk nemškega zdravnika Samuela Hahnemanna (1775—1843), ki je v nasprotju z učenim zdravstvom postavil za zdravljenje dve novi načeli, da se bolezni zdravijo s sredstvi, ki povzročajo na zdravih podobne bolezenske pojave, in da se učinek zdravila poveča (ali potencira), ako se zdravilo raztanjša. Homeopatija se je močno razširila po Nemčiji, Franciji, Ameriki, kjer imajo celo visoke šole zanjo. Tudi v naših krajih je imela homeopatija mnogo pristašev, posebno v duhovniških krogih. (Prešernova puščica: »Popred si pevec bil, zdaj si homeopat, popred si časa bil, zdaj si življenja tat!«). Po več ko stoletnem sramotanju na vseh zdravniških šolah začenja homeopatija dobivati priznanje celo med odličnimi profesorji zdravstva glede obeh osnovnih načel. Jaz sem našel v homeopatskih knjigah mnogo klenega, v zdravilstvu uporabnega zrnja.

Druga takšna zdravstvena kriva vera je mesmerizem. Začetnik mu je švicarski zdravnik Friderik Avgust Mesmer (1733—1815), ki je iznašel »živalski magnetizem« in z njim uprizarjal zdravljenja, ki so mu prinesla sloves čudotvorca med preprostimi ljudmi in plemenitaši, hkrati pa tudi sovraštvo med učenimi zdravniki. Moral je bežati iz Avstrije in z Dunaja v Pariz, kjer je sijajno uspeval, dokler mu ni francoska revolucija uničila pglavitnega področja, plemišstva in bogatega meščanstva. Zapuščen in siromašen je umrl v svoji domovini Švici, a njegovo delo je živelo in se razvijalo naprej do današnjega časa. Mesmerjevo prenašanje magnetizma s pokladanjem rok, gladenjem po telesu in godbo so Mesmerjevi učenci doumeli in razvili v spretnost hipnotiziranja, umetnega uspavanja, takega stanja, ko je človek brez lastne volje predan volji svojega uspavatelja (hipnotizerja). S hipnotiziranjem so se ukvarjali mnogi priznani zdravniki, slovela je Charcotova šola; dandanes je hipnoza v resnem zdravstvu malone opuščena, pač pa se je poslužujejo v obilni meri navihani mazači in tajnoznanstveni čudotvorci.

Mesmerizem je dobil novo vsebino in obliko v spiritizmu. Spiritizem kot vera v duhove je nastal v Evropi v 18. stoletju, kot občevanje z dušami umrlih pa v Ameriki v 19. stoletju. Spiritizem se je silno razširil po vsem t. zv. omikanem svetu kot nekak ugovor proti pogmotnemu (materialističnemu) svetovnemu naziranju, v spiritizmu išče zbegani svet srčne utehe, večkrat tudi pomoči v zdravstvenih stiskah. Poleg spiritizma

se iznova uvajajo astrologija, magija, teozofija kot zdravilne metode med omikanci, ki jih je razočaralo brezdušno novodobno zdravstvo. Kjer ni vere, tam so odprta vrata tudi bedastemu praznoverju in z njim brezvestnemu sleparstvu in mazaštvu.

Učeno zdravstvo je odbijalo po svoji pogmotni miselnosti in razočaralo po fatalistični nedelavnosti. Hodil sem v šolo k profesorju zdravilstva (farmakologije), ki se je sam norčeval z zdravili. Drugi profesor se je ponašal s sijajnimi razpoznavami bolezni in napovedmi njihovega poteka in žarel od zadovoljstva, če je raztelesba potrdila njegovo mnenje, o zdravljenju pa nam ni govoril dosti več ko nič, češ da najdemo v učbenikih, če že hočemo ljudem natresti kaj peska v oči. Ta zdravniški nihilizem, odraz takratnega pesimističnega svetovnega naziranja, je vladal po vseh visokih zdravniških šolah, Dunaj je bil v tem pogledu razvpit več desetletij.

Neuki, preprosti a bistrovidni ljudje so izumevali nove načine zdravljenja. Šlezijški kmet Vincenc Priesnitz se je v lastnih potrebah začel zdraviti z mrzlo vodo uspešno, ko mu je izučen zdravnik napovedal smrt ali najmanj trajno pohabljenost. Kmalu je zaslovel doma in po širnem svetu, odličniki in bogataši iz vse Evrope in celo Turčije so drli k njemu v Graefenberg, ki je sprejemal v svoje vodno zdravilišče po več stotin bolnikov hkrati. Priesnitzovo vodno zdravstvo je na sebi preizkusil župnik Sebastian Kneipp in ga iz golega človekoljubja začel uporabljati pri svojih župljanih in kasneje drugih bolnikih, ki so vreli k njemu od vseh vetrov. Sijajna osebnost, ki se odlikuje po temeljitem nepoznanju zdravniške vede, a po svoji naravni bistroumnosti sprevideva, kako naj se slabotnej krepí z vodo, preprosto hrano in domačimi zdravilnimi pripomočki. Priesnitz-Kneippovo zdravljenje z vodo v raznih oblikah je prešlo brez odpora med zdravilne pripomočke učenega zdravstva na javnih zdravstvenih zavodih. Kot odpor proti izumetničenim, izdatnim in lahko prebavnim hrani je Priesnitzov rojak in tekmeč Schroth začel ljudi zdraviti z najbolj preprosto kmečko hrano prav na pičlo in uvedel načrtno stradanje. Njegovo zdravilišče v Lindewiese slovi še dandanes. V tej zvezi se je razvilo zelo živahno gibanje za popolnoma brezmesno in zgolj rastlinsko prehrano, v novejšem času celo za surovo hrano. Vse te misli, ki imajo poleg pretiranosti in druge navlake zdravo jedro, utemeljeno v novejših zdravniških raziskavah in preizkusih, so sprejete v okvir šolskega zdravstva, saj je že Hipokrat učil, da je dieta, točno določeni način prehrane, bistveno pomagalo za uspešno zdravljenje.

V nasprotju s t. zv. »učenim zdravstvom« se širi povsod, zlasti v deželah, kjer je zdravljenje vsakomur dovoljeno, t. zv. »prirodno zdravstvo« brez umetnih zdravil in pripomočkov zgolj s prirodnimi sredstvi, soncem, zrakom in vodo, čim bolj preprosto hrano, delom in športom, prirodnimi kopelmi in zdravilnimi zelišči. Vsa ta načela »prirodnega zdravstva« se dandanes upoštevajo in izvajajo tudi v »učenem zdravstvu«, tako da ni več pojmovne razlike med učenim in prirodnim zdravstvom, pač pa je dovolj osebnega trenja v poklicnem izvrševanju. Zbliževanje napreduje celo glede zdravil. Učeni vseučiliški profesorji predpisujejo zopet preprosta domača zdravila, čaje in zavrlece, obloge in oparke. Katerega mislečega zdravnika ne tišči jarem, ki je vpregel vanj zdravstvo in zdravništvo kapitalizem, ki ustanavlja, kakor tovarne za umetno hrano in shranke (konserve), tako in še bolj tovarne za zdravila, in vsaka teh tovarn tekmuje s svojimi posebnimi izdelki (specialitetami) in preplavlja trg s to šaro pod novim nabuhlim imenom. Lekarništvo, nekdanj čestit

poklic, je dandanes ponižano na drobno prodajo tovarniških izdelkov, in sicer po krivdi zdravništva, zapeljanega po kričeči reklami in hlepečega po novotarijah.

Odkar je dunajski zdravnik Sigmund Freud odkril v bolnem človeku dušo, ki je za zdravstveno stanje odločilnega pomena, dobiva tako dolgo zatajevana in zaničevana duša polagoma sicer, a vendar čedalje večje priznanje in upoštevanje v zdravniškem svetu. S tem spoznanjem se izboljšuje napeto razmerje, izginja na eni strani vnemarnost, na drugi strani pa nezaupnost med zdravnikom in bolnikom, ki je ne samo predmet zdravniškega opazovanja, preučevanja in obdelovanja, ampak tudi in v prvi vrsti človek-trpin, potreben pomoči, predvsem pa najbolj človeškega razmerja — sočustvovanja. Počasi, a vendar se taja led pogmotne miselnosti, led med zdravništvom in trpečim človeštvom, v prosoh obojih in skupnosti.

V. Ostanke ljudskega zdravstva pri nas.

O domačem zdravstvu, ki je pri preprostih narodih zelo razvito in pomeni skupek sto- in tisočletnih izkustev, so se pri nas ohranili komaj še sledovi, in sicer v družinah, kjer še drže stara izročila, kakor pri kmetih v hribih in samotnih dolinah, pastirjih in drvarjih. Iz dijaških let se spominjam, da je šel marsikateri tovariš, ki sta mu legla ljubljanska megla in šola na pljuča, domov v Bohinj smolo jest. Smola iglastega drevja in rušja vsebuje zdravila, ki jih zdravilstvo rabi pri pljučnih boleznih. Ko je kateri od nas otrok obolel za drisko, so nam dajali žvečiti brnjavke, ki je vipavski izraz za znane trnjolice, plodove črnega trna, in vsebujejo zdravilne snovi za črevesno zasliženost. Kot pastir sem opazoval nepozaben primer domačega — ljudskega zdravljenja. Popravljali so rajde, cesto čez naš srenjski pašnik, ali tolkli kamenje za gramoz. Mlajšega delavca je zgrabila huda ujed v trebuhu, da se je kar zvijal po brežini in ječal. Starejši delavec je šel na cesto, nabral v svoj klobuk do vrha svežih konjskih fig in vrnivši se jih je odtisnil v pločevinasto posodo, ki jim je bila za kozarec in dal bolniku sok použiti. Zares mu je odleglo. Meni se je tisto zdravljenje strašno gabilo takrat, dandanes vem, da nekatere sestavine žolča, ki jih je v govnu dovolj, mire krče in bolečine. Jezusu so pred križanjem ponudili mešanico vina, mire in žolča, bržkone usmiljene spremljevalke, a jo je iz vljudnosti samo pokusil, ne pil, ker je hotel trpeti pri polni zavesti.

Zeleti je, da bi opazovalci našega narodnega življenja skrbno zbrali ostanke našega narodnega zdravstva, ostanke, ki imajo časih kaj zdravega jedra v sebi. Delo ni lahko, ker se je nabralo tudi v glavah naših hribovcev dosti tuje navlake zelo različne vrednosti. Naše izvirno domače poljudno-znanstveno knjištvo je z malimi izjemami precej plitvo. Pisci te vrste se premalo zavedajo upravičene zahteve, da so mladini in preprostemu ljudstvu namenjeni spisi, tudi najboljši po vsebini in obliki komaj ali ravno še zadostni!

VI. Potvare zdravstva.

V našem narodu je glede zdravja še mnogo praznoverja in vraž, med t. zv. omikanci nič manj kakor med ljudstvom. Čudimo se našim oblastem, da puščajo izhajati knjižure in oglase v časopisih, kjer se ponujajo razni vedeži za ovedenje usode in kajpada zdravja iz stanja zvezd ob rojstvu ali poroki, iz sanj, drugi z jezika ali nohtov, pisave, govornice ali celo

pogleda, iz potez na dlaneh ali šopa igralskih kart. Ta obrt močno uspeva v središčih človeške omike, slovita Pariz in Berlin.

Vprašanje o čudežnem in mističnem dogajanju, vzvišenem nad prevaro in praznoverjem, je kajpada zanimivo tudi z zdravniškega stališča. Svoje gledanje sem skušal pojasniti s tega mesta že pred leti.

Preostaja nam še posebna zvrst zdravstva, ki je prav za prav izvržek zdravstva, mazaštvo. Mazaštvo je bilo vselej in ga je še vsepovsod več ko dovolj, če naj mazač pomeni človeka, ki se brez zdravniškega znanja vtika v zdravstvene zadeve drugih. Poučna je znana zgodbica o dvorskem norcu, ki je stavil s svojim knežjim gospodom, češ da je med vsemi stanovi na svetu največ zdravnikov. Navihane se je nekaj dni kasneje našemil, vtaknil debel oreh za čeljust, lice obvezal in s skremženim obrazom napravil kratek izprehod po mestu. Priljubljenega šaljivca so številni znanci pomilovali in vsak mu je svetoval svoje zdravilo zoper otekline v čeljustih, branjevke, peki, mesarji, brivci, stražarji in dekle na dvoru, celo knez mu je ponudil svojo čudodelno mažo. Takrat se je šaljivec razkrinkal, rekoč: »Od kdaj je še Vaša knežja milost zašla med zdravniško sodrgo? Kar sem danes ljudi srečal na trgu in ulicah, vsi so me hoteli zdraviti!«

Povprečnemu človeku se zdi zdravljenje kaj lahka zadeva, mnogi zdravniško neizobraženi polizobraženci se bavijo z zdravstvom v zabavo, za svoje in svojih znancev potrebe, drugi iz dobrosrčnosti. Takšno nesebično mazaštvo ni tako nedolžno in neoporečno, kakor se zdi. Videl sem premnogo primerov, ko se je takšno dobrodušno zdravljenje končalo prav klavrno, največkrat zato, ker je bil zaradi mazaškega poskušanja zamujen pravi čas za uspešno pravilno zdravljenje.

Dosti hujše je v zdravstvenem in gmotnem pogledu obrtno mazaštvo, ki cvete tudi dandanes in povsod vpričo oblastev javne varnosti in narodnega zdravja. Konjederkam pri nas klenka, pač pa se potika in krošnjari po mestih in večjih krajih vse polno moških in ženskih oseb skrivnostne prošlosti, ki »znajo« pomagati v vseh in prav posebno tajnih zdravstvenih stiskah s svojimi sredstvi. Javno po časopisih se oglašajo »izumitelji«, ki odpravljajo kile brez operacije in brez bolečin. Po časopisju kar mrgoli oglasov o preizkušanih in svetovnoznanih zdravilih, ki zanesljivo zdravijo jetiko, božjast, tajne bolezni, zapitost, moško onemoglost, zastalo čiščo in nerodovitnost, stare čire, vsako trganje in brezpečnost, zamaščenost in suhost, pegavost in mozolje, gluhost in plešavost in sploh vse, kar komu in vsem greni življenje v zdravstvenem pogledu. Mnogi veliki časopisi izhajajo največ z mazaškimi oglasi sijajno na račun svojega »omikane« bralstva.

VII. Sklep.

Kaj je kratek zmisel tega dolgega razmotrivanja?

Življenje samo je prečudna skrivnost, ki je menda ni doumel do konca še noben zemljan. Zdravstveno stanje, posebno neugodno, je še bolj zamotana zadeva, ki se z njo ukvarja človeški rod izza davnine in gradi znanstveno stroko o zdravju. Splošno zdravstvo, ki obsega znanje o sestavi in delovanju telesa, o pogojih pravnega delovanja in nevarnostih motenja, torej tudi preprečevalno zdravstvo ali higiena, je kolikor toliko nesporno dognano in prehaja iz učenih zavodov v javno in zasebno življenje. Glede posebnega zdravstva (ali kurativne medicine) je celo med izučeni zdravniki in učenjaki, tem bolj med zdravništvom in zdravniško neizobraženim občinstvom mnogo spornega naziranja in različnega ravnanja.

Ko so mi dali oslovsko kožo ali doktorsko diplomu, sem menil, da kaj vem o zdravljenju. Od takrat je preteklo mnogo let, ki jih nisem prespal, moje zdravniško znanje se je gotovo razširilo in poglobilo, a zavedam se na splošno in v dejanskih primerih, ko naj bolniku pomagam, čedalje bolj velikih vrzeli svojega znanja in svoje sposobnosti. Vsaki bolezni treba svojega posebnega sredstva (omni morbo suum remedium) je staro vodilo, zdravnik naj pogodi pravšno sredstvo, ki je ali zdravilo in v kateri obliki, ali nož ali obsevanje, ali elektrika, ali toplice, ali mrzla voda, ali prehrana, ali stradanje, ali sprememba življenja oz. opustitev razvad, ali masaža ali mehanična priprava, ali samo duševno vplivanje, ali ta in oni način skupaj. Doumevam, da ni panaceje, enega in edinega sredstva zoper vsa različna obolenja, in da je duševno poganjanje, če ne že prvenstveno zdravljenje, pa vsaj bistvena sestavina vsakega drugega zdravljenja.

Izprevidel sem tudi važnost drugega, prastarega zdravniškega načela, ki se zdi komu otročje-smešno: »Nič škoditi!« (Nil nocere!) Kako malokdo se zaveda, da je vsa zdravilna moč v naravnih silah bolnega človeka in da je vsa zdravniška umetnost in dolžnost, da če že ne more teh naravnih sil krečiti, da jih vsaj ne moti ali ovira, da je časih najvišja zdravniška modrost, nič in prav nič storiti ali posegati v naravni potek prirodnega samozdravljenja z ničimer, ko se zdi neukemu in usmiljenemu človeku nujno potrebno, da kaj stori. Ne morem in ne maram razmotrivati, koliko se v tem pogledu greši v zdravništvu in izven njega (peccatur intra muros et extra)! Jaz kot zdravnik se čutim čedalje bolj pohlevnega hlapčiča prirode!

S to izpovedjo je podano moje mnenje o zdravstvu in zdravništvu, učenem in drugačnem.

SLOVSTVO

Apparatus biblicus sive manuductio ad sacram scripturam. Turnaviae MDCLXII. (Izdanje iz jezuitske visoke šole, med avtorji neki p. Radić.)

Dr. W. Bieganski, Medizinische Logik. Kritik der ärztlichen Erkenntnis. Übersetzt von Dr. A. Fabian, Würzburg. C. Kabitzsch, 1909. (Pregled poljske in ruske medicinske teorije.)

Dr. W. A. Dewey's, Katechismus der reinen Arzneiwirkungslehre. Aus dem Englischen, Leipzig, W. Schwabe 1896.

Samuel Hahnemann, Organon der Heilkunst. IV. Auflage. Dresden und Leipzig 1829.

Sebastian Kneipp, Mein Testament. Kempten 1896.

Sebastian Kneipp, Das große Kneipp-Buch. Kempten und München 1909.

Prof. Dr. Alfred Lehman, Aberglaube und Zauberei. Dritte deutsche Auflage von Dr. Med. D. Petersen. Ferd. Enke, Stuttgart 1925.

Meyer - Steineg und Sudhoff, Geschichte der Medizin. Jena, G. Fischer 1921.

Vasa Pelagić, Stvarni narodni učitelj. VI. izd. Izdanje Bože Savića, Beograd 1922 (cirilica).

Dr. Julius Preuss, Biblisch-talmudische Medizin. III. Aufl. Berlin 1923. S. Karger.

Schola salernitana sive de conservanda valetudine praecepta metrica. Augustae Vindelicorum MDCCCLII.

Dr. Lujo Thaller, Od vrača i čarobnjaka do modernog liječnika. 1938. Minerva, Zagreb.

Rudolf Thiel, Männer gegen Tod und Teufel. Aus dem Leben großer Ärzte, 4. Aufl. 1936. Berlin.

Dr. Med. Friedrich Wolf, Die Natur als Arzt und Helfer. Deutsche Verlagsanstalt, Stuttgart und Berlin.

Razvojna teorija.

Dr. Lambert Ehrlich.

Neposredni dokaz za razvojno teorijo.

Razvojna teorija je še do danes osnovna dogma moderne biologije in kdor bi se drznil o njej dvomiti, bi veljal kot nevednež ali znanstveni krivoverec. »Dogma« splošnega razvoja tako močno preveva modernega znanstvenika, da velja kot izhodišče vseh ved, ki raziskujejo organski svet. »Filogenetični razvoj«, »razvoj vseh danes obstoječih vrst iz nekih prasnov« so pojmi, ki so prišli naravoslovcem in biologom v kri in meso.

Nehote je silila razvojna teorija še naprej in zahtevala kot »postulat znanstvene razlage« postanka organskega življenja samoplodnjo, to je postanek organskega življenja iz zgolj fizikalnokemičnih osnov.

»Ker je brezdvomno bila nekdanja doba, v kateri so vladale na naši zemlji temperature, ki so onemogočile katerokoli življenje, je moralo življenje enkrat nastati, ali po ustvarjenju ali naravnim potom po samoplodnji. Ako se omejimo v duhu naravoslovnih ved pri razlagi naravnih pojavov na naravne sile, pridemo nujno h hipotezi praplodnje, češ, da se je iz primerne kombinacije neživih snovi oblikovala komplicirana snov, ki je nosilka življenjskih funkcij«, tako tolmači Richard Hertwig splošno nazoranje moderne znanosti (Lehrbuch der Zoologie, 1924, str. 40).

Prav na tej točki vidimo, da je bila razvojna teorija v tej skrajni obliki pač močna opora materialističnega svetovnega nazora. Ideja splošnega razvoja od najpreprostejših oblik do vedno popolnejših je prehajala iz biološkega področja tudi v sociologijo (razvoj sedanje monogamne družine iz prvotne spolne promiskuitete), v pravoslovje in etiko (razvoj vseh pravnih in etičnih pojmov iz prvotnih živalskih nagonov), v veroslovje (razvoj verstev iz prvotnih podzavestnih pajovov strahu, iz magije itd.) Zato je potrebno, da vestno tehtamo znanstvene osnove razvojne teorije na njenem področju, v življenju organizmov, ker je nastala pod vplivi »dokazane biološke evolucije« prava evolucijska psihoza, ki je prenašala per analogiam »ta ključ, ki odpira vsa vrata«, tudi na druga znanstvena področja. Pri tem nas sme in mora voditi zgolj najiskrenejša ljubezen do resnice, in brez najmanjšega oklevanja hočemo sprejeti razvojno teorijo v vsem onem obsegu, v katerem se da res dokazati. Niti najmanjšega strahu nimamo, da bi prišli s tem navzkriž s katerokoli versko resnico. Saj med naravno in nadnaravno resnico ne more biti nasprotstva.

Odločilno vprašanje je torej: ali se da splošna razvojna (descendenčna) teorija dokazati? Krilate kot »kdor danes še zanika evolucijo, je ali nevednež ali zlobnež« itd., ne dokazujejo ničesar.

Ali so dokazi, ki jih evolucionisti navajajo, res trdni in odločilni?

Ali tkzv. neposredni dokaz iz današnjih bioloških dejstev polnovredno dokazuje splošni razvoj organizmov?

Prav to vprašanje je kapitalne važnosti in zasluži našo največjo pozornost.

V prejšnjih člankih smo govorili o zgodovini razvojnih teorij, o najvažnejših pojmi, ki prihajajo v poštev (mutacija, dedičnost, Mendelovi zakoni itd.) in ocenili dve glavni razvojni teoriji; v tej razpravi hočemo formalno odgovoriti na vprašanje: ali sedanje izkustvo potrjuje razvojno teorijo ali ne?

Biologi navaajjo za razvojno teorijo še druge tkzv. posredne indikacij-ske dokaze iz sistematike živalstva in rastlinstva, paleontologije, primerjal-ne anatomije, embriologije, živalske in rastlinske geografije; presojo indika-cijskih dokazov odložimo na prihodnji letnik te revije.

Sedanja biološka dejstva ne dokazujejo razvojne teorije.

Logično in teoretično je med dedičnostjo in razvojno teorijo nujna vez. Ako naj bi se vse obstoječe vrste razvile iz drugih, osnovnih, elementarnih vrst, potem so se morale vedno znova pojavljati nove vrstne spremembe, ki so postajale dedne in tako postale specifične oznake novih vrst. Po-udarek je na novih vrstnih spremembah, ki postanejo dedne. Ali sedanja nam dostopna biološka dejstva izpričujejo take spre-membe v taki obliki in meri, da bi na podlagi teh dejstev morali sklepati na splošni razvoj vseh organizmov? Na to doslej ni mogoče drugače odgo-voriti kot: da ne! Gre pri tem, bodi izrecno še enkrat poudarjeno, za se dan je, našemu opazovanju dostopne spremembe, torej za neposreden dokaz evolucije. Da to dokažemo, lahko opredelimo spremembe takole:

1. S p r e m e m b e, ki so n o v e k o m b i n a c i j e različnih svojstev, ki so jih imeli starši. Znan je poizkus križanja staršev, ki se razhajata v dveh znakih. Ako se križajo gladko-bela zrna turščice s hrapavo-modrimi, nastajajo v prvi in deloma v drugi generaciji gladko-modra zrna. Take nove kombinacije nastajajo vedno tedaj, kadar dominira en znak (n. pr. gladka oblika) očeta nad (oblikovnim) recesivnim znakom matere (n. pr. hrapava) in en znak (n. pr. barva) matere nad recesivnim znakom očeta. Po Men-delovih zakonih se recesivni znaki bodisi očeta bodisi matere v drugi generaciji spet pojavljajo, na primer tako, da sta recesivna znaka združena; nastajajo pa tudi kombinacije obeh dominantnih znakov. Ker je Mendel našel zakone za te nove spremembe ali kombinacije, jih imenujemo M e n -d e l o v e z a k o n e. Vsa¹ pestrost ras in zvrsti naših kulturnih rastlin in domačih živali izvira iz križanja ras, torej iz različnih kombinacij genotipov ali samostojnih dednih svojstev, kombinacij, ki sledijo Mendelovim za-konom. Nove kombinacije ne vsebujejo nobenega svojstva, ki bi ga že ne bilo najti v enem izmed prednikov, zato tudi ne morejo ustvarjati bistveno novih vrst. Križanje ras (bastardiranje) ne ustvarja reč nič novega, ampak kvečjemu kombinira že obstoječe; zato je teorija botanika Kerner von Marilauna,² ki misli, da nastajajo iz križanja obstoječih vrst nove vrste, pogrešena.

Mendelove spremembe so torej kot izhodišče splošnega razvoja ne-rabne.

2. V a r i a n t e ali v a r i a c i j e »fluktujoče« vrste, to se pravi: in-dividualne razlike med individui, izvirajočimi iz istih staršev, so nastale pod raznimi vplivi okolja. Darwin in neodarvinisti so mislili, da bolj razvite variante istega genotipa, ki se križajo med seboj, prenašajo svoja inten-zivnejša svojstva na potomce, tako da bi ti od roda do roda rojevali vedno bolj popolne potomce in se končno povzpeli do popolnoma nove vrste. Ne gre torej Darwinu za križanja r a s, ampak individualnih variant istega genotipa, iste rase. (V zadnji številki »Časa«, str. 261, je izpadla besedica »n e« v stavku: tako je mislil Darwin, torej po križanju različnih ras...

¹ Dr. Friedrich Andermann, Irrtum und Wahrheit der Biologie, str. 259—261, Leipzig, 1937.

² Marijan Blažić OFM. Evolucija i postanak čovjeka, str. 107 ssg. Zagreb, 1939.

Pravilno se glasi: torej ne po križanju.) Nešteti poizkusi Johannsena z zrni boba, Jenningsa z infuzoriji (*Paramecium*), Queteleta in Perarsona s človeškimi tipi so dovedli do rezultata, da se individualne variante iste rase (»varianete iste fluktujoče vrste«), ki so slučajno nastale pod vplivi okolja, ne dedujejo in da ne ustvarjajo novih ras. Raziskovanja Galtone glede človeškega materiala (statistika, merjenje mnogoštevilnih oseb), s katerimi hoče dokazati, da se z doslednim izborom višje stasitih staršev doseže končno višje stasita rasa, so brez znanstvenega pomena. Amerikanski belokožci so konglomerat različnih evropskih ras, ki imajo glede stasi različne dedne sposobnosti. Torej je bila višja ali manjša stas že v prednikih. Zgrešen je poizkus znanega zoologa-evolucionista R. Hertwiga,³ rešiti Darwinovo teorijo, ko pravi, da ima Darwin prav, če išče možnost vzgajanja novih ras v »fluktujoči variabilnosti« iste populacije, ker so vendar v tej populaciji že variante z različnimi genotipi, torej dedne!!! Toda Darwinu gre vendar za to, iz ene rase ali vrste dobiti novo raso ali vrsto, tu pa bi bile v isti populaciji itak že skrite različne rase. Za »odkrivanje« takih novih ras ni treba posebnega sistema in naravnega izbora. Darwin hoče razjasniti postanek novih ras z novimi genotipi. Hertwig ni skazal Darwinu s svojo razlago nikake usluge, ampak le potrdil, da se je Darwin dal varati od zunanjega videza »čiste rase«, ki pa je bila že bastardirana. Tragično je bilo pri Darwinu, da je vzel za podlago svojih dokazov domače živali in rastline, ki so itak že nosile v sebi več genotipov ali ras.

Sicer pa sloni vsa teorija Darwina in njegovih novejših pripadnikov še na drugi zmotni osnovi, da se namreč v naravi ohranjajo v neprestani borbi za obstanek vedno najmočnejši ali najpopolnejši individui, ki naj potem stalno izboljšujejo vrsto. Izkušnja kaže, da se dostikrat lažje ohranijo individui srednjega, ne pa skrajnega tipa. Borba za obstanek nikakor ni skrivnostna sila, ki goni organizme do vedno višje popolnosti. Roux⁴ je preložil to borbo celo v posamezne dele telesa, Weismann pa celo v gene jajčnih stanic, ki se tam baje med seboj borijo za hrano.

Ta borba za obstanek vendar ne more biti drugega, kot da vsak organizem skrbi za potrebna sredstva svojega obstanka in se brani proti škodljivim vplivom: vse to v okviru svoje narave in svojih moči. Nikakor ni umljivo, da bi tri do štiri žirafe z daljšim vratom iztisnile v času suše mnogoštevilne druge žirafe s krajšim vratom iz življenjskega prostora ali tri do štiri biljke z modrim cvetom mnogoštevilne z belim cvetom, ker jih čebele raje posečajo in s tem oplajajo. Zakaj so orjaški plazilci zginili v preteklih dobah, školjke in polži pa so se ohranili od kambrijske dobe do danes? Ali je bila res borba za obstanek glavni vzrok tega pojava? Ali res preostajajo vedno najmočnejši tipi?

Niti individualni organizem niti vrsta ne spreminja po tej borbi za obstanek svojih bistvenih svojstev, zato variante fluktujoče vrste ne nudijo zadostne osnove za splošni razvoj organizmov.

3. *Modifikacije*,⁴ ki nastajajo v organih zaradi porabe ali neporabe, ali ki nastajajo v organih zaradi prilagojevanja na okolje ali sploh pod katerimi koli zunanjimi vplivi (toplota, vlaga). Znani so poizkusi Kammererja s človeško ribico (*Proteus* 1912), ki ima le rudimentarne oči v svojem navadnem podzemskem bivališču. Petletna umetna svetloba je oblikovala pri

³ Richard Hertwig, *Lehrbuch der Zoologie*, Jena, 1924, str. 34.

⁴ Andermann o. c., str. 246, 112—130.

njej oči, ki so bile tako razvite, kakor pri njej sorodni vrsti *Perenni-branchiata*, ki živi v sončni svetlobi. Toda to ne dokazuje, da je nastala nova vrsta, ampak da se je prvotna zmožnost vida, ki je zaradi dolgega bivanja v jamah, kamor je človeška ribica bržkone slučajno z vodo prišla, okrnela, a se ob dnevni svetlobi spet razvila v normalni vid. Okrnelost in zopetno oživiljenje vida je nasprotno dokaz, da je vrsta skoz neštevilne, morda tisočere rodove, pri katerih je vid okrnel, ohranila svojo prvotno vrstno svojstvo.

Tako imenovana nova vrsta človeške ribice je pod normalno sončno svetlobo takoj spet dobila vid, kakor ga je imela nekdanj prejš.

Modifikacije, ki so nastale iz prilagojevanja na okolje, so bile samo dozdnevno dedne, a so pri vsakem rodu nastale prav zaradi istih vplivov. Kunci, katere so prinesli v 16. stoletju iz Anglije na Porto Santo, so spremenili barvo in velikost; a ko so po 200 letih spet nekaj teh spremenjenih kuncev spravili nazaj v Anglijo, so prav kmalu bili stari angleški kunci po barvi in velikosti.

Alpinske rastline, ki so morda tisočletja bile v planinah, so že v prvem poletju zgubile v dolini alpski značaj. Simentalska rasa govedi zgubi v vzhodni Prusiji prav kmalu tipične »švicarske« znake. Vse to izpričuje, da take modifikacije ne segajo v dedno tvorivo in niso dedne, a s tem tudi ne morejo ustvarjati stalnih novih ras in ne služiti kot izhodišče splošne razvojne teorije.⁵

Gospodični Chauvin se je l. 1885 posrečilo spremeniti meksikanskega aksolotla iz povodne v celinsko žival! Sprememba ene vrste v drugo; in vendar ne! Kajti sorodne evropske rase (salamandri) se spontano tako razvijejo, tako da je očitno aksolotl imel v sebi že dispozicijo za omejeni razvoj.

»Somatske« ali fenotipične (telesne) razlike niso še razlike genotipov. Vse te modifikacije, ki nastanejo zaradi okolja ali umetnega posega, se vršijo vse v okviru potencialne plasticitete vsake vrste. Če se pes nauči razne poze in glasove na dresuro, je vse to v okviru »pasje plasticitete«. Ako bi se naučil žvižgati ali govoriti, bi govorili o spremembi vrste; to bi bilo možno samo, če se je spremenilo njegovo dedno tvorivo, njegov genotip. Toda doslej ni še nobenega dokaza za to, da bi somatske spremembe spremenile dedno tvorivo. Možno pa je, da so spolne stanice in s tem dedno tvorivo neposredno aficirane od zunanjih vplivov, kakor smo to zadnjič videli pri leptinotarsa Towerja.

Vsekako je s tem, da od zunaj povzročene modifikacije ne postanejo dedne, dokazano, da take modifikacije ne morejo biti izhodišče splošne evolucije. Dednost je v službi stalnosti, ne pa spremenljivosti vrst.

Na splošno je treba opozarjati, da se v naši dobi, ki gradi vse znanosti na poizkusih in eksperimentih, morda njihov pomen za občevaljavne znanstvene sklepe in izsledke pretirava.

Ne smemo se prenačljiti, ko izvajamo sklepe iz poizkusov in eksperimentov, ki očitujejo izredne, nenavadne primere! Kako lahko je skrita v poizkusih napaka, ki se dolgo ne da odkriti! Tako so sloneli poizkusi Darwina na zmotni podlagi fluktujočih vrst, ki so vsebovali itak že rasne variante.

Poizkusi dunajskega biologa Kammererja s porodniško krastačo so se izkazali kot namerna prevara. Hotel je dokazati, da se spremeni v vrsto, ki se pari tudi v vodi in ki dobi v ta namen posebne nabreklinae v vodi.

⁵ Idem, str. 115.

A te nabrekli so bile umetno povzročene z injekcijami. Prav taki primeri so biologi opozorili na šibkost Lamarckove teorije. Pripadniki Lamarcka željno čakajo na nove dokaze, a že izjemna redkost primerov, s katerimi bi se res dala dokazati dedičnost pridobljenih modifikacij, kaže bolj na izjeme. S takimi izjemami v naravi dokazovati zakon razvoja, ki naj bo občeveljaven, je zelo težko.

Pa čeprav bi se izkazalo, da so pridobljena svojstva dedna, še s tem splošni razvoj navzgor ni dokazan; dokazano bi bilo samo, da je vrsta nekoliko spremenljiva zaradi okolja, ne pa, da se razvija dosledno v višjo, novo vrsto!

4. Mutacije: to so nepričakovane, sunkovite spremembe v organizmih, ki postanejo takoj stalno dedne.

Holandski botanik de Vries⁶ je izoblikoval posebno »mutacijsko teorijo«, ki naj razloži in dokaže splošen razvoj organizmov, ne iz individualnih variant Darwinovih ali od zunaj povzročenih modifikacij Lamarckovih, ampak iz velikih sprememb, ki se pojavljajo od časa do časa spontano (od znotraj), nepričakovano in sunkovito in postanejo takoj stalno dedne. Iz manjših mutacij bi nastale nove zvrsti, iz večjih vrste.

Mutacijsko teorijo je de Vries zasnoval predvsem na osnovi svojih obširnih opazovanj razvoja rastline *Oenothera lamarckiana* (Nachtkerze), ki je bila prenešena v Evropo iz Amerike. Med njenim številnim zarodom, ki ga je sam vzgojil, je ugotovil nekatere variante, ki so imele debelejša stebila, gostejše liste, večje cvete, pa tudi drugo, rdečkasto barvo. Imenoval jih je *Oenothera gigas*, *Oenothera rubrinervis*.

De Vries je mislil, da so take mutacije edino rabno izhodišče za nastanek novih vrst in za vso razvojno teorijo, toda sam je imel občutek, da njegove mutante niso nove vrste v smislu Linnejevih sistematičnih vrst in jih je zato imenoval osnovne vrste.

Vprašanje je, v kakšnem obsegu se pojavljajo take mutacije. Sem bi spadale tako imenovane male mutacije, ki jih je Baur ugotovil na raznih rastlinah (n. pr. v vrsti *Antirrhinum*), Tower na žuželki *Leptinotarsa* itd.; potem pojavi: jagnje s krajšimi nogami, pav s črnimi ledji, svinja z enim parkljem, mačka s 6 prsti, bik brez rogov itd.

Toda izkazalo se je, da so bile rastline *Oenothera*, ki jih je de Vries gojil, že bastardi in da njegove mutante niso povsem nove tvorbe, ampak le obnovljeni pojavi iz prejšnjih rodov.

»Male mutacije«, kakor jih opisuje Baur, se pa ne razlikujejo bistveno od individualnih variacij Darwinovih in ne ustvarjajo novih vrst.

Skoz tisoč in tisoč let že je varirala mušica *Drosophila* glede barv, a ostala je vedno *Drosophila*.

Ostale mutacije (jagnje, svinja, mačka, bik) so bolj bolešni spački in anomalije, ne pa nove vrste; vsekako za razvoj v višje, popolnejše vrste so taki primeri nerabni, ker so redki in pomenijo prej strano pot v krnjavost kot dvig v višje vrste.

Vse te nam spoznatne mutacije so preveč slučajne, neurejene, v poljubno smer usmerjene in premalo pripravljajo ono po redih, razredih, vrstah urejeno kraljestvo živalstva in rastlinstva.

Kot splošno veljavno izhodišče za splošni, vsestranski razvoj v neizmerno bogastvo organizmov so torej vse te maloštevilne, redke, nesmotrne mutacije nerabne.

⁶ Idem 259—261, Blažič, o. c. 102 ssg.

Razlaga de Vriesa nadalje za take mutacije, češ da so povzročene po spremembi dednega tvoriva, genotipov, je duhovita hipoteza, a znanstveno še nedokazana.

Vsekako je de Vries s to razlago opustil teorijo klasičnega evoluzionizma, ki ne računa z notranjimi, ampak z zunanji činitelji.

Zdi se pa, da je stalnost in nespremenljivost genotipov danes za biologe precej utrjeno dejstvo, sicer ne tako, kot bi posamezni geni, ki si jih predstavljamo kot najmanjše organske tvorbe v hromosomih, ozir. v hromomerih, bili popolnoma nespremenljivi, vendar pa tako, da je njihova spremenljivost omenjena po trdnih normah. Tako bi si mogli razlagati tako zvane male mutacije, ne da bi bila zato potrebna bistvena sprememba dednega tvoriva. Taka mutacija, ki bi pa bila spremenila eno vrsto v popolnoma drugo novo vrsto, pa izkustveno doslej še ni ugotovljena.

Skratka: Današnje izkustvo lahko priznava nekaj mutacij, ki so tudi dedne, a do nadaljnjega tako gradivo še ne more veljati kot izkustveni dokaz za vesoljni razvoj.

Obzornik.

SVOBODA ALI SUŽNOST?

Na koncu 19. in v začetku 20. stoletja je graški univ. prof. Peisker v številnih razpravah¹ začel razvijati o najstarejši slovenski in slovanski zgodovini svojevrstne hipoteze. Pri postavljanju teh hipotez, ki so imele svojo teoretično oporo v Meitzenovem delu »Siedlung und Agrarwesen der Westgermanen und Ostgermanen, der Kelten, Römer, Finnen und Slawen« in v Hildebrandovem delu »Recht und Sitte auf den verschiedenen wirtschaftlichen Kulturstufen«, se je opiral predvsem na podatke nekaterih urbarjev, zgodovinskih poročil in običajev, ki so zadevali slovensko zemljo. V. Levec² je poskušal dati njegovim tezam močnejšo oporo predvsem z analizo agrarne strukture Ptujkega polja, Puntšchart³ pa z analizo obreda ustoličevanja koroških vojvod.

A. Dopsch⁴ je podvrget Peiskerjeve teze o gospodarskem dualizmu slovenskih pokrajin, o položaju županov in sodinov, o upravni organizaciji slovenskih pokrajin in o kmečki revoluciji, ki so nanjo sklepali v zgornjem odstavku navedeni trije avtorji iz poročil o ustoličevanju koroških vojvod in iz poročila o Ingovi pojedin, ostri kritiki, in sicer predvsem na podlagi virov poznega srednjega veka. Njegova kritika je bila tako učinkovita, da so morale Peiskerjeve teze za dobo, ki jo je predvsem obdelal Dopsch (visoki in pozni srednji vek) in v obliki, v kateri jih je izvajal Peisker, za vselej izginiti iz znanstvene literature.

¹ J. Peisker: Zur Sozialgeschichte Böhmens, ZSWG 5, 1897; Die österreichische Wirtschaftsgeschichte und ihr wichtigster Behelf, die Katastralkarte, Mitteil. d. Wien. Anthropol. Gesellschaft, 27. Bd., 1897; Východisko Meitzenova líčn agrárních dějin germanských a slovanských, ČCH IV, 6898; Die älteren Beziehungen der Slawen zu Turkotataren und Germanen und ihre sozialgeschichtliche Bedeutung, VSWG 3, 1905; The expansion of the Slavs (The Cambridge Medieval History) II, 1909; Neue Grundlagen der slawischen Altertumskunde, 1910.

² Pettau Studien I—III, Mitteil. d. Anthropol. Gesellschaft, 28, 29, 35, 1898—1905.

³ Herzogseinsetzung und Huldigung in Kärnten, 1899.

⁴ Die ältere Sozial- und Verfassungsverfassung der Alpendslawen, 1909.

Glede starejše dobe pa Peiskerjeve teze niso ostale tako neplodne, kakor se je zdelo po ostri in učinkoviti Dopschevi kritiki glede novejše dobe. Porabil jih je nekdanji ljubljanski in sedanji zagrebški univerzitetni profesor L. Hauptmann in jim je dal v dolgi vrsti razprav⁵ konkretnjšo obliko in stvarnejšo ter mnogo bolj utemeljeno vsebino. Najvažnejše teze njegovega pogleda na starejšo zgodovino Slovencev in južnih Slovanov, ki spadajo v to poglavje, so sledeče: Nerodni zemljepisni položaj slovanskih narodov v pradomovini, ki jo loči stepska preseka od novih prebivališč južnih Slovanov, je povzročil, da so vse slovanske narode, ki so potovali proti jugu, podjarmili turkotatarski narodi, ki so drveli po tej preseki iz Azije v Evropo. Pod obrskim vodstvom in z obrsko podporo so se naselili Slovenci v Alpah. Tudi sužnost pod Obri, ki jo Hauptmann poudarja v zelo ostri meri, je bila geografsko določena, ker so Obri preko novih slovenskih pokrajin silili na evropski zapad. V svojih podrobnejših raziskovanjih razmerja med Bizantinci, Obri in Slovani v drugi polovici 6. stol. je Hauptmann postavil kot spodnjo mejo, po kateri se je začelo to obrsko prodiranje na zapad izraziteje uveljavljati, l. 591, in sicer pod vplivom bizantinske politike. V začetku tretjega desetletja 7. stoletja je doživela obrska sila silen upad. Frankovski trgovec Samo na severu in vrsta kaukaških plemen,⁶ ki so prišla prav v tem času na jug, so organizirali mogočen upor, ki je obrsko silo uničil skoraj za pol stoletja. Kasogi, pleme, ki je prodrlo hkrati s Hrvati na jug obrske države, se je obrnilo v Karantanijo in v njej izvršilo osvobodilno delo. Na ta način je zamenjalo prejšnje obrske oblastnike, slovenski narod pa je ostal v sužnosti. Potomci teh Kasogov so poznejši kasazi, Edlingerji, ki so doživeli do konca srednjega veka v novi germanski družbi občuten socialen propad. Po Samovi smrti so se Obri ponovno okrepili, vendar pa so obnovili svojo oblast samo nad dvema deloma slovenskega ozemlja: na severu ob obdonavski cesti na Bavarsko do Anize, na jugu pa na ozemlju panonskega ali kranjsko-štajerskega jarka, ki jih je vodil v Italijo. Karantanija, ki se je obe ti dve cesti izogneta, je zaradi ugodnega geopolitičnega položaja ostala še nadalje samostojna. Ko je prišla Karantanija pod nemško oblast, so tudi Nemci samo zamenjali vrhno plast, slovenski narod, ki so ga v sužnosti našli, je ostal v sužnosti še v naprej. Najizrazitejši sledovi te socialne dvoplastnosti so se pokazali Hauptmannu v enačbi: svobodna kmetija proti hlapčevski kmetiji na Bavarskem = svobodna kmetija proti slovenski kmetiji na slovenskem ozemlju; v odločilnem vplivu kasazov-Edlingov pri ustoličevanju koroškega vojvode in v položaju kasazov v zgodnjem srednjem veku.

⁵ Politische Umwälzungen unter den Slowenen vom Ende des 6. bis zur Mitte des 9. Jahrh., MIOG 36, 1915; Staroslovenska družba in njeni stanovi, CJKZ 1, 1918-19; Priroda in zgodovina v jugoslovanskem razvoju, Njiva II, 1922; Staroslovenska in staroslovenska »svoboda«, Čas 17, 1923; Prihod Hrvatov, Buličev zbornik, 1924; Karantanska Hrvatska, Zbornik kralja Tomislava, 1925; Konstantin Porfirogenit o porijeklu stanovništva dubrovačkog zaleda, Iz dubrovačke prošlosti, Zbornik u čast M. Rešetara, 1931, Les Rapports des Byzantins avec les Slaves et les Avars pendant la seconde moitié du VI. siècle, Byzantion 4, 1927-28; Slaven i German na početku svoja državnog života, Hrvatska revija, 1929; Die Herkunft der kärntner Edlinge, VSWG 21, 1928; Hufengrößen im bayrischen Stammes- und Kolonialgebiete, VSWG 21, 1928; Kroatien, Goten und Sarmaten, Germanoslavica 3, 1935; Seoba Hrvata i Srba, JIC 3, 1937.

⁶ Pri tem resumeju ne upoštevam starejših Hauptmannovih hipotez, v kolikor jih je sam zavrnil.

Dr. Mal, ki je l. 1916 (kot je pozneje izjavil,⁷ iz političnih razlogov) pritrjeval⁸ prvi razpravi, v kateri je Hauptmann razvil svoje teze o slovenskem političnem razvoju od konca 6. do srede 9. stoletja, se je že l. 1920 v kratkem ekskurzu k oceni IV. knjige Kosovega Gradiva za zgodovino Slovencev v srednjem veku⁹ obrnil prvič proti Hauptmannovi tezi o pravni neenakosti Slovencev z Nemci v zgodnjem srednjem veku. L. 1923 pa ga je vzpodbudila Hauptmannova v Njivi objavljena geopolitična razprava *Priroda in zgodovina v razvoju Jugoslavije*, ki ni brez posebne politične tendence, k temu, da je deloma iz političnih, deloma pa iz znanstvenih razlogov nastopil s silno ostro kritiko proti celotni Hauptmannovi konstrukciji najstarejše slovenske zgodovine.¹⁰ Hauptmann mu je v isti reviji odgovoril.¹¹ S tem se je začela polemika, ki zajema oba znanstvenika prav do danes. Hauptmann je po svojem odgovoru v Času Malovo nasprotovanje le nekajkrat mimogrede omenil, pač pa se je Mal v naših domačih znanstvenih in splošnokulturnih revijah marsikdaj oglasil z nekaj odstavki, naperjenimi proti Hauptmannovim tezam.¹² Letos je izdal Mal o vseh problemih, ki so se nakopičili okrog Hauptmannovih, novo, precej obsežno delo,¹³ ki je hotel z njim dokončno zavrnil Hauptmannove teze. Najbistvenejše jedro Malovega pogleda na najstarejšo zgodovino Slovencev je tole: Slovenci so osvojili svojo novo domovino sami, ne pa z obrsko podporo in pod obrskim vodstvom. Slovenci so bili pod obrskim jarmom samo, v kolikor so prebivali v panonski kotlini, v alpskih predelih svoje nove domovine (v Karantaniji in v poznejši Kranjski) pa so bili vseskozi svobodni, od Obrov neodvisni. Ker so bili svobodni, jim tudi ni bilo treba nobenih osvobodjevalcev od obrskega jarma. K Samovi državi so pristopili kot svobodna država Hauptmannove teze o osvoboditvi Slovencev po Hrvatih odnosno kasazih-Kasogih in o položaju Hrvatov in kasazov med Slovenci so brez podlage in zgrešene. Tudi pod nemško nadoblast niso prišli Slovenci kot narod sužnjev, marveč po pogodbi, ohranili so še naprej precej svobode. To dokazujejo Malu različni pravni spomeniki, zlasti obred ustoličevanja koroškega vojvode, ki ga skuša raztolmačiti v zvezi z različnimi pojavi v ruskem državnem pravu brez vsakega vpliva kasazov-Edlingerjev. Hauptmannovo gledanje na značaj slovenske hube je po Malovem mnenju zgrešeno, slovenska huba je merska enota, ki so jo prinesli Slovenci iz svoje pradomovine.

Poglejmo si natančneje dokaze, ki jih je navedel Mal proti Hauptmannu, da bi dokazal nevzdržnost njegovih pogledov.

⁷ Čas 17, 1923, str. 336.

⁸ Iz zgodovine Slovencev, Čas 10, 1916, 115 sl.

⁹ Čas 14, 1920, 234—238.

¹⁰ Nova pota slovenske historiografije? Čas 17, 1923, 185 sl.

¹¹ Gl. op. 5.

¹² Epilog k staroslovenski svobodi, Čas 17, 1923; v oceni Jakscheve razprave *Die Edlinge in Karantanien und der Herzogsbauer am Fürstenstein bei Karnburg*, GMS 7—8, 1926—1927; v oceni Hauptmannove razprave *Slaven i German itd.*, GMS 10, 1929; v oceni Sedivyjevega *Orisa* zgodovine Jugoslovancov, GMS 16, 1935; v oceni Riedlerjeve razprave *Die rechtliche Stellung der Slowenen im deutschen Reich des Mittelalters*, GMS 16, 1935; v oceni Dolenčeve *Pravne zgodovine za slovensko ozemlje*, DS 50 (nk. 5), 1937, Naše državnopravne starine, Vestnik PZ 17, 1938; Schwabenspiegel in koroško ustoličenje, GMS 19, 1938.

¹³ *Probleme aus der Frühgeschichte der Slowenen*. Von Dr. Jos. Mal, Direktor des Nationalmuseums und Leiter des Staatsarchives in Ljubljana, 1939. Verlag Nova založba, Ljubljana. 174 str.

I. Slovenci in Obri.

Da bi popolnoma onemogočil Hauptmannova naziranja o slovenski podložnosti Obrom, je Mal že v svoji polemiki v Času¹ postavil trditev, da Obri niso uporabljali za svoje pohode proti Italiji nekdanje rimske ceste Ptuj—Celje—Ljubljana—Hrušica—Vipavska dolina, marveč da so prodirali »po veliki prometni cesti Reka—Trst—Gorica«. To tezo je poskusil na obširen način dokazati tudi v svoji zadnji publikaciji (11—16). Po njegovem naziranju so se premikale po severni cesti le manjše obrske tolpe, ki so imele samo roparski značaj, velike vojske pa so se pomikale po južni poti.

Za to svojo hipotezo navaja sledeče dokaze:

1. Zemljepisni položaj. Za Obre je vodila iz južnega dela Panonske kotline najkrajša pot v Italijo iz Srema preko Siska, ob Kolpi, preko Senja, Trsata, Trsta in Ogleja. Ta pot je bila po Malovem mnenju za nomade, ki bi se premikali v večjih množicah, primernejša, kakor pot preko Ljubljanske kotline, odnosno preko »ostrega Norika z ozkimi dolinami, številnimi rekami in zamočvirjenimi kraji«. Poleg tega je treba upoštevati še to, da je Istra v tem času še vedno spadala k Italiji in da Cassiodor celo hvali njeno veliko bogastvo.

2. Po poti preko severne Istre se je premikal na svojem pohodu v Italijo tudi Alboin s svojimi Langobardi. Hauptmannova misel, da je treba iskati Langobardski vstop v Italijo v Vipavski dolini, je napačna. Hriba z imenom »Kraljiški vrh« ob cesti preko Hrušice sploh ni, prav tako ne govori Pavel Diakon ničesar, iz česar bi se dalo sklepati, da je gledal Alboin iz Kraljeve gore prav na Furlanijo. Nasprotno je treba iskati mons Regius Pavla Diakona v Učki gori, odkoder je lep razgled po Istri, ki je v tej dobi spadala že k Italiji. To lokaliziranje podpira tudi to, da Italijani Učko goro včasih imenujejo tudi Monte del Re. Na vzhodni strani odtod je tudi »širok in popolnoma raven dohod iz Panonije«, ki govori o njem Pavel Diakon.

3. Da so Obri vpadali po tej poti, dokazuje tudi dejstvo, da je Agilulf sklenil l. 591 z njimi mir, ker je izbruhnila kuga v zgornji Italiji in v Istri.

4. O tej poti govori tudi papež Gregor I. v pismu na škofa iz Salone (l. 600), kjer izraža skrb zaradi Slovanov, quia per Histriae aditum iam ad Italiam intrare coeperunt.

5. Tudi po poročilu, da so vpadli Obri l. 610 v Venetiarum fines sodi Mal, da so vpadali preko severne Istre, ker sta sestavljali Istra in Venetia po poročilu Pavla Diakona eno samo provinco.

6. Frankovske vojaške operacije v vojskah z Obri so vodile Franke po Malovem mnenju prav tako preko severne Istre. Tako Pipinov pohod l. 792, kot Erikovo obleganje Trsata l. 799 sta mu jasen dokaz o smeri vojaških operacij.

7. Vse to pa podpira končno po Malovem mnenju tudi kolonizacijska zgodovina Istre, ki so jo prav zaradi te važne vojaške ceste naselili Hrvati in ne Slovenci.

Malovi dokazi pa ne drže. Njegova geografska izvajanja sicer sama na sebi še nič drugega ne dokazujejo, kakor da bi se nekaj moglo zgoditi, in torej niso odločilnega pomena, vendar pa bi že k njim pripomnil, da nikakor ni jasno, da bi vodila Obre najkrajša pot v Italijo preko doline ob Kolpi in preko severne Istre. Odločilno vprašanje glede tega je, kje je bilo težišče obrske države. Ker vemo, da je bilo to v ozemlju med Donavo in

¹ Čas 17, 1923, 339.

Tiso, da so imeli Obri nedvomno v svojih rokah tudi vse ozemlje na desni strani donavskega kolena do črte ob alpskih predgorjih, ki teče preko sredine današnje Štajerske, in ker nedvomno vemo, da so imeli v oblasti tudi važno obdonavsko cesto, ki ni smela biti preveč oddaljena od njihovega središča, se mi zdi prav malo verjetno, da bi od svojega središča med Donavo in Tiso prodirali Obri v Italijo po ovinku preko Senja namesto preko Hrušice ali ob Okri. Kar zadeva soteske, je v obrobni liški gorovjih prav toliko prilike za zasedo, kakor na poti skozi Norik, ostro podnebje pa Obrov tudi ni moglo odvracati od Norika in Ljubljanske kotline, ker je tu še vedno milejše, kakor v njihovem središču, v Panonski kotlini.

Vendar pa odločilnega pomena, kot sem že rekel, niso zemljepisni razlogi, ki kažejo samo možnosti, marveč zgodovinski razlogi, ki kažejo dejstva. Pri tem je treba takoj povedati, da je Malova misel, da bi Alboin prišel v Italijo preko severne Istre, zmotna. Najvažnejšo Malovo oporo, identificiranje vrha mons Regius z Učko goro namreč onemogoča vir sam s svojim poročilom »usque huc Pannoniam pertingat«,² kajti Panonija ni nikdar segala vsaj približno do tod. Z Alboinovim pohodom preko Istre se ne sklada tudi poročilo Pavla Diakona o osvajanju Italije po Langobardih v sledečem poglavju: »Indeque Alboin cum Venetiae fines, quae prima est Italiae provinciae, sine aliquo obstaculo, hoc est civitatis vel potius castris Foroiuliani terminos introisset«,³ in sicer prav zato, ker je Istra v tem času tudi še spadala k Italiji. To mesto je po mojem mnenju dovolj trdna opora Hauptmannovi misli, da je Alboin gledal iz Kraljeve gore prav na Furlanijo. Kar zadeva Müllnerjevo poročilo o »Kraljiški gori« nad Podkrajem,⁴ ga sicer ne moremo kar odkloniti na podlagi Malovega argumentum ex silentio specialk, ker ne vemo njegovega vira, vendar pa vprašanje ni tako važno, kakor meni Mal. S pohodom preko Istre se nikakor ne sklada dejstvo, da je prva italijanska pokrajina, v katero je prišel Alboin, Venetia (kljub temu, da sta namreč tvorili Istra in Venetia isto pokrajino, Pavel Diakon vendarle loči med seboj oba ta dva sestavna dela!), še celo pa ne, da je spadalo ozemlje, ki so nanj Langobardi v Italiji najprej stopili, pod Čedad. Tudi če pogledamo zgodovinski potek dogodkov, se mi zdi zelo neverjetno, da bi ostala za prihod v Italijo prav najnovejša pokrajina, področje, ki so nanj Langobardi najprej stopili, pod Bizantinsko oblastjo vse do osvojitve po Frankih l. 788, in sicer v vsej gornji Italiji poleg ozemlja, ki ga je čuvala z močvirji izborna zavarovana Ravena, popolnoma sama. Tudi poročilo Pavla Diakona »omnis Italia... ab occiduo vero et aquilone iugis Alpium ita circumcluditur, ut nisi per angustos meatus et per summa iuga motium non possit habere introitum; ab orientali vero parte, qua Pannoniae coniungitur et largius patenter et planissimum habet ingressum«,⁵ se sklada veliko lepše z Vipavsko dolino, kakor z dolino Kolpe. Dočim se namreč pri dolini Kolpe niti ne dotika Panonija Italije, med obema je namreč na tem mestu ležala Dalmacija, niti ne predstavlja dolina Kolpe same takega ravnege vhoda v Italijo, kjer je med njo in Italijo še vedno niz gorovij, prehodnih samo po visokih sedlih, pri Vipavski dolini vsi ti ugovori brez nadaljnjega odpadejo. Tudi če ne bi mogli dobiti nobene točnega »Kraljiškega vrha«, nam po vsem tem daje splošni zemljepisni

² Pauli Historia Langobardorum (= HL) II. 8.

³ HL II. 9.

⁴ Müllner A., Emona, 1897, 192 op.

⁵ HL II. 14.

⁶ HL II. 9.

položaj v zvezi s poročilom Pavla Diakona pravico, da ga iščemo samo v gorovju ob Vipavski dolini.

Med poročilom o kugi in o sklenitvi miru med Agilulfom in Obri l. 591 v viru ni zveze propter quem, kakor trdi Mal, marveč je oboje navedeno neodvisno med seboj, kot dvoje med seboj nepovezanih istočasnih dogodkov,⁷ tehnika, ki jo Pavel Diakon dovolj često uporablja.^{7a}

Sklepati iz poročila »rex Avarum... Venetiarum fines ingressus est«, da so Obri vpadli preko Istre, ker je sestavljala ta z Benečijo isto provinco, je nemogoče zaradi dveh vzrokov: najprej zato, ker je Pavel Diakon, kot sem že zgoraj omenil, kljub vsemu razlikoval med Istro in Benečijo, kar je zlasti za langobardsko dobo naravno, kajti Istra je bila vendar še vedno pod bizantinsko oblastjo, potem pa tudi zato, ker bi tudi potem, če bi Pavel Diakon ne razlikoval med obema pokrajinama, ne imeli v tekstu niti najmanjše opore, da je kakan prekoračil mejo province Venecije prav v istrskem ozemlju in ne v furlanskem območju.

Malovemu dokazovanju, da se je Pipinov pohod proti Obrom vršil preko severne Istre v Panonijo, na podlagi Annales Laureshammenses,⁸ ki jih Mal razlaga po Dahnu (Illyricum-Liburnija), je Hauptmann izpodmaknil tekstno podlago že pred desetimi leti, ko se je lotil tekstne kritike tega mesta⁹ in ko je s precejšnjo verjetnostjo dokazal (v sedanji obliki nasprotuje poročilo analov o Pipinovem pohodu poročilu, ki se je ohranilo v Karlovem pismu Fastradi; dostavek »et inde in Pannoniam« je ohranjen samo v prepisu 9. stoletja, dočim piše Chronicon Moissiacense, ki temelji na deloma popolnejšem rokopisu Annales Laureshammenses, samo »introivit in Illyricum«; stilizacija mesta se zaradi dostavka razlikuje od ostalih podobnih mest v istem tekstu), da je dostavek »et inde in Pannoniam« najbrž dodatek poznejšega prepisovalca, ki teksta ni več dobro razumel. Illyricum torej ni Liburnija, marveč Panonija sama. Udeležba istrskega vojvode na pohodu je sama po sebi razumljiva, ker je bila Istra od 788 dalje pod Franki.

Prav Erikov dohod proti Trsatu l. 799 zelo oteži sprejemanje Malove hipoteze. Povsem neverjetno je namreč, da bi se mogel pojaviti prav na najvažnejši poti iz Italije v Panonijo že po odločilni kapitulaciji Obrov l. 796 in po nastopu agonije obrske države, ki je trajala le še sedem let (796—803); tako močan odpor, kakor ga je nudil Trsat Eriku, in to celo v neposredni bližini frankovske operacijske baze, kajti ne smemo pozabiti, da je bila v tem času tudi Istra že več kot eno desetletje pod Franki.

Tudi kolonizacijska zgodovina Istre govori proti Malovi tezi, kajti slovenski in hrvaški naselitveni tokovi so se srečevali v severni Istri šele v Buzetu. Vse od Posavja ob današnjem Krškem pa do Buzeta v severni Istri ni bilo med slovensko in hrvaško kolonizacijo nobene stične točke. Zlasti важно je še to, da je bilo področje eocenskega fliša, ki sega prav do nekdanje rimske ceste, poseljeno do črte Šapjane, Podgrad, Hrušica, Materija, Hrpelje od severa in severovzhoda po slovenskih naselnikih, dočim

⁷ Hoc anno fuit pestis inguinalia iterum apud Ravennam, Gradus et Histria nimium gravis, sicut et prius ante triginta annos extiterat. Hoc etiam tempore Agilulfus rex cum Avaris pacem fecit. HL IV. 4.

^{7a} Prim. slučaje, ki jih obravnava M. Kos, K poročilom Pavla Diakona o Slovencih, ČZN 26, 1931.

⁸ Sed ed ille tunc eius exercitus quem Pippinus filius eius de Italia transmisit, ipse introivit Illyricum et inde in Pannonia itd. Fr. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev I., 1902.

⁹ Erläuterungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer, 1929; Krain von L. Hauptmann, str. 338—340.

je ostala nerodovitna in revna Čičarija takrat nenaseljena. Vsi predeli ob rimski cesti od Šapjan do Trsta so bili torej naseljeni po Slovencih od severa, po ovinku preko zgornje Pivke.¹⁰ Kako bi se moglo to spraviti v sklad z Malovo mislijo, da je predstavljala pot Reka—Trst tako odlično prometno zvezo? Kako da niso potem naselili teh predelov Hrvati, ki naj bi jih brez vsakega ovinka vodila tja velika prometna in vojaška žila? Kar pa zadeva ugovor, kako da niso Slovenci potemtakem naselili tudi Istre, pa velja to, da Slovenci niso prišli v Istro nikjer drugje, kakor na skrajnem zahodu takratnega slovanskega ozemlja v Istri, tako da bi jo zaradi prirodnih ovir, ki so jih ločile od istrskega ozemlja, morali po Malovem mnenju po ovinku hitreje naseljevati, kakor Hrvati, ki jih je vodila v ta ozemlja ravna pot ob morju.

Edini neoporečni Malov dokaz je torej mesto v pismu papeža Gregorija Velikega, ki pa ne dokazuje nič več, kakor da so se nekateri vpadi vršili tudi preko severne Istre. Za svojo osebo gledam v tem dokumentu bolj odraz zgodovinskega položaja tiste dobe, ko so sprva Slovenci in Obri v protibizantinski koaliciji z Langobardi vpadali v Istro in preko Istre tudi v druge italijanske pokrajine, kakor pa izraz geografskega položaja, ki bi vodil barbarske narode v Italijo preko severne Istre.

Neverjetnost teze, da bi Obri porabljali redoma za svoje vojaške pohode proti Italiji severno Istro in ne področje panonskega ali kranjsko-štajerskega jarka, ki je »pogreznjen med Julijske Alpe, Savinjske planine, Pohorje na eni strani, Risnjak, Gorjance, Sljeme in Kalnik na drugi strani«¹¹ in ki mu nudi še prav posebno ugodnost prehod ob Okri (»Jadranska vrata«), ozemlje, kjer teče po mnenju sodobne geografske vede na vsej dolgi poti od doline Rhôna pa do Bospora najprikladnejša, najkrajša in najlažja pot iz Sredozemskega predela čez gorski obod, ki ga obdaja na severni strani,¹² ta neverjetnost se najjasneje pokaže v luči zgodovinske kontinuitete. Če se vprašujemo, zakaj so Rimljani v pozni antiki tako pazljivo zapirali prav prehod med Vrhniko in Logatcem (prvič v 3. stoletju sploh samo ta prehod z utrdбами na Vrhniki, na Hrušici in v Ajdovščini, drugič v začetku 5. stoletja pa tudi predvsem njega, kot nam priča 10 km dolgi rimski zid nad Vrhniko, v primeri s katerim je n. pr. 1,5 km dolgi zid nad Reko skoro neznatni), si ne moremo odgovoriti drugače, kot da zato, ker je prav tu vodila barbare v Italijo najnaravnejša zemljepisna prometna zveza. Popolnoma točno vemo, da so se valili po tej poti Huni; z gotovostjo moremo sklepati, da so jo uporabljali Langobardi in tudi drugi germanski rodovi; tudi za Madžare vemo, da so si v času, ko so vdirali v Italijo, podvrgli ozemlje poznejše Kranjske, tako da je tekla do časa nemške ekspanzije po bitki pri Augsburgu l. 955 nemško-madžarska meja po Karavankah, dočim je Hrvaška ostala svobodna. Samo Obri naj bi torej tvorili tu izjemo? Mislim, da je taka hipoteza povsem neverjetna.

* * *

V skladu s svojo hipotezo o obrski poti preko severne Istre zahteva Mal za Slovence na Koroškem in na Kranjskem popolno svobodo že od naselitve dalje. Že revni položaj Koroške in Kranjske je po njegovem mnenju odvrčal Obre od teh predelov. Gledali so le na to, da so si ohranili prosto

¹⁰ Gl. M. Kos, *Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije*, 1933, 36 in karta št. 3.

¹¹ Hauptmann, *Priroda in zgodovina itd.* Njiva II, 1922, 113 sl.

¹² A. Melik, *Slovenija I.* 1, 1935, 3.

pot ob Donavi in ob Kolpi. Z važnostjo obdonavske poti za obrske pohode nam tolmači Mal tudi obrsko pomoč Slovincem v boju proti Bavarcem l. 595, ker bi Bavarci sicer to pot ob boku preveč ogrožali. Izražanje Pavla Diakona govori po Malovem mnenju za tezo, da so Slovenci prodirali v nove predele sami in ne le v obrskem varstvu. Poleg vojaških akcij iz let 593, 595 (glede tega boja vztraja Mal, ne da bi navedel vroke, pri letnici, ki jo je določil Fr. Kos,¹³ kljub razlogom, ki jih je navedel pozneje¹⁴ M. Kos za l. 595) in 611 navaja nekaj dokazov za neodvisnost karantanskih Slovencev v času po nastopu kralja Sama, ki seveda povsem zgreše svoj smoter, ker Hauptmann državne samostojnosti Karantanije po osvoboditvi po kralju Samu nikjer ni zanikal. Kot dokaz za svojo tezo o slovenski samostojnosti navaja Mal poleg drugega tudi Pavlovo rodbinsko tradicijo o ujetništvu in begu Lopichisa.

Glede podložnosti slovenskih alpskih pokrajin velja kljub Malovim argumentom tole: Brez dvoma so imeli Obri pod svojo oblastjo razen v dobi kralja Sama obdonavski hodnik (in sicer, kot se kaže v poročilu o frankovskih vojskah proti Obrom, do Anize)¹⁵ in ozemlje ob kranjsko-štajerskem jarku.¹⁶ Če Mal za področje Kranjske ne pripušča obrskega gospodstva, je treba pokazati samo na potek dogodkov: Čemu naj bi sklepali Obri, če ne bi imeli teritorialnega stika z Langobardi, s temi vedno znova prijateljske pogodbe,¹⁷ kako naj si razložimo skupno nastopanje Obrov s Slovani, kako obrsko razpolaganje s slovanskimi četami,¹⁸ kako naj si razložimo, da bi hotel kakan ok. l. 663 zasesti Furlandijo,¹⁹ če ne bi bila v njegovih rokah Kranjska, preko katere ga je vodila pot domov in končno, kako da so imeli v zadnjem času obrske države, tik pred obrskim propadom, vendarle Obri v svojih rokah Kranjsko?²⁰ Ako bi imeli opravka samo z enim ali dvema takima primeroma, bi si morda mogli iskati razloge v konstrukcijah, ki jih predlaga Mal. Toda za tak kompleks poročil, ki ga imamo pred seboj, so Malove razlage nezadostne. Vse to pa lahko povsem brez težav razložimo, če se sprijaznimo z obrsko nadoblastjo nad Kranjsko. Slovensko delno samostojno nastopanje v razmerju do Furlanov, ki se odraža v Pavlovi Zgodovini Langobardov, pa moremo razložiti s tem, da so morebiti včasih prezrti obrski voditelji, predvsem pa s tem, da slovensko podložniško razmerje do Obrov ni bilo povsod (in kakor se vidi iz virov tudi na Kranjskem ne) taka sužnost, kot je mislil Hauptmann l. 1915.²¹ marveč se je približevalo oblikam zavezništva.²² Tudi Koroška je bila, kot kaže dejstvo, da so dve leti po bavarškem porazu Slovencev prestregli drugi bavarski napad Obri²³ in v Vovbrah (Heunenburg) ohranjeni spomin na obrsko posadko, pod obrsko nadoblastjo do nastopa kralja Sama. Glede spopada Bavarcev in Slovencev »l. 611« bi pripomnil, da najbrž tudi odpade kot dokaz za slovensko samostojnost pred Samovim nastopom, ker ga je M. Kos z ve-

¹³ Fr. Kos, *Gradivo* itd. I., str. 148.

¹⁴ ČZN 26, 1931, str. 208.

¹⁵ Fr. Kos, *Gradivo* itd. I., str. 307.

¹⁶ Hauptmann, *Erläuterungen* itd., str. 340 (glej tudi zgoraj!).

¹⁷ Fr. Kos, *Gradivo* itd. I., str. 117, 178.

¹⁸ Fr. Kos, *Gradivo* itd. I., str. 180.

¹⁹ Fr. Kos, *Gradivo* itd. I., str. 217.

²⁰ Mal se sicer zadnjemu dokazu protivi, vendar pa so navedena izvajanja Hauptmanna popolnoma neoporečna.

²¹ V razpravi *Politische Umwälzungen* itd.

²² Gl. M. Kos, *Zgodovina* itd., str. 28 sl.

²³ HL IV. 7, 10.

liko verjetnostjo datiral v okolico l. 626.^{23a} Prav tako odpade tudi boj l. 595, ki so ga vodili Obri, tako da nam ostane od teh treh dokazov za svobodo koroških Slovencev pred kraljem Samom samo slovenski p o r a z iz l. 593! Ugodni zemljepisni položaj pa je seveda naklonil Slovencem na Koroškem v dobi po osvobojenju ugodnejši razvoj, kakor Slovencem ob Donavi in na Kranjskem.

Pavlova rodbinska tradicija o Lopichisu prav nič ne potrjuje Malove teze, marveč jo celo pobija. Najprej je treba pripomniti k Malovim izvajanjem, da ni v tekstu prav nobenega natančnega podatka, po katerem bi mogli sklepati o poti, ki jo je ubral Lopichis na svojem begu. Mogel je torej bežati prav tako preko Kranjske, kakor tudi preko Koroške. Podčrtati pa je treba Pavlovo poročilo, da je slovenska starka begunca v kraju, ki je bil le še »par dni« oddaljen od Italije, s k r i l a in ga skrivaj hranila.²⁴ Menda je dovolj jasno, da zato, da ga ne bi dobili tisti, ki jim je ušel, ker so imeli tod še oblast.

* * *

Pač pa meni Mal, da so imeli severno Kranjsko pod svojo oblastjo Langobardi. Nastop te nadoblasti postavlja v zvezo z vestjo Pavla Diakona o osvojitvi pokrajine Zellia in kraja Medaria. Langobardi naj bi imeli po njegovem mnenju zgornjo Kranjsko pod svojo oblastjo od ok. 620 do ok. 664, formalno pa naj bi prenehala njihova nadoblast šele ok. 730. Poleg omenjene vesti Pavla Diakona navaja kot razloge za svoje mišljenje še starejše mnenje Schmida o langobardskih grobovih v Kranju, dejstvo, da je Arnefrid bežal pred Grimoaldom v Karantanijo, ker ne bi bilo verjetno, če bi okoli 40 let pred tem Karantanci izgubili v boju s Furlani Ziljo; način, na katerega popisuje Pavel Diakon v svojem delu boje furlanskega vojvode Ratchisa, za čigar vladanja so Furlani zopet izgubili Ziljo, proti Slovanom »in Carniolia Sclavorum patria«. Poleg tega se še vprašuje, kako korist naj bi vendar pomenila Zilja za Langobarde.

M. Kos je v opombah k Mikkolovemu članku »Samo und sein Reich« dovolj trdno utemeljil, da moramo razumeti pod Sclavorum regio quae Zellia appellatur Ziljsko dolino in pod locus qui Medaria dicitur kraj Meglarje. Zlasti svojo prvo trditev je zagotovil tudi z uporabo furlanskih virov iz poznejših stoletij.²⁵ Mal se pri svoji drugačni lokalizaciji sploh nič ne peča z razlogi, ki naj bi govorili proti tej lokalizaciji, ki jo je v zadnjem času sprejel ves znanstveni svet.

Malova hipoteza ni v skladu z arheološkimi viri iz Kranja. Schmid sam je svojo starejšo tezo²⁶ o kranjskih grobovih in o langobardskem gospodstvu nad Kranjsko v dobi od ok. l. 610 do srede 8. stoletja, ko jo je Hauptmann zavrnil s tehtnimi razlogi,²⁷ zavrnil v zadnjem času tudi sam, in sicer iz arheoloških vzrokov.²⁸ Predvsem je del teh grobov gotovo gotski. Langobardi so približno leta 746 prevzeli gotsko dediščino. Po Schmidovem mnenju so ohranili v svojih rokah Kranj »bržkone do leta 610, ko so premagali Avari v veliki bitki furlanskega vojvodo Gisulfa«. Menim pa, da

^{23a} ČZN 26, 1931, str. 214.

²⁴ HL IV. 37: Ducta autem misericordia super eum, abscondit eum in domo sua et secreto paulatim ei victo ministravit itd.

²⁵ M. Kos, K zgodovini kralja Sama in njegove dobe, ČJKZ 7, 1928, 196 sl.; prim. tudi RDHV 5—6, 1930, str. 347, in ČZN 26, 1931, str. 213.

²⁶ W. Schmid, Das Gräberfeld von Krainburg, MMK 18, 1905, 81 sl.; Die Reihengräber von Krainburg, Jahrbuch für Altertumskunde I, 1907, 55 sl.

²⁷ Politische Umwälzungen itd. MIOG 36, 1915, 229 sl.

²⁸ V knjigi Zontar J., Zgodovina mesta Kranja, 1939, str. 3—8.

noben arheološki vzrok ne more ovirati tudi misli, da so se Langobardi umaknili iz Kranja v Italijo če ne takoj, pa vsaj kmalu po svojem odhodu v Italijo. Zadnji cesar, čigar novci so bili najdeni v Kranju, je bil namreč Justin II., ki je nastopil vladu l. 565, stil kranjskih langobardskih starin pa je istoveten s stilom čedadskih in oglejskih delavnic iz druge polovice 6. stoletja brez možnosti natančnejše časovne opredelitve. Na vsak način pa se je langobardsko gospodstvo nad Kranjem nehalo že prej, kakor misli Mal, da se je šele začelo.²⁹

Že ta dva ugovora sama prav za prav popolnoma onemogočata Malovo mnenje. Tudi ostala dokaza nimata prave moči: Kar zadeva Arnefritov slučaj, je bila doba štiridesetih let v 7. stoletju dovolj dolga doba, da se je moglo razmerje med Furlani in Karantanci bistveno izpremeniti, zlasti, ker je ležala med njimi doba slovanske Samove velesile. Kar so mogli Furlani proti Karantancem ob ustvarjanju Samove države, tega najbrž niso mogli več ob smrti tega vladarja, ki je položil temelje tudi preko stoletni samostojni slovenski Karantaniji. Pa tudi ne glede na to je bila Karantanija sploh edina bližnja država, v katero je mogel Arnefrit pobegniti: Obri so bili prav tisti, ki so po nalogu kralja Grimoalda zrušili njegovega očeta, bizantinski cesar Constans se je pa tudi komaj eno leto pred temi dogodki pomiril z Grimoaldom.³⁰

Glede zadnjega Malovega zgodovinskega razloga, opisa Ratchisove vojske s Slovenci na Kranjskem nam ne nudi vir nobene opore, da bi stavili osvoboditev Zilje v neposredno zvezo s temi dogodki, ker se omenja ta osvoboditev samo hkrati s podjarmljenjem in nikjer drugje. Lahko je torej samo posledica oslabilave furlanske vojvodine, ki je dobila svoj izraz tudi v ponesrečenem napadu na Kranjsko.

O pomenu Ziljske doline za Koroško in za varnost Koroške (glej krajevno ime Vrata!) so pa prav v času po svetovni vojni različni nemški avtorji dovolj pisali,³¹ da mi ni treba tega problema razlagati.

* * *

Kot nov dokaz proti Hauptmannovi teoriji o slovenski podložnosti Obrom porablja Mal nadaljnji razvoj obrske države in razmerja Slovanov do Obrov. Po Malovem mnenju so se Slovenci (to trdi Mal brez posebnih podrobnih dokazov, če izvzamemo tiste, ki smo si jih že zgoraj ogledali) pridružili k Samovi konfederaciji že kot svoboden narod. Metatezo Valuk — Valduk — vladika, ki jo navaja Mal ob tej priliki in ki jo je domneval Mikola³² na podlagi štirih rokopisov (4. in 5. skupine) Fredegarjeve kronike, je M. Kos iz paleografskih in zgodovinskih razlogov povsem zavrnil, ker v ostalih 34 rokopisih Fredegarjeve kronike in s tem v 1., 2. in 3. skupini teh rokopisov, ki so boljše od zadnjih dveh, nima nobene podlage.³³ Po Malovem mnenju so bili nosilci Samove države prav tisti Slovani, ki so bili v najhujši podložnosti pod Obri, stvar, ki je kaj malo verjetna, kajti prav gotovo so bili ti Slovani tudi pod najstrožjim nadzorstvom. Mnogo bolj verjetno je mnenje, da se je upor začel v perifernih pokrajinah obrske države, ne pa v njenem središču.

²⁹ Vsi podatki na podlagi citiranega uvoda v Žontarjevi knjigi.

³⁰ L. M. Hartmann, *Geschichte Italiens im Mittelalter* II. 1., 1900, str. 249.

³¹ Gl. n. pr. zbornik *Die süddeutsche Volksgrenze*, Berlin 1934, in *Deutsches Grenzland. Jahrbuch des Instituts für Grenz- und Auslandsstudien*, 1937.

³² *AslPh.* 41, 1927, str. 160.

³³ Šišičev zbornik, 1929, str. 254 sl.

Mal si tudi ne more razlagati ostrega nastopanja Slovanov proti Obrom po propadu obrske države, ki je prisililo Obre, da so se zatekli po pomoč h Karlu samemu, in nastopa Slovencev ob uporabi Ljudevita Posavskega, če bi sprejel Hauptmannovo podmeno o suženjski podložnosti Slovencev obrski državi. Delno je tu gotovo zadel pravo, toda kljub temu ne moremo sklepati na podlagi takih pojavov na nič več, kakor na različne stopnje podložništva, od popolne sužnosti pa do skoraj zavezniškega stanja.

* * *

Pri Hauptmannovem naziranju o Duljebih je Mal zamešal starejše³⁴ in mlajše³⁵ Hauptmannovo mnenje o tem vprašanju. Dočim je namreč Hauptmann sprva mislil, da so bili Duljebi v slovenske pokrajine nasilno presajeni, in sicer po katastrofi antske države, je kasneje prišel zaradi povezanosti hrvaških in duljebških naselbin do prepričanja, da so se preselili svojevoljno, ostal pa je pri mnenju o katastrofi antske države.

Mal polemizira še vedno proti starejši tezi o nasilnem presajanju Duljebov, ki jo podvrže v opombi 46 na str. 33 celo tisti razpravi, v kateri je Hauptmann to naziranje zavrnil. Razen tega se postavlja proti Hauptmannovemu enačenju Antov, Duljebov in Volinjanov. Pri tem se tehtnih Hauptmannovih ugovorov proti svojemu tozadevnemu dokazovanju v Času^{35a} sploh ne dotika. Pač pa poskuša v sledečih izvajanjih sploh zanikati obstoj Duljebških krajev v slovenskem ozemlju, stvar, ki je, če pregledamo Keleminove³⁶ in Hauptmannove študije o tem vprašanju, več kakor samo dvomljiva. Zlasti glede listine, ki omenja comitatus Dudleipa, je treba poudariti, da je podatek o grofiji sami brez dvoma točen, četudi je listina falzifikat poznejše dobe.³⁷

* * *

Glede pravnih institucij priznava Mal v nasprotju s svojo polemiko l. 1923 obsežen obrski vpliv, ki se izraža v nazivih za javne funkcionarje, »die in der Regel keine Slawen waren« (župan, bajan — ban, hpan — pan; izrazi beleg, knjiga). Tu se torej nenadoma vendarle pokaže iz ozadja doslej tako trdovratno preganjana možnost slovenske podložnosti Obrom. Tudi glede kasazov, o katerih je menil Mal l. 1923, da ne najdemo na Obre »v tej besedi niti spomina«,³⁸ je sedaj spremenil svoje mnenje in išče razlage tega imena v nekakem obrskem plemenskem imenu Cansauci. K tej etimologiji pa je treba pripomniti, da istodobni anali besede, ki se je na njo naslonil Mal v svoji etimologiji, ne prinašajo v taki obliki, da bi opravičevali njegovo podmeno. Beseda canizauci je namreč v obeh analih,³⁹ ki omenjata prihod obrskega poslanstva h Karlu l. 811, zapisana v taki obliki, da more pomeniti samo dvoje, ali dostojanstvo najvišjega kana, ali pa neko osebno ime; povsem pa je izključeno, da bi bilo to ime plemensko. Na zgodovino Ademara Cabannenskega, ki je bila napisana šele dvesto let po tem dogodku, se torej ne moremo sklicevati, da bi popravljali sodobne vire. Ademar je mesto v analih očitno napak razumel.

³⁴ MIOG 36, 1915, str. 233 sl.; Čas 17, 1923, str. 322 sl.

³⁵ Germanoslavica 3, 1935, 338 sl.

^{35a} Čas, 17 1923; Germanoslavica 3, 1935, str. 336 sl.

³⁶ Kelemina J., Nekaj o Dulebiih na Slovenskem, ČZN 20, 1925, 144 sl.; Nove dulebske študije, ČZN 21, 1926.

³⁷ Hauptmann L., Mejna grofija spodnjepanonska, RDHV 1, 1923, 328 sl.

³⁸ Čas 17, 1923, 199.

³⁹ Annales regni Francorum, Annales Maximiani, gl. Fr. Kos, Gradivo itd. II., stran 40.

Tudi razlaga kraja Vovbre (Heunenbourg) z V Obre je povsem ponesrečen tipičen primer ljudske etimologije.

Na izvajanja o kasazih navezuje Mal še mnenje, da ti v poznejši dobi niso bili nikak enoten stan, ki bi vplival na kakršnekoli dogodke v državi (na pr. na volitev novega vojvode), da njihovi privilegiji niso izvirali iz rojstva, marveč da so jih imeli zaradi služnosti, ki so jih morali izvrševati. Ker bo o problemu kasazov govor še na dveh mestih, se bomo k tem vprašanjem povrnili pozneje.

V kolikor dokazuje Mal svobodo Slovencev v Podonavju z različnimi institucijami in izposojenkami, ki so jih prevzeli od Slovencev Madžari, pa njegova izvajanja nimajo prave moči, ker je poteklo med koncem obrske in začetkom madžarske nadoblasti skoraj sto let močne kolonizacije Podonavja, torej več kakor dovolj, da se je mogel položaj bistveno izpremeniti.

Polemika glede rezijskega dialekta se mi zdi prav malo na mestu, ker Hauptmann od Nachtigallovih izvajanj⁴⁰ dalje o tem vprašanju ni nikdar več uporabil v svojih delih tozadevnih podmen iz spisa Politische Umwälzungen etc.⁴¹

II. Hrvaški osvobodjevalci.

Drugi kompleks vprašanj, ki se ga je lotil Mal v svoji publikaciji, so, kakor smo videli v izvlečku na začetku pričujočega prikaza, vprašanja ob vlogi Hrvatov v slovenski zgodnji srednjeveški zgodovini. Prvo poglavje tega dela knjige obsega kratek posnetek Hauptmannovih tez o Hrvatih. Pri tem pa Mal zopet meša starejše in mlajše Hauptmannove teze o istih vprašanjih, pa tudi sicer ne postopa pri tem referatu povsod tako, kakor bi moral. Tako je na pr. na str. 45 iztrgal del stavka iz Politische Umwälzungen etc. in mu dal bistveno izpremenjen smisel.¹ V bistvu obsega ves oddelek knjige o Hrvatih predvsem Malovo kritiko Hauptmannovih nazarj brez kakšnih novih Malovih pogledov o zgodovinskem razvoju samem.

Enakost imen (Hrvaški okraj in različni Hrvati na Slovenskem) Malu še ne zadostuje kot dokaz za isti izvor z drugimi Hrvati. To svoje kritično stališče podpira z nastopanjem Srbov, Duljebov in Hrvatov v različnih, med seboj zelo oddaljenih predelih Evrope, o katerih trdi, da lahko smatramo, da so med seboj brez zveze, da je vsak del lahko posebna samostojna enota. Pri tem se sklicuje na enaka pokrajinska, krajevna, ledinska in rodbinska imena, ki so nastajala neodvisno med seboj. Pri tem pa je Mal prezrl: 1. Primeri plemen, ki jih navaja, so prav tisti primeri, ki so sporni in so zaradi tega za dokaz neporabni. 2. Med oblikovanjem različnih krajevnih in plemenskih imen je velika razlika. Imena, ki se naslanjajo na naravo ali na kake dogodke, ki se morejo vršiti povsod (na pr. krčenja itd.),

⁴⁰ Nachtigall R., Vaznost latinskega dela brižinskega kodeksa itd. (Freisingensia III); ČJKZ I, 1918—1919, str. 53.

⁴¹ MIOG 36, 1915, 232 sl.

¹ L. Hauptmann war ursprünglich »nach einer eingehenden sprachlichen und geschichtlichen Forschungen« der Ansicht itd. Prim. Hauptmannov tekst: Nach eingehenden sprachlichen und geschichtlichen Forschungen steht es fest itd. Besede, ki jih ironizira Mal, se nanašajo pri Hauptmannu na Račkega, Jagića in Niederleja, ki so citirani k temu stavku, dočim jih navaja Mal, kot bi se pri Hauptmannu nanašale na Hauptmanna samega. — Tudi drugemu Malovemu ironičnemu posmehovanju na tem mestu se je zmaličil uspeh, kajti dočim pravi Mal, da je Hauptmann utemeljil svoje mnenje samo s stavkom »dank einer eingehenden Analyse der einschlägigen Quellen«, ga je Hauptmann v resnici utemeljil s tremi obširnimi razpravami.

so res lahko povsod enaka, dasi so med seboj brez vsake zveze. Drugače pa je s plemenskimi imeni, zlasti če niso niti trdno slovanskega porekla, kot v zgoraj navedenih Malovih primerih. 3. Rodbinska imena v tem času sploh še ne morejo priti v poštev, ker jih pri barbarskih narodih razen v izjemnih primerih še ni bilo.^{1a}

Dalje navaja Mal, da niti pisani viri, niti ljudska tradicija ne vedo ničesar o kaki vodilni vlogi Hrvatov na Koroškem (a to je samo argumentum ex silentio, ki ga je treba vselej zelo previdno uporabljati), pa tudi dialektološke študije so pokazale, da so tozadevni Hauptmannovi razlogi brez veljave. Tudi krajevna imena po Malovem mnenju ne govorijo za vodilno vlogo Hrvatov ali Kasazov v deželi, kajti vsi ti kraji so samo kraji tretje ali četrte vrste, sama manj pomembna naselja. Dokazi za sovpadanje kasških in hrvaških naselij so preslabi, da bi opravičevali Hauptmannovo enačbo kasaz = Hrvat.

Na tem mestu Mal ponavlja svojo tezo o socialnem položaju kasazov, o podlagi njihovega položaja in o njihovem izvoru, ki sem jo omenil že zgoraj. Dokazuje jo na podlagi urbarjev in privilegijev iz poznega srednjega veka, toda pri tem se prav nič ne ozira na Hauptmannova izvajanja v Karantanski Hrvatski, kjer je Hauptmann na podlagi istih virov dokazal, da gre pri teh kasazih za razvoj »slobodan-štičenik-podložnik«.²

Glede Hrvaškega okraja trdi Mal, da so Hauptmannovi razlogi, da ga je raztegnil preko Št. Vida ali celo preko vse breške grofije, nezadostni za tako raztegovanje, Hauptmannovo mnenje o drugem hrvaškem okraju ob Muri na zgornjem Štajerskem pa da je na nedovoljen način prevzel iz Mucharjeve Geschichte der Steiermark. Glede prvega je Mal zadel najbrže pravo, ker je Hauptmannova podlaga za to raztegovanje, enačba kasaz = Hrvat, kakor je pokazal že M. Kos v svoji razpravi o slovenski naselitvi na Koroškem, nedokazljiva.³ Na tem tudi Hauptmannovi ugovori proti tej ugotovitvi niso mogli ničesar izpremeniti, kajti dočim Hauptmann trdi, da obstoji vsa njegova teorija iz sedmih samostojnih točk, je vendarle v svoji sedanji obliki bistveno odvisna od te enačbe, ki je pa vsaj nedokazljiva. Proti njej se zelo ostro postavlja tudi Mal, ki navaja proti enačbi Hrvaški okraj = Breška grofija tudi izražanje prizadetih listin.

Drugače pa je z drugim očitkom. Hauptmann namreč ni privzel štajerskega hrvaškega okraja slepo na podlagi Mucharja, marveč ga je poskusil dokazati na podlagi listinskega gradiva.⁴ V tem pogledu je gotovo dosegel vsaj toliko, da je dokazal na zgornjem Štajerskem obsežnejšo hrvaško naselbino, pa najsi je že imela naziv pagus Chrouuati ali ne.

Najbolj pa se je Hauptmann naslonil pri svojem dokazovanju hrvaških osvojevalcev slovenskih dežel na poročilo Konstantina Porfirogeneta o prihodu Hrvatov. Mal se je v ugovorih proti tem Hauptmannovim trditvam enostavno naslonil na Račkega, Jagića in druge avtorje, ki so odklonili Konstantinovo poročilo v obliki, v kateri sta ga razumela Kopitar in Miklošič, namreč da so Hrvati v celoti prišli v svojo sedanjo domovino šele v prvi polovici 7. stoletja. Če trdi Mal, da se ni nihče resno poskusil z razlogi, ki so jih navedli ti avtorji, potem prezira vrsto razprav prav tistega avtorja, ki z njim polemizira, L. Hauptmanna,⁵ ki je postavil tezo

^{1a} Gottschald M., Deutsche Namenkunde, 1932, 51 sl.

² Zbornik kralja Tomislava, str. 306.

³ M. Kos, Slovenska naselitve na Koroškem, GV 8, 1932, str. 114.

⁴ VSWG 21, 1928, 266 sl.

⁵ Gl. op. 5 k uvodu.

o dvojni selitvi Hrvatov. »Proti koncu šestega stoletja so začeli Slovani pod vodstvom Obrov prodirati na dalmatinska tla. Uspelo jim je že v prvih letih cesarja Herakleja zavzeti glavno mesto Solin in spoditi Romane na otoke. Ko pa so bili Obri leta 626 poraženi pred Carigradom, in so se pokorjeni narodi naenkrat dvignili proti njim, tedaj je prihrumelo v Dalmacijo pleme bojevitih Hrvatov, premagalo Obre in kot plemstvo zavladalo namesto njih podložnim Slovanom.«⁶ Ta razlaga ustreza tako stvarni vsebini filoloških in zgodovinskih razlogov prejšnjih avtorjev o tem vprašanju (prim. na pr. primer Bolgarov in razmerje srbskega in bolgarskega jezika!), kot tudi podatkom bizantinskega cesarja.

Glede enačbe *Illyricum* (cesarja Konstantina) = *Noricum*, proti kateri se Mal s toliko strastjo bori, dasi jo je Hauptmann že sam opustil,⁷ je treba reči, da vsa ta borba prav za prav nima tako velikega pomena, kakor se zdi. Dejstvo je namreč, da so Hrvatje med Slovence prišli, in mislim, da je najbolj verjetno, da so prišli hrvaški drobci med Slovence istočasno, kakor ostali Hrvatje med balkanske Slované, to je v prvi polovici 7. stoletja.

K legendi o Ingu bi opozoril na *Ratio de Cathecizandis Rudibus* iz St. Emmerama, ki obsega v uvodu med vprašanji na kandidata tudi vprašanje, ali želi postati kristjan, ut uel ita licentiam cum christianis habeat manducare et bibere.⁸ Zelo verjetno se mi zdi, da je zgodba o Ingu samo drastičen legendaričen odsev te norme, ne pa zgodba s kako resnično zgodovinsko podlago.

Prav ob zaključku poglavja o Hrvatih pa Mal zopet netočno podaja Hauptmanna, češ da se je s tezo o čerkeskih Kasogih odpovedal svoji hrvaški teoriji, kar ni resnično, ker še vedno vztraja pri misli, da veže eponimos Κασογής Hrvatje in Kasoge med seboj.⁹

III. Pod nemško oblastjo.

V tretjem delu svoje knjige se peča Mal z vprašanji, ki so se nabrala okrog Hauptmannovega pojmovanja nemško-slovenskega razmerja potem, ko so koroški Slovenci izgubili svobodo, zlasti v kolikor zadevajo pravni položaj Slovencev v tej dobi in ustoličevanje koroških vojvod.

O Hauptmannovih trditvah, da so Slovenci v celoti, kot narod, v vsej dobi od naselitve v novi domovini dalje samo menjavali svoje gospodarje, da torej ni imela preko stoletna svobodna slovenska karantanska država na sestavo slovenske družbe nobenega odločilnega vpliva, Mal opravičeno trdi, da so zgrešene. Toda tudi tu v svoji kritiki zaide na nekaterih mestih predaleč, ker ne loči med sužnostjo naroda in med sužnostjo države, ter dokazuje, da ni bilo prvega, z dokazi, ki jih je nabral za ugodno državno-pravno razmerje, za svojevrsten pogodbeni odnošaj karantanske vojvodine v nemški državi, ne da bi spoznal brezuspešnost tega dela, ker Hauptmann sam nikdar ni zanikal niti karantanske državne samostojnosti od nastopa kralja Sama do srede petega desetletja 8. stoletja, niti posebnega položaja koroških Slovencev v sklopu nemške države, marveč je obratno oboje v svojih razpravah dovolj izrazito poudarjal.

⁶ Bulíčov zbornik, 1924, str. 545.

⁷ Germanoslavica 3, 1935, str. 339.

⁸ Heer J. M., Ein Karolingischer Missions-Katechismus, 1911, str. 77 sl.

⁹ Germanoslavica 3, 1935, 347 sl.

Kljub vsemu se mi pa zdi nekoliko nerodno utemeljevati obnovitev koroške vojvodine z nesuženjskim značajem slovenskih Karantancev, ko vendar vemo, da so bili resnični vzroki te obnove vse kje drugje. Tudi solita decima secundum consuetudinem Sclavorum ni preveč močan dokaz proti podložništvu Slovencev, marveč samo priča o velikem odporu proti plačevanju prav desetine, ki je značilen na pr. tudi za kmečke podložnike med Polabskimi Slovani. Značilno je, da so imeli tudi Polabski Slovani glede plačevanja desetine posebne določbe.¹

* * *

Po uvodnem poglavju se loteva Mal enega od odločilnih Hauptmannovih dokazov za podložniški položaj Slovencev, enačbe slovenska kmetija = hoba servilis, hlapčevska kmetija. Takoj na začetku teh izvajanj pa je Mal netočno podal Hauptmannovo tezo. Pri Hauptmannu ne gre za to, kakor domneva Mal, da se je slovenska kmetija samo pravno izenačila z bavarsko hlapčevsko kmetijo, da je torej morala že pred prihodom Bavarcev imeti enako velik obseg z njo, marveč za to, da so šele Bavarci prinesli novo zemljiško razdelitev (morda z novim gospodarskim sistemom — sistemom na praho?), pri kateri je bilo med slovensko in svobodno kmetijo na slovenskem ozemlju isto razmerje, kakor je bilo med hlapčevsko in svobodno kmetijo na domačih bavarskih tleh. Velikost obeh kmetij pa ni bila stalna, marveč se je mogla, seveda v stalnem sorazmerju, izpreminjati na podlagi različnih činiteljev, na pr. kakovosti tal itd.² Zato tudi udarjajo v prazno vsa Malova smešenja Hauptmannove teze, češ da bi morali potem že Obri imeti enako veliko hlapčevsko kmetijo, kakor Bavarci itd.

Slovenska zemlja je bila po Malovem mnenju razdeljena v kmetije že pred prihodom Bavarcev. To domnevo podpira Mal s potrebo urejene vojaške organizacije v obrambo proti sosedom in s potrebo urejenih javnih materialnih dajatev, kar naj bi se dalo urediti samo na podlagi urejene agrarne strukture. Dokaz, ki pušča na vseh straneh še vedno dovolj dvomov.

Osnovna merila pri teh razmejevanjih so bila po Malovem mnenju oral in plug. Med njima je bilo razmerje 1:2. Slovenska huba je bila neodvisna od stanu svojega posestnika, bila je zgolj merska enota, ki je imela za podlago stari oral. Vprašanje pa je, ali je, kot meni Mal, v resnici dovolj tehten dokaz za obstoj take mere med Slovenci že to, da imamo ohranjen izraz, pod katerim se je ta mera uporabljala na Poljskem, vprašanje je, ali smemo zaradi izrazne sovpadnosti projektirati mero, ki jo poznamo na Poljskem iz 13. stoletja, v slovenske razmere pred sredo 8. stoletja, vprašanje je tudi to, ali sploh moremo domnevati za Slovence pred prihodom pod frankovsko nadoblast, da so že prešli od požarnega gospodarstva in raznih vmesnih stopenj k sistemu na praho, ki je nujno zahteval novo ureditev posestnega stanja. Če pomislimo, da je prav karolinška doba pomenila v predelih vzhodno od stare Galije čas, ko je ta novi gospodarski sistem začel z veliko silo prodirati, da pa se je njegov prodor zavlekel v nekaterih predelih severne Evrope do konca prvega tisočletja, se mi zdi, da bi skoraj lažje vsa ta vprašanja zanikali, kot odgo-

¹ Gl. že pri I. Vrhovcu, Germanstvo in njega vpliv na Slovanstvo v srednjem veku, 1879, str. 42 sl.

² ČJKZ 1, 1918—19, str. 98; Čas 17, 1923, str. 333.

vorili nanje trdilno.³ Kar Mal obsežno dokazuje, da je bila slovenska kmetija merska enota, na tem mestu ni potrebno, ker je prav isto dokazal že Hauptmann.⁴

V drugem delu poglavja Hoba sclavanisca Mal podrobno odgovarja na Hauptmannove dokaze za enačbo: slovenska kmetija je hlapčevska kmetija. Hauptmann se je pri postavljanju te trditve naslonil na dvoje: na listine, ki pri najstarejših omembah omenjajo kot prebivalce slovenske kmetije Mancipia, sužnje, in na račune o velikosti kmetij, ki so mu pokazali med svobodno in slovensko kmetijo na slovenskem ozemlju razmerje 5:4, torej isto razmerje, ki ga je izračunal za bavarsko domače ozemlje med svobodno in hlapčevsko kmetijo.

Mal trdi, da pristavka »s sužnji vred«, v prvem primeru, ki se nanj sklicuje Hauptmann, sploh ni. Pri tem pa je zagrešil usodno zmoto. Pregledal je samo prvo listino, ki jo omenja Hauptmann v prizadetem stavku (iz l. 970),⁵ drugo citirano listino, ki se nanaša na isto posestvo okrog trideset let pozneje,⁶ pa je pustil ob strani. Prav ta listina pa vsebuje med drugim tudi besedici cum Mancipiis, torej točno to, na kar se je skliceval Hauptmann.

Glede drugega primera, o katerem navaja Hauptmann sovpadanje slovenskih kmetij s sužnji, ugovarja Mal, da pomeni slovenska kmetija v izražanju hoc praedium horum trium dominorum per hobas divisum XXX et duas hobas Sclavonicas pleni censu facit⁷ samo mersko enoto. Ta njegov ugovor pa še ne odpravi verjetnosti Hauptmannovega mnenja, da je huba, ki se je v njej zmerila zemlja, odgovarjala pravnemu značaju ljudi, ki so spadali k tej zemlji. Ker se imenujejo ob tem zemljišču trikrat Mancipia, je morala biti torej vsaj v tem primeru slovenska kmetija hlapčevska.

Hauptmannovega dokazovanja na podlagi tretjega takega primera Mal ne podaja pravilno. Hauptmann je sklepal samo iz enačbe hlapec na Bavarskem = slovenski hlapec, da so bile hube, ki se ob njih omenjajo ljudje tega socialnega položaja, po svojem značaju sorodne hlapčevskim hubam na Bavarskem. Te osnovne Hauptmannove teze pa vse Malovo govorjenje, da je Hauptmann nagnilo k temu enako število hub, kakor hlapcev, da bi moralo biti tudi v praediumu na Bavarskem potemtakem osem hub, kar je nedokazljivo, da bi morale biti po Hauptmannovem mnenju vse slovenske kmetije zasedene, kar ni mogoče z osmimi hlapci obojega spola, o čemer vsem Hauptmann v resnici ni izgubil nobene besede, ne premakne niti za las.

Drugi Hauptmannov dokaz, preračunavanje velikosti slovenske kmetije na podlagi urbarjev, postavlja Mal nekako na isto stopnjo, kakor Peiskerjeva in Levčeva preračunavanja na podlagi katastralnih map. Ker sta tako način preračunavanja, kakor tudi vrednost rezultatov že zaradi podlage obeh računov bistveno različna, moramo temu enačenju ugovarjati, prav tako pa tudi ironiziranje Hauptmannovih računov s Peiskerjevimi in Levčevimi rezultati, ki jih je za Dopschem tudi Hauptmann sam zavrzel.⁸

³ Prim. Žontar J., Zgodovina mesta Kranja, str. 14; M. Kos, Zgodovina itd., stran 93.

⁴ VSWG 21, 1928, str. 407, op. 4.

⁵ Fr. Kos, Gradivo itd. II., str. 334; Jaksch A., Monumenta hist. duc. Carinthiae (=MC); III, str. 55, 138.

⁶ Fr. Kos, Gradivo itd. II., str. 407; MC III, str. 75, 189.

⁷ MC III, str. 281, 772.

⁸ VSWG 21, 1928, 386 sl.

Mal tudi napačno navaja Hauptmannove navedbe o velikosti hlapčevske hube, češ da Hauptmann trdi na nekaj mestih, da je njena velikost 36 oralov v taki zvezi, kot da gre za slovensko ozemlje, medtem ko gre pri teh preračunavanjih za bavarsko domače razmerje. Poleg tega pa tako Hauptmann kakor tudi Dopsch poudarjata izpremenljivost takih merskih enot v mlajšem kolonizacijskem ozemlju.

Hauptmannovega računa samega se Mal v svojih ugovorih prav za prav niti ne dotika. Ustavlja se mu le z dvema ugovoroma: dvomi namreč o pravilnem rezultatu (Slovenska huba = 16 oralov), ker se navajajo v urbarju poleg dimidia hoba tudi VIII južera, poleg tega misli tudi na to, da dajatve, ki jih je vzel Hauptmann za podlago svojemu računu, ne odговarjajo več prvotnim dajatvam, ker se je posest v teku časa zelo razbila, in da zato računi na njihovi podlagi ne morejo dati pravih rezultatov. Vendar pa po mojem mnenju v konkretnem primeru Hauptmannovih računov v ČJKZ oba ugovora nimata zadostne moči, da bi ovrгла račun, ki je dal popolnoma jasne rezultate in ki je z uspehom prestal tudi preskus, ki mu ga je Hauptmann podvrget.⁹ Mal dvomi tudi o Hauptmannovem rezultatu v tem smislu, da bi bile kmetije v Peterdorfu v resnici hlapčevske kmetije, ker niso plačevale Tagwerkpfenninga. Mislim pa, da se moremo na podlagi Hauptmannovih računov o velikosti te kmetije in na podlagi dejstev, ki sledijo iz te velikosti, mirno pridružiti mnenju Hauptmanna, da je ta dajatev vključena v ostale dajatve.

Tehtnejši se zdi drugi Malov ugovor, da v primeru, ki ga preiskuje Hauptmann, sploh ne gre za slovenske hube. Mal ga utemeljuje s krajevnimi in časovnimi razdaljami poročil, ki jih je uporabil Hauptmann pri svojih računih, poleg tega pa z dejstvom, da je omenjena slovenska huba v Peterdorfu, prizadetem kraju, samo enkrat, da potemtakem v Peterdorfu (v ok. 100 let mlajšem urbarju hube niso več označene s to označbo) sploh ni bilo te vrste zemljiške razdelitve. Krajevna razdalja je v bistvu brez pomena, ker gre za en sam kraj, Peterdorf, ki je spadal v posestvo Katsch, vsa druga poročila so bolj ali manj stranskega pomena. Časovne razdalje pri zemljiški strukturi odnosno pri porazdelitvi bremen v istem kraju niso bistvenega pomena, če ne leži vmes izrazit gospodarski prevrat. Ker takega prevrata v našem primeru ni bilo, bi bilo torej treba tako bistveno vplivanje šele dokazati s konkretnimi stvarmi.

Dasi je imenovana v Peterdorfu samo ena slovenska huba, mislim, da je to zadostna opora za Hauptmannovo mnenje o zemljiški razdelitvi v slovenske hube. Več kakor dvomljivo je namreč, da bi imela ista zemljiška gosposka svoje zemljišče v enem in istem uradu razdeljeno poleg delitve v svobodne in hlapčevske kmetije še po različnih narodnostnih merah, kar bi morali misliti, če bi sprejeli Malovo misel. Da pa niso slovenske kmetije več imenovane v urbarju iz ok. 1160. leta, se mi ne zdi tako zelo čudno, ker imamo iz vsega 12. stoletja samo še dve poročili o slovenskih kmetijah.¹⁰ Izraz je očitno počasi prišel v pozabo.

Malov ugovor, da bi moral dati pravilni račun o razmerju slovenske kmetije do bavarske kmetije razmerje 1:2, ker je ugotovil tu razmerje med poljskim ralom in plugom, je seveda brez prave moči, ker sloni na nedokazani misli, da sloni slovenska kmetija na tisti osnovi, ki so jo nazivali Poljaki ralo.

⁹ ČJKZ 1, 1918—1919, str. 92.

¹⁰ Fr. Kos, Gradivo itd. IV., 99, 267.

Mal je poskusil dokazati tezo, da slovenska kmetija ni bila hlapčevska, tudi s pozitivnimi dokazi. Kot take navaja dvojce listinskih poročil iz prve polovice 11. stoletja. V prvem so omenjene hobaes Sclavaniscae kot dotales, dočim se o ostalih kmetijah poroča, da so dotalis et fiscalis ac censualis ruris. Iz tega sklepa Mal, da so bile slovenske kmetije manj obdavčene kakor ostale.

Pri drugem primeru meni o poročilu vira, da je škof Hartwik podelil briksenski cerkvi »XX mansos Slaudaniscos cum omni iure ad eos pertinenti«, da gre v dostavku za kake omejitve pravic napram tem kmetijam. V resnici gre pa tu samo za vse pravice, ki jih je imel dosedanji imejitelj. Iz tega tehničnega izraza se torej ne more dobiti nobenega dokaza za značaj kmetij, ker se je mogel uporabiti tako pri svobodnih, kakor pri polsvobodnih ali hlapčevskih kmetijah. Mal je zagrešil pri uporabi tega vira isto napako, ki jo kasneje¹¹ sam očita Hauptmannu.

Nek drug pojav pa vendarle budi dvome o Hauptmannovem mnenju, da so mogli biti sprva na slovenskih hubah samo hlapci. Kako namreč, da sede potem kasazi v Zagorju na hubah, ki merijo tudi točno 16 oralov?¹²

* * *

V sledečem poglavju (Decania sclavenica) konstruira Mal upravno organizacijo Slovencev v zgodnjem srednjem veku. Po uvodnih splošnih opombah (da so Slovenci že pred prihodom v novo domovino prešli od plemenske ureditve k vladarski, deželnoknežji, da zato pri Slovencih sploh ne poznamo plemenske razdelitve itd.) se je naslonil pri iskanju podrobnejše organizacije predvsem na rusko in drugo slovansko pravo. Vzporedno s staroslovansko odnosno rusko organizacijo tisjača — stotnija — desetnija postavlja za slovensko organizacijo vrsto župa — stotnija — desetnija. Načelnik tisjače je dobil obrski naslov tako, da je moral biti urad v rokah človeka, ki je bil vdan Obrom. Ta oseba »je zastopala in ponazarjala obrsko nadoblast, zaradi česar je ostalo uradu obrsko ime«. Tudi tu se torej pojavi iz ozadja toliko preganjana obrska nadoblast.

Malova misel, da je treba razlagati slovensko dekanijo v zvezi z uredbami starega slovanskega prava, je gotovo lahko točna, vendar pa jo bo treba zaenkrat sprejemati še z neko rezervo, dokler ne bo vsaj deloma pojasnjen isti problem (desetnije in stotnije) pri Hrvatih. Res pa je, da so Malovi argumenti proti misli, da bi bile dekanije zgolj gospodarska edinica zemljiškega gospodstva, že sami na sebi precej močni.

Pri uporabi listine, kjer je imenovan župan Physso in uradnika Talivp in Sparuna, pa je šel Mal po moji sodbi le predaleč v svojem konstruiranju, ko je postavil enega iz obeh uradnikov za načelnika desetnije, drugega pa za načelnika stotnije, ter nad oba župana, ki je načeljeval okraju, v katerem je bila ta dekanija. Sploh se mi zdi prav problem županije in župana najbolj kočljiva točka v Malovi konstrukciji upravne organizacije, in sicer zato, ker se Malove hipoteze ne skladajo dobro z našim dosedanjim znanjem o župah in županih najstarejše dobe. Vsaj do podrobnejše preiskave županskega problema velja tudi tu neka rezerva.

* * *

V poglavju Institutio sclavenica obravnava Mal v glavnem že znane ostanke starega slovenskega prava, ki so se ohranili tudi pod nemškim

¹¹ Mal, Probleme itd., str. 161.

¹² Zbornik kralja Tomislava, 1925, 304.

gospodstvom. Obravnava pojezdo (objahanje meja in kasneje s tem zvezano dajatev zemljiškemu gospodu), pojedjo, poklon, *professio iuris* prič za slovensko pravo, ki jasno dokazuje, da so bili med Slovenci tudi svobodnjaki, ker so le ti mogli pričati, opozarja na različne pregovore, ki kažejo spoštovanje do starih običajev, na pravno terminologijo in na njene stične točke z ruskim pravom, na poročilo o slovenskem običajnem pravu v Schwabenspieglu in na ostanke poganstva v srednjem veku. Zlasti pa so zanimiva izvajanja o dvojni podsodnosti koroškega vojvode, ki so dobila izraza v vrinku v Schwabenspieglu (t. j. o pravici deželanov, da ga pokličejo pred svoje sodišče — večjo, ker pa je bil po germanskem pravu odgovoren samo cesarju, se je seveda temu sodišču mogel izogniti z golo formalnostjo).

K omembi prošnje koroških ministerialov za novo pravo je treba reči, da ni nujno, da bi prišli s to prošnjo v Gradec zato, ker se je slovensko pravo pozabilo. Stvar je lahko tudi drugačna: Vprav 13. stoletje je prineslo ministerialom izreden dvig. Štajerski ministeriali so dobili potrdila teh pravic po Otokarju, Korošci pa takega potrdila še niso imeli. Kaj je bilo v času, ko so prišli pod novega gospodarja, pač naravnejše, kakor to, da so ga zaprosili za potrditev ministerialnih pravic in da so si pri tem izbrali deloma za zgled svojo sosedno deželo?

* * *

S poglavjem o veči se je približal Mal zadnji skupini vprašanj, ki jih obravnava v svojem delu. To je kompleks okrog ustoličevanja koroškega vojvode. V skupščini svobodnjakov, ki volijo novega vojvodo, odnosno ki odobre njegovo imenovanje, je treba po Malovem mnenju gledati primer take veče, kakor so jo imeli stari Slovani, večje, ki se je je mogel udeležiti vsak svoboden človek brez izjeme. Kot drug primer, kjer so bile take večje, navaja Rusijo, kjer so imele te večje zelo široko kompetenco glede uprave, zakonodaje in višjega sodstva. Te večje so stavljale knezom tudi posebne zahteve, zlasti glede sodstva, nekakšne volilne kapitulacije. Na več mestih izraža Mal tudi misel, da so morda tudi vprašanja, ki jih je stavljaj kmet na knežjem kamnu novemu vojvodi, nekaka okostenela volilna kapitulacija, vendar mislim, da so ta vprašanja formulirana tako splošno, da je najverjetnejša domneva, da izvirajo pač iz tipičnega srednjeveškega duha, deloma morda tudi iz naslonitve na vprašanja, ko so se postavljala drugim vladarjem.

V dejstvu, da so poznali Bavarci izraz *cramula*, ki ga Mal obširneje pojasnjuje kot splošno-slovanski izraz za nemire, vidi Mal dokaz, da so se Slovenci pogosto upirali proti odlokom večje in drugih centralnih oblastev. Ta teza se mi pa zdi nekoliko prenačljena, ker je trikratni upor ob pokristjanjevanju, pri katerem so bili Bavarci neposredno prizadeti, po moji sodbi pač zadoščal, da so Bavarci spoznali *terminus technicus* za te upore.¹³

Vzrok, da so v veči odločali o novem vojvodi vsi svobodni kmetje, gleda Mal v tem, da so vsi višji stanovi začeli živeti po tujem pravu, po slovenskem pravu so živeli le še svobodniki. V tem momentu gleda Mal tudi vzrok, da se je pojavljala do obreda ustoličevanja pri kmečkem delu prebivalstva velika simpatija, obratno pa pri plemičih in pri duhovščini, ki so bili do tega obreda ravnodušni, če niso bili z njim celo nezadovoljni.

¹³ Pri tej priliki napačno razlaga slovensko roboto kot izpeljanko iz nemške Arbeit, dočim je beseda v resnici indoevropska skupna lastnina, prim. n. pr. grški izraz *ἔργον*.

Mal pravilno poudarja, da so prvi sledovi ustoličevanja že v spomenici salzburškega anonima (*Conversio Bagoariorum et Carantanorum*). Poleg tega analizira do podrobnosti poročila o obredu in ugotavlja ob številnih posameznih dejstvih, da je ta obred v zapadni in srednji Evropi povsem brez vsake vzporednice. Po Malovem mnenju se da razložiti samo v skladu z dejstvi slovanskega prava.

Tako Malova izvajanja o večji, kakor tudi o splošni veljavi slovanskega prava pri obredu ustoličevanja potrebujejo deloma še kontrole na podlagi novejših literature o teh problemih. Nedvomna Malova zasluga pri izvajanjih o problemih ob ustoličevanju pa je, da je pritegnil v središče opazovanja najstarejše poročilo o tem važnem obredu, interpolacijo v *Schwabenspiegelu*. Pri tem pa je, kar mu je prav tako dobro uspelo, podčrtal prav tiste poteze, ki jasno dokazujejo, da gre tu za povsem slovanski obred, s čimer je dokazan tudi njegov slovanski izvor (in sicer v dobi slovanske samostojnosti) in hkrati ovržene vse različne hipoteze, ki so jih nizali okrog njega različni nemški avtorji.

K podrobnemu obravnavanju ustoličevanja bi opozoril samo na to, da iz načina, kako je moral sedeti kmet, ki je pričakoval novega kneza, še ne moremo sklepati z gotovostjo na njegovo sodno funkcijo. Podobnih mest je v srednji nemški literaturi dovolj, pomenijo pa navadno samo premišljevanje (prim. začetek prvega »*Sprüche*« o volilnem sporu, ki izvira od Walterja von der Vogelweide: *Ich saz uf eime steine und dahte bein mit beine*).

V zavračanju Kranzmeyerjeve hipoteze, da so Slovenci privzeli vojvodski naslov in vso državno ureditev od prebivalcev, ki so bili pred njimi naseljeni v Karantaniji, je šel Mal sicer v pravilni smeri, kajti Kranzmeyerjeva hipoteza je brez resne podlage, vendar pa predaleč, ko je zanimal naslov vojvoda za starejšo dobo in važnost vojvodine vojaške funkcije; opora za naslov vojvoda ni le Udinboršt, marveč tudi Udnje¹⁴ iz 11. stoletja. Po Malovem mnenju je imel karantanski vladar naziv knez. Tudi to ni preveč verjetno, ker je bil prevajan izraz knez v latinščino kot *comes*, v nemščino pa kot *Graf*.¹⁵ Po vsem tem je bil knez nek višji oblastnik v karantanski državi, ki je stal morda na tistem mestu, ki hoče Mal nanj postaviti župana.

Vprašanje, glede katerega trči Mal pri ustoličevanju ob *Hauptmanna*, je vprašanje, kakšno razmerje so zavzemali do ustoličevanja kasazi odnosno Hrvati. O tem vprašanju in o položaju kasazov v zgornjem srednjem veku razpravlja Mal v sklepnem poglavju *Libertini — Edlinge*.

Rezultati tega Malovega razpravljanja so tile: Malovemu ugovoru proti *Hauptmannovim* tezam o razvoju kasazov iz *libertinov*, da so nesprejemljive, z a t o, ker se ni mogel vršiti na slovenskem ozemlju drugačen socialni razvoj, kakor drugje v srednji Evropi, sicer ne morem pritrditi. Problemi sami, ki se kažejo (problem kasazov, ustoličevanje itd.), vendar jasno kažejo, da so to poteze, ki bi jih po vsej ostali Evropi zastopali iskali. Kljub temu pa je treba pritrditi Malu, da je ovrget *Hauptmannove* dokaze za enačbo *libertinus* = kasaz oz. *Edlinger*. Ta enačba je kvečjemu možna za kak posamezen primer, kot pravilo za splošen razvoj pa je na podlagi razlogov, ki so nam na razpolago, ne moremo postaviti.

¹⁴ L. Pintar, *Imenoslovne črtice: Udnje*, IMK 19, 1909, 123—136; o Udnem borštu gl. LZ 35, 1915, 31.

¹⁵ Gl. I. Koštiál v IMK, 19, 1909, 48; J. Kelemina v ČZN 20, 1925, 152 sl.; M. Kos v *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, 1936, 61.

Drugače pa je z vplivom kasazov na ustoličevanje. Vsi konkretni podatki, ki jih imamo o osebi in rodbini kmeta, ki je ustoličeval novega kneza, so soglasni v tem, da je bil Edlinger, kasaz.¹⁶ Prvič izvemo to že l. 1414 ob zadnjem ustoličevanju na Gosposvetskem polju, podatki se pa nadaljujejo vse dokler ni rodbina, ki je izvrševala to službo, izumrla. Dokaz iz uvodnega dela Schwabenspiegla, s katerim zatrjuje Mal misel, da so bili udeleženci večje vsi svobodni kmetje, ne drži, ker je ta uvod risal švabske razmere, ne pa razmer v Karantaniji, vsaj ne glede tako izjemnih vprašanj, kakor je bilo ustoličevanje. Uvod se nanaša na Schwabenspiegel v celoti, nemogoče pa je z gotovostjo trditi, da se nanaša tudi na vrinek o Karantaniji.

Prav zato, ker je ustoličevanje prastara pravica, so imeli pravico do udeležbe gotovo le tisti, ki so zavzemali v nekdanji samostojni Karantaniji neki višji položaj. Podrobnih dokazov v virih, kdo je bil to, sicer nimamo, vendar pa lahko iz dejstva, da so bili Kasazi prevedeni v nemščini v Edlinge, s precejšno verjetnostjo sklepamo, da so bili prav oni nosilci državnih poslov in obredov v Karantaniji. Tu je torej Malova kritika izpodletela. Njegova misel, da bi izgubilo slovensko plemstvo, ki bi kdaj imelo pravico do ustoličevanja s svojim ponemčevanjem in z odtujenjem slovenskemu pravu to pravico, se mi zdi zelo malo verjetna, še manj pa se mi zdi verjetno, da bi v tem primeru prešla ta pravica prav na kmete. Mnogo verjetnejša je misel, da je bil nosilec obreda vseskozi eden in isti, dasi je bil v samostojni Karantaniji sam najvišja plast, dočim je dobil v novih razmerah v Nemčiji nad sebe fevdalno socialno stavbo, ki ga je polagoma tlačila k tlom, dokler se ni v začetku novega veka počasi znašel med navadnimi podložniki, kakor je pokazal Hauptmann v uvodnih poglavjih Karantanske Hrvatske.

Sklep

Najprej si postavimo vprašanje, kakšen bo pogled na najstarejši razvoj po kritičnem upoštevanju najnovejše Malove publikacije:

Slovenci so prišli v Alpe z obrsko podporo in pod obrskim vodstvom, vendar pa ne v sužnosti, marveč v podložnosti, ki se ponekod ni mnogo razlikovala od zavezništva.

Izvor kasazov je sporen, trdno dokazane rešitve, ki bi druge z gotovostjo izključevala, še ni. Priznam pa, da se med vsemi današnjimi hipotezami nagibam najbolj k temu, da bi priznal Hauptmannove misli o času in načinu naselitve kasazov med Slovenci.¹ Drugače pa je z nadaljnjim razvojem. Kasazov namreč po moji sodbi ni bilo toliko, da bi izključno sami (v zvezi s Hrvati) prevzeli vodstvo v roke, saj niso mogli dati niti imena narodu, marveč samo nekemu socialnemu stanu. Tvorili so sicer osnovno plast tega stanu, vendar pa so bili med njimi po vsej priliki tudi Slovenci. V ostalem pa je razlika itak najbrž kmalu izginila, kajti tudi kasazi so se poslovenili. Prav zato se mi zdi napačno govoriti o tem, da bi prešel ob nastopu frankovske nadvlade v sužnost cel narod, kajti med narod so spadali tudi kasazi. To je bila najpomembnejša posledica karantanske svobode.

Naj doni enačba Slawe = Sklawe še tako zapeljivo, gotovo so mogli in morali imeti prav tako kot ostali svobodni slovanski narodi tudi Slovenci

¹⁶ Gl. dokaze pri Puntchartu, Herzogseinsetzung itd., str. 150 sl.

¹ Tu seveda mislim na naselitev med Slovenci v najožjem smislu in abstrahiram od malo verjetnih hipotez o kaukaškem izvoru kasazov.

svoje višje socialne plasti, dasi jih je sledeča doba fevdalizma skrila našemu znanju. Prav ustoličevanje pa je plod kombinacije slovenskega prava s svojevrstnim slovenskim političnim in socialnim razvojem, plod, ki je ohranil še dolgo v srednji vek pričevanje o višjih slovenskih socialnih plasteh.

Malovo delo je močnejše v kritiki, kakor v novih konstrukcijah. Vsebuje dovolj pravih opozoril, a mnogokrat zaide tudi v pretiravanja in v hipoteze, ki so nevzdržne. Sicer pa velja prav o problemih, ki jih obdeluje, da samo s polemiko ne moremo priti daleč. Tu je še mnogo zanimivih vprašanj, a pogoj za njihovo reševanje ni toliko razčiščevanje sporov v dosednji literaturi, kolikor sistematično zbiranje podatkov in gradnja na njih. Naša najiskrenejša želja je, da bi dobili čim prej konstruktivna (ne predvsem polemična), sistematična slovenska dela o problemih kasazov, županov in o ustoličevanju. Zlasti k zadnjemu je Mal v svoji publikaciji mnogo prispeval.

Bogo Grafenauer.

Ocene.

RELIGIJA.

Cerkvenih očetov izbrana dela. Izdaja Bogoslovna akademija v Ljubljani. Izdajanje vodi profesor dr. Fr. Ks. Lukman. Tisk Mohorjeve tiskarne v Celju. 1. **Izbrani spisi svetega Cecilija Cipriana.** Prvi del: Pisma. — Knjižica o »padlih«. Poslovenil, uvod in pripombe napisal dr. Franc Ksaver Lukman. V Celju 1938. Založila Družba sv. Mohorja v Celju. 2. **Spisi apostolskih očetov.** Poslovenil Franc Pavlanski Omerza. Uvod in opombe napisal dr. Franc Ksaver Lukman. V Celju 1939. Založila Družba sv. Mohorja v Celju.

»Ko bi imeli na tisoče vzgojiteljev v Kristusu, vendar nimate mnogo očetov; zakaj v Kristusu Jezusu sem vas po evangeliju jaz rodil« (1 Kor 4, 15). Po tem pojmovanju razmerja učitelja Kristusovega evangelija do njegovih učencev kot očeta do otrok je prva krščanska doba imenovala škofo zaradi njihove učiteljske oblasti. Pozneje pa so ta naslov vzdeli tudi drugim pisateljem, ki so razlagali ali branili nauk Cerkve. Danes imenujemo cerkvene očete one cerkvene pisatelje, ki učijo pravoverni krščanski nauk, se odlikujejo po svetosti življenja, so priznani od Cerkve in so živeli v prvih sedmih odnosno osmih stoletjih po Kr. Spisi cerkvenih očetov so imeli že od nekdaj v Cerkvi veliko veljavo. Njihovo soglasje v verskih in moralnih naukih je zanesljiv in nezmoten pravec vere. Seveda pa imajo posamezni očetje v mnogih stvareh, kjer gre za posebno razlago kakšnega nauka, tudi svoje osebne nazore, ki trajne veljave nimajo. Spisi cerkvenih očetov nam kažejo razmere v njihovem času, odkrivajo nazore in življenje takratne družbe, napredek ali upadanje versko-nravnih obnove, posebno pa tudi razvoj krščanske filozofije in teologije. Cerkveni očetje so živeli v sredi razgibanega sveta, ki je zdaj počasi sprejemal prerojenje krščanstva, zdaj se upiral z razumom ali srcem ali življenjem ter zopet zapadal nazaj v naravo, obremenjeno z vsemi posledicami izvirnega greha, zdaj se zopet dvigal po junaških, popolnoma Kristusu predanih svetnikih. Zato so mnogi njihovi spisi tako življenjski in zaradi podobnosti duhovnega stanja tako nam blizu, da se nam zdi, kakor da bi bili napisani danes in za današnji čas. Zato imajo spisi cerkvenih očetov velik pomen ne le za teologa, ki raziskuje stalnost in razvoj krščanskih versko-nravnih resnic, marveč tudi za vsakega zgodovinarja, pravnika, sociologa itd., ki hoče priti do prave

podobe prvih stoletij po Kristusu, pa tudi za vsakega izobraženca, posebno katoliškega, ki želi, da v njem zaživi dih stoletij, ki ga veže z zgodovinskim Kristusom in ustanovo Cerkve v prvih stoletjih. Kdor se vživi v te spise, se bo počutil domačega v teh davnih časih zaradi bistvene enakosti istih verskih osnov in počel, iz katerih danes živi, pa tudi zaradi podobnosti splošno človeških razmer, dobrih in slabih plati narave, kakor jih danes občuti.

Iz teh razlogov smatramo za pomemben dogodek, da se je naša Bogoslovna akademija odločila začeti z izdajanjem prevodov izbranih spisov cerkvenih očetov in je izročila uredništvo tega dela profesorju dr. Fr. Lukmanu. Prav tako pa je Mohorjeva družba vnovič pokazala, da stoji na prvem mestu knjižnih družb in založb slovenskega naroda.

Do sedaj sta izšla dve knjigi izbranih spisov. Celotna zbirka bo obsegala, kakor smo izvedeli, okrog 50 zvezkov.

1. V prvem zvezku je poslovenjenih 26 pisem kartaginskega škofa mučenca sv. Cipriana in pa njegova knjižica »o padlih«. Prevedel jih je dr. Fr. Lukman. Iz sedanje zbirke Ciprianove korespondence, ki obsega 81 pisem (str. 38), jih je izbral 26 takih, ki »lepo podajajo škofovski in religiozni lik sv. Cipriana« (41). Kdor bere že samo ta pisma, bo v resnici začutil, kako je bil njihov avtor v zavesti svoje škofovske odgovornosti ves zavzet za rast in napredek vernikov, posebno pa za edinstvo v Cerkvi na osnovi škofovske, od Kristusa določene oblasti. Zato se je skrnil v času Decijevega preganjanja, čeprav je bil osebno vsak čas pripravljen dati življenje za Kristusa, in ni miroval v svojem skrivališču, ampak vodil Cerkev naprej. Zato je mil in dober, pa tudi strog in odločen, ko je treba braniti Kristusovo resnico in Cerkev. Nepogrešljive vrednosti pa je za polno umevanje in uživanje teh pisem uvod, ki ga je napisal prof. Lukman (1—42). To je življenjepis in označba dela velikega škofa, da si v tako kratki obliki ne moremo želeti jasnejšega in temeljitejšega. Kar pa je za umevanje posameznih pisem še potrebno, nam prevajalec v opombah pri pismih razloži.

Veliko skrbi je prizadelo sv. Ciprianu vedenje nekaterih »spoznavalcev«, ki so v preganjanju ohranili stanovitnost, pa so se prevzeli in hoteli preko in nad škofom v Cerkvi odločevati. Prav tako pa je bilo vedenje nekaterih »padlih« škofu v bridkost in vprašanje o ravnanju z njimi, o njihovi resnični »pokori« za cerkev velike važnosti. V mnogih Ciprianovih pismih se to kaže, posebej pa v knjižici »o padlih« (187—213). — Na koncu tega zvezka je navedenih nekaj splošnih del o sv. Ciprianu.

2. Drugi zvezek prinaša prevod spisov »apostolskih očetov«, najstarejših krščanskih pisateljev, ki so bili učenci apostolov ali ki se je o njih mislilo, da so še katerega izmed apostolov videli in slišali: list sv. Klementa Rimskega Korinčanom, 7 pisem sv. Ignacija Antiohijskega in pismo sv. Polikarpa. Poleg teh pa so v tem zvezku še nekateri spisi, ki so jih prištevali tudi k spisom apostolskih očetov, čeprav v pravem pomenu ne spadajo mednje: Barnabovo pismo in apokrifna apokalipsa Hermovega Pastirja (Prim. Uvod 1. 2). Vse spise je prevedel prof. Fr. Omerza tako, da nam je, kolikor je mogoče, ohranil in približal posebnosti izvirnika, obenem pa v jasnem in določenem slovenskem izrazu in slogu. Uvod za posamezne opise pa je zopet sestavil urednik dr. Lukman (1—36).

Priporočamo slovenskim katoliškim izobražencem, da si sproti nabavljajo zvezke te zbirke izbranih spisov cerkvenih očetov. Mnenja sem, da morajo biti v knjižnici vsakega izobraženca. Tudi drugim narodom bomo to zbirko lahko pokazali.

J. F.

SOCIALNO-GOSPODARSKO VPRAŠANJE.

Dr. Andrej Gosar, *Gospodarstvo po načrtu, njegove naloge in problemi*. Socialnoekonomski institut v Ljubljani, zbirka študij št. 1. Ljubljana 1938, str. 50.

Misel o gospodarstvu po načrtu, ki naj človeštvo pripelje do obče blaginje, ni nova. To misel so imeli pred očmi tudi pisci, ki so z več ali manj fantazije pisali razne utopistične romane o ureditvi države, kakor tudi teoretiki marksističnega socializma. Vendar je bistvo vprašanja gospodarstva po načrtu danes drugo kot pa je bilo pri socialističnih ideologih. Ne gre za to, da bi postavljali gospodarstvo na popolnoma novo podlago z uvedbo novega družabnega reda, ampak gre za organiziranje in uravnavanje sedanjega gospodarskega življenja v okviru naroda in države, »da bo v kar najpopolnejši meri ustrezalo vsem najrazličnejšim potrebam in zahtevam prave narodne blaginje« (Gosar, str. 22). Gospodarstvo po načrtu naj bi nas rešilo iz kaosa, v katerega nas je vrigel razvoj predvsem zadnjih let.

Moderno kapitalistično gospodarstvo, zasnovano na načelu gospodarske svobode, ima poleg svojih dobrih tudi svoje slabe strani. V svoji študiji je dr. Gosar osvetlil tako eno kot drugo stran, pokazal je zlasti pojave, ki povzročajo nered v svobodnem gospodarstvu. Zdi se mi pa, da bi bilo potreba poudariti, da so marsikateri težave in nevšečnosti današnjega gospodarstva posledica izvangospodarskih, političnih okoliščin, ter da za nje mnogokrat po krivem obdolžujemo gospodarski liberalizem.

Ko govori o nalogah in problemih gospodarstva po načrtu, se dr. Gosar zaveda velikih težav, s katerimi se ima tako gospodarstvo boriti. Odklanja seveda kolektivizem kot podlago gospodarstva po načrtu in predpostavlja to gospodarstvo kot pridobitno in menjalno gospodarstvo. Gospodarstvo po načrtu mora nujno stremeti za tem, da glavnim domačim potrebam ustreza v okviru domačega narodnega gospodarstva, kajti izven političnega območja, ki se krije običajno z državnimi mejami, preneha njegov vpliv in imajo mogoče svoj prostor druga načrtna gospodarstva. Seveda avtarkično gospodarstvo ne pomeni še blaginje, ampak zahteva, kot vidimo na zgledih, od naroda veliko samozatajevanja in žrtev.

Jedro vprašanja bo tudi v gospodarstvu po načrtu, kako pravilno porazdeliti celokupni narodni dohodek, da bi vsi ljudje v pravem razmerju krili najrazličnejše svoje potrebe. Poleg tega je pogoj za uresničenje prave obče blaginje povečanje narodnega dohodka, za kar pa so v okviru narodnih gospodarstev deloma že po naravi določene gotove meje, ki zadobijo v avtarkičnem gospodarstvu še večji pomen.

S svojo študijo je dr. Gosar pokazal na vse tiste mnogovrstne probleme, ki se pojavljajo pri vprašanju organizacije gospodarstva po načrtu. Pokazal je zlasti na težave, ki bodo posebno v prehodni dobi prišle do izraza. Povedal pa je tudi tistim, ki ljubijo moderna gesla in, ki sedaj vidijo rešitev sveta v discipliniranem avtoritativnem gospodarstvu, da misel gospodarstva po načrtu »ni nikak recept za preprosto in naglo preureditev modernega gospodarskega življenja«. Kdor bi iskal v dr. Gosarjevi študiji tak recept, ga seveda ne bo dobil. Tistemu pa, ki hoče biti poučen v problematiki sedanjega gospodarskega življenja ter o prizadevanjih za ureditev gospodarstva na podlagi smotrnega uravnavanja gospodarske delavnosti, bo pa knjiga dala kratek, toda objektivni pregled. Dr. Vlado Valenčič.

Socialni problemi slovenske vasi, II. zvezek, spisala Hrvoj Maister in Filip Uratnik. Izdal Socialnoekonomski institut v Ljubljani, 1938, str. 130.

V tej zbirki je izdal Socialnoekonomski institut dva za slovensko gospodarsko in socialno življenje nad vse pomembna referata, ki sta jih imela gg. Uratnik in Maister na Kmetijski anketi v Ljubljani. Uratnik nam je razgrnil na osnovi zelo bogate in obširne statistike težak in malo raziskan problem poljedelskega delavstva v Sloveniji. Statistični podatki obsegajo 44 tabel oz. 40 strani in so za slovensko ter socialno usmerjenega človeka zelo zanimivi. O vinogradniškem delavstvu so porabljeni in priobčeni deloma tudi podatki iz razprave dr. Žgeča in J. Kerenčiča. Avtorju moramo priznati, da se mu je posrečilo podati na osnovi ogromnega statističnega materiala tudi sintetičen pogled na problem kmetijskega delavstva.

Važni, toda bržkone še dolgo težko izvedljivi, so njegovi predlogi, ki jih je postavil za rešitev kmetijskega delavstva na str. 25 in 35. Hvalvredno je, da nam je Uratnik pokazal tudi svoj pogled na mladinsko-socialne in vzgojne probleme nezakonskih otrok. Od podrobnosti bi omenil le podatek, da prihaja 50.000 kmetjskih poslov iz 60.000 kmečkih družin, ki imajo pod 5 ha zemlje.

Tudi Maistrova razprava je nad vse poučna. Zanima ga vprašanje o številu v kmetijstvu zaposlenih oseb (okrog 424.000 v Sloveniji). Podrobno navaja tudi številke za zaposlene v posameznih panogah: konjereji, govedoreji, ovčereji itd. Iz njegove razprave sledi, da je ogromno število neizkoriščenih delovnih dni (okoli 22 milijonov) in da je le malo okrajev, kjer bi bila delovna moč dobro izkoriščena. Na ta način izzveni njegova razprava v spoznanju, da pri kmetijskem problemu ne gre samo za možnost povečane donosa, temveč tudi za smotrnejšo zaposlitev kmetijskih delovnih moči.

Obema razpravama je dodana tudi debata o teh referatih pri Kmetijski anketi, kjer so predvsem zanimive pripombe dr. Bohinjca in dr. Bajiča. Dr. Gogala.

Dr. Ciril Ž e b o t, **Korporativno narodno gospodarstvo**. Korporativizem. Fašizem. Korporativno narodno gospodarstvo. Založila Družba sv. Mohorja v Celju. 1939. Str. 312.

Vedno bolj prodira spoznanje, da treba iskati rešitve iz sodobnih gospodarskih stisk, ki je vanje narode zvodil gospodarski liberalizem, v korporativnem gospodarstvu. Res pa pojem korporativizma še ni povsem izčiščen. Splošna zamisel je pač jasna. Ustvariti je treba delovno skupnost med delom in kapitalom in naravnati gospodarstvo na občno blaginjo — proti liberalizmu in kapitalizmu —, a ohraniti zasebno lastnino, zasebno gospodarsko pobudo in svobodno izbiro dela — proti socializmu in komunizmu (bolševizmu). Kako to doseči, to je vprašanje. Srednjeveške korporacije in njih izkušnje so nekakšen migljaj, da bi se dalo to doseči s skupnimi organizacijami delodajavcev in delavcev, toda pod državnim nadzorstvom. Tako je nastala sodobna zamisel o korporativizmu. Seveda je ta zamisel še vedno tako splošna, da se da dejansko uresničiti na več načinov. In res so jo skušali na več načinov uresničiti (avstrijski, portugalski, italijanski korporativizem). Kateri način je najboljši? To je problem korporativizma.

Dr. Ciril Žebot je izbral to vprašanje za svoj prav posebni študij. Ker pa je dejansko najmočnejši poskus korporativnega gospodarstva italijanski, fašistični, zato je najprej preučil le-tega. Sad tega študija je to delo.

Resničnosti in važnosti tega dela sta dala poudarek prof. F. V i t o z milanske univerze in prof. Fr. P e r r o u x s pravne fakultete v Parizu, ki sta mu napisala predgovor.

Nekaterim je fašizem le gibanje. Tudi Mussolini je nekdaj dejal, da je bil fašizem »dejstvo pred naukom«. Toda vsako gibanje ima neki zmisel in zmisel je misel. Zato je tudi Mussolini dostavil, da je na dnu fašizma vendarle neki sestav (sistem), nauk (doktrina), ideja. In res je Mussolini sam fašizem idejno utemeljeval. Ž. je zbral celo poglavje Mussolinijevih izrekov, ki jasno očitujejo fašistično ideologijo. Fašizem je odpor proti liberalni laži-demokraciji in kapitalistični plutokraciji, na drugi strani pa tudi proti boljševizmu, ki dandanes, kakor je dejal Mussolini, ni drugega kakor državni superkapitalizem. Zato poudarja fašizem poedince in narod; blaginjo poedincev in razvoj narodne moči; avtoriteto, red in socialno pravičnost. To pa moreta po njegovem mnenju ostvariti le avtoritaren režim in korporativna ideja. Zopet je pa zato potrebno troje: enotna stranka, ki vse druži; totalitarna država, ki nosi v sebi vso moč, vse interese in vse upe naroda; in velika idealnost. Svoje zamisli je ostvarjal Mussolini postopoma. V prvem razdobju je utrdil vrhovnost države (suvereniteta ljudstva, je dejal, je le »tragična burka«), odpravil parlamentarizem in uvedel avtoritarni režim. V drugem razdobju je izvedel korporativno državno uredbo, najprej novo sindikalno organizacijo, šele nekaj let potem sestav korporacij. V tretjem razdobju je izvršil končno tudi ustavno reformo in ustanovil »Zbornico fašij in korporacij«.

Ž. je zbral (zlasti v gospodarsko-znanstvenem institutu milanske katoliške univerze) bogato gradivo o vsem tem delu in o vzporedni zakonodaji, ga uredil in spravil v sestav. Tako se mu je razdelila razprava v dva dela. V prvem delu razpravlja o fašizmu (o zgodovini in ideologiji fašizma, o fašistični državi, nje avtoritarnosti in totalitarnosti, o fašističnih sindikatih in korporacijah, zlasti podrobno o fašističnem korporativnem pravu). V drugem delu pa razpravlja o korporativnem narodnem gospodarstvu (o organizaciji proizvodnje, o urejanju cen, o kreditni organizaciji, o socialnem zavarovanju, o korporativni mezdi, o fašistični agrarni politiki, o finančni politiki, o avtarkiji). Na koncu nekaterih poglavij dodaja kritične pripombe in sodbe. Dodal je pa še tretji del, ki skuša v njem iz vsega tega sestava izločiti fašistične posebnosti in podati teorijo o korporativnem narodnem gospodarstvu, ki naj bi imela po njegovem mnenju splošno veljaven značaj.

Tu je cela vrsta zanimivih razprav, ki jih je treba le študirati. Povsod v vsem fašističnem sestavu gospodujejo ideje socialne pravičnosti, socialne odgovornosti in socialne koristi. Podjetnik je odgovoren državi in podjetje ima tudi socialno funkcijo (149). Delavci niso več objekt, ampak subjekt gospodarstva, aktivni sočinitelji, socialno pravno enaki, ne več socialno podrejeni (148), dasi ima podjetnik prednost, po vodstveno-organizatorni vlogi (90). Tudi vprašanje mezd dobi drugačen značaj. Če je delavec subjekt proizvodnje, tedaj njegova plača ni cena za delo kot proizvodjalno sredstvo, ampak je sorazmeren del celokupnega gospodarskega dohodka (221). Fašizem je uvedel tudi posebno politiko cen, ker ni resnično, da jih trg zadostno izravnava, saj izpričuje to že strašno moderno uničevanje kave, žita, zelenjave, živine, samo zato, da bi se cene dvignile na primerno višino. Tako so l. 1938 uničili 70% celokupnega svetovnega pridelka kave (176). Istemu načelu socialne pravičnosti in socialne koristi je podvrzel fašizem banke, po istem načelu organiziral zavarovanje (zanimivi primeri fašistič-

nega socialnega zavarovanja so poleg drugih navadnih zavarovanj (materinstva, zoper poklicne bolezni, za doto mladim delavcem), posebej še za družinske doklade, kjer pa že gre prav za prav za delno socialno-politično rešitev vprašanja o družinskih mezdah (202).

Zelo važno se zdi fašizmu vprašanje prave agrarne politike. »Italijo moramo pokmetiti!«, je zaklical Mussolini, zakaj »kmetstvo je varuh velikih idealov življenja, ki so izraženi v družini, domovini in religiji« (226). In res je fašizem prav tu dosegel že sijajne uspehe. Fašizem poudarja tudi avtarkijo. Toda, kakor razlaga Ž., fašizem ne misli, da bi bilo gospodarstvo brez zveze s svetom samo sebi zadostno — takšna zadostnost je mogoča komaj za katero državo ali pa za nobeno —, temveč le, da naj se »čim bolj oprosti tuje podložnosti« (Mussolini) in naj čim bolj izrablja domače naravne zaklade, znanost in delovne moči (250 sl.). Zato je fašizmu tudi vnanja trgovina funkcija države (225). Odtod tudi klirinški način meddržavnega obračunavanja (265).

Jasno je, da zavzema eno najvažnejših mest v tem delu vprašanje o korporativni organizaciji. Fašizem je oprl korporativno misel na sindikate (posebne za delavce, posebne za delodajavce) na trojni stopnji (združenja, federacije, konfederacije). Tem je dal javnopravno osebnost in jim izročil važne posle, zastopati poklicne kategorije, sklepati kolektivne delovne pogodbe javnega prava, nalagati sindikalne davščine (tudi neorganiziranim), ustanavljati ustanove za socialno skrbstvo, pošiljati zastopnike v Narodni korporacijski svet itd. Korporacije same pa v fašizmu niso samoupravni organizmi, temveč le organi državne gospodarske uprave.

Važno je tudi vprašanje o totalitarnosti države. Znano je, da jo je Mussolini sam tako-le opredelil: »Vse v državi, nič izven nje, nič proti njej«, ali drugič: »Ni naloga države, da vse vrši, temveč da vse vodi«. Ž. misli, da Mussolini ni postavil s tem države tudi nad religijo in Cerkev, temveč pomeni totalitarnost le oblast na totranskem področju politike, češ da Mussolini sam loči »versko in politično zavest Italijanov« (48). Tako misli tudi prof. Vito, češ da je zmisel totalitarnosti ta: liberalna država je etične in religiozne vrednote prezirala, totalitarna država jih pa priznava (10). Vendar se zdi, da Mussolini vsaj sam totalitarnost države dobesedno umeva. Res da priznava katolicizem, a kako in zakaj? Zato »ker predstavlja danes katolicizem latinsko in imperialno tradicijo« (47).

A kakšna je dr. Žebotova končna sodba o fašizmu in njegovem korporativizmu? Fašistično državno gospodarstvo ni socializirano, temveč samo organizirano gospodarstvo, gospodarstvo korporacij, nadziranih po državi. »Javno-pravnemu svojstvu sindikalno-korporativnega organizma ter njega hierarhični pravno-politični povezanosti z državno celoto«, pravi, načelno ni ugovarjati. Toda dvoje je, kar vzbuja resne pomisleke, »skrajna pravna in dejanska centralizacija in končno pravna in dejanska odvisnost od avtoritativnega upravnega središča na vsej črti«. Posledica tega je, da je prednost korporativnega gospodarstva zelo odvisna od dejanske politične uvidevnosti avtoritarnega upravnega središča. To uvidevnost je pa avtoritativno središče »deloma pokazalo, deloma pa tudi ne« (136). Drugje pa dostavlja, da je pa glede dejanskega razvoja fašističnega gospodarstva treba upoštevati tudi »mimokorporativne« italijansko-politične razmere, predvsem abesinsko vojsko s sankcijami itd. (273).

Že iz tega površnega pregleda je lahko uvideti pomembnost Žebotovega dela. Zato ni treba še posebej poudarjati, da to delo naši inteligenci za socialni in gospodarski študij kar najtopleje priporočamo.

V podrobnosti se ne bomo spuščali. Na str. 67 se ne zdi upravičena sodba, da so si mislili katoliški misleci 19. in 20. stoletja korporativno idejo samo kot korekturo in dopolnitev liberalno-demokratskega sestava. Borba je šla in gre vendar za to, da krščanska socialna ideja premagata liberalizem in individualizem in preuredi gospodarstvo in družbo po načelih socialne pravičnosti. In temu namenu naj bi služile tudi korporacije. To ni samo korektura, samo dopolnitev, to je miseln socialni in gospodarski preobrat! V sintezi, ki jo je avtor povzel iz fašizma za pravo korporativno uredbo, se prav tako zdi, da se je avtor preveč vdal fašizmu, ko je za podlago vsega gospodarskega sestava postavil »dvostranski monopol« delavskih in podjetniških sindikatov, dočim je oprla okrožnica »Quadragesimo anno« vso uredbo na samoupravne korporacije (dasi dopušča tudi še v korporacijah za nekatera vprašanja možnost in morda celo primernost ločenih sindikatov). Kritika, ki jo podaja dr. Ciril Zebot na koncu poglavij, je stvarno prav dobra, a po izražanju in slogu za čudo trda in težko umljiva, kar je škoda. Pravniki imajo sicer glede jezika posebne pravice, vendar bi bilo za stvar boljše, če bi se ravnali po splošnem jeziku inteligentov.

V delu je ostalo tudi še nekaj tiskovnih hib. Tako je popraviti na str. 31 in 32 »combatimento« v »combattimento«; prav tako na str. 38 in 39 »Gentile« v »Gentile«. In še to in ono.

A. Ušeničnik.

Jože Kerenčič: Zemljiški odnosi v Jeruzalemskih goricah, Maribor 1939, str. 47, cena 12 din.

Avtor se je po vzorcu metode dr. Žgeča, kot jo je uporabil ta pri znameniti sociološki študiji o Slovenskih goricah, lotil zemljiških odnosov v jeruzalemskih goricah. Za svoje zelo podrobno in res temeljito delo je uporabil kot vir posestne liste iz katasterskih uprav v Ptuj in v Ljutomeru po stanju iz l. 1936. Najzanimivejši so podatki o lastnikih zemlje v Jeruzalemskih goricah, kjer se pokaže, da je vprav najpomembnejša zemlja — vinogradi — v rokah lastnikov izven teh goric (skoraj 70%). Zanimivo je tudi, da imajo posestniki iz Ormoža in Ljutomer (11) v Jeruz. goricah več zemlje kot vseh ostalih 87 lastnikov, ki imajo zemlje vsak do 20 ha. Lastniki iz Ormoža in Ljutomer pa imajo zemljo še tudi drugod. Za sociološko sliko Jeruz. goric so važni tudi podatki o tem, koliko zemlje imajo lastniki iz teh goric v sosednjih naseljih. Končni podatki pokažejo, da je skoro 58% vseh vinogradov v Jeruz. goricah v rokah tako zvane gospode in da ima 397 okoliških kmečkih družin skoro 20%, domače kmečke družine pa le 23% vinogradov. Prevažno je dejstvo, da je 41 lastnikov te zemlje v ino-zemstvu, večinoma v bivši Avstriji.

Za čitalca bi bila zanimiva še zgodovinska slika v razvoju zemljiških odnosov v Jeruz. goricah, ki bi pomembno dopolnila to sliko o sedanjem stanju. Taka zgodovinska slika bi naj pokazala predvsem to, v čigavo korist je šel ta razvoj, ali v korist Slovencev in ali v korist gospodarsko šibkejšega domačega človeka.

Dr. Gogala.

JEZIKOSLOVJE.

Slovenski jezik. Glasilo Slavističnega društva. Letnik I. Snopič 1.—4. 1938. Izdalo Slavistično društvo v Ljubljani.

Narod, ki hoče naprej, mora upirati svoje poglede tudi nazaj, v svojo preteklost. Vsak kulturni delavec oplaja svoje tvorne sile v spoznavanju politične, kulturne in literarne zgodovine svojega naroda. Res je sicer, da se ta rast iz narodne tradicije, to sožitje sedanjosti s preteklostjo na zunaj pogosto ne kaže v vsej javnosti, a v najtežjih trenutkih v življenju naroda se te vezi nepričakovano pojavijo v otipljivi resničnosti. Preiskovanje narodne preteklosti tedaj ne sme biti prepuščeno le privatni

iniciativi in zasebni požrtvovalnosti. To delo mora omogočati ves narod s skupnimi sredstvi. Tako se to pri vseh narodih, ki jim je kaj do zdravega vsestranskega razvoja, tudi godi. Pri nas je žal to delo le vse preveč prepuščeno privatni skrbi in ne dobiva dovolj pomoči od države. Značilno je, da je moralo naše edino slavistično glasilo »Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino« že l. 1931. z osmim letnikom prenehati izhajati, ker ni bilo sredstev. In celih sedem let smo bili brez časopisa, ki bi bil posvečen le preiskovanju naše literarne preteklosti in negovanju slovenskega jezika — pa se ni nihče od odgovornih razburjal.

Po dolgem zastoju so si člani Slavističnega društva spet ustanovili svoje glasilo z naslovom »Slovenski jezik«. Revija po zamisli izdajateljev ni namenjena samo visoki znanosti, temveč tudi aplikaciji znanstvenih izsledkov, normativnemu poseganju v vprašanja slovenskega knjižnega jezika ter pouku slovenskega jezika v šoli. Taka dvojnost v strokovni reviji je seveda vedno težka in tvegana stvar. Težko je najti ravnotežja med prispevki s čisto znanstvenega področja in praktičnimi, širšemu pišočemu občinstvu namenjenimi članki. A položaj je pri nas tak, da nam je danes manj potrebno čisto znanstveno glasilo kot pa list, ki bi posvetil večino svojih strani negovanju slovenskega knjižnega jezika in ureditvi ter poglobitvi pouka slovenščine na srednji šoli. Dejstvo je, da smo tem praktičnim vprašanjem v zadnjih dvajsetih letih posvetili vse premalo pažnje — pustili smo jih tam, kjer smo jih našli ob vstopu v svojo državo. »Slovenski jezik« je treba s tega vidika prav tople pozdraviti.

Prvi letnik je zaradi nekaterih daljših razprav izšel ves v eni knjigi. Uredili so ga dr. A. Bajec, dr. Mirko Rupel in Jakob Šolar in ga posvetili svojemu velikemu učitelju pokojnemu dr. Ivanu Prijatelju. Njega se uvodoma tople spominja dr. A. Slodnjak. France Koblar pa priobčuje svoj slavnostni govor za 60 letnico Otona Župančiča. Dr. Ivan Grafenauer nadaljuje svoja raziskovanja o naših najstarejših zapiskih, njih nastanku in njih zvezi s starobavarskimi vzorci ter starocerkvenoslovansko molitvijo v sinajskem obredniku. Razprava je opremljena z obširnimi znanstvenimi aparatom in prinaša celo vrsto novih domnev o težkem in zapletenem vprašanju. Dr. A. Breznik opisuje izgubljeni, pa spet najdeni Kastelčev Dictionarium latino-carniolicum, Lino Legiša priobčuje svojo disertacijo o Slovenski poeziji od Vodnikovih pesmi za pokušino do priprav za Kranjsko Čbelico (1806—1828). Njegovo delo vestno preizkuje poezijo omenjenih treh desetletij in jo na novo vrednoti v vsebinskem in oblikovnem pogledu. A. V. Isačenko piše o zanimivem pojavu večjezičnosti s posebnim ozirom na naše Korošce. Ivan Grafenauer objavlja nadalje zanimiv dokaz o Vodnikovem sodelovanju pri Kopitarjevi abecedni preosnovi, Silva Trdina razbira Lenorino snov v slovanskih literaturah, Marja Boršnik priobčuje in tolmači Cankarjeva pisma urednici »Slovenke«, dr. Dragotin Lončar pa korespondenco Ivana Kunšiča. Anton Ocvirk pregledno informira o potih in ciljih ruske formalistične šole v literarni zgodovini, Bogo Grafenauer pa priobčuje dve pesmi iz zadnjih let vlade cesarja Jožefa II.; iz njih zanimivo odseva javno mnenje o Jožefovih novotarijah.

Tem večjim in pomembnejšim razpravam ter objavam slede še Zapiski z zanimivim literarno-zgodovinskim drobižem ter Književnost z nekaterimi važnimi ocenami novejših publikacij. Omenjam samo Merharjevo oceno Prijateljeve Borbe z novimi pomembnimi osvetlitvami »jezikovno-reformnih poskusov ilirskega kova« sredi 19. stoletja. —

Društveni vestnik ob koncu obširne knjige informira o delu Slavističnega društva od ustanovitve do 4. rednega občnega zbora.

S prvim letnikom se je »Slovenski jezik« lepo uveljavil. Želimo le, da bi si pridobil širši krog bralcev, kot ga je imel njegov prednik ČSKZ, in da bi mu bilo usojeno tudi daljše življenje. To vse pa ni odvisno samo od urednikov in izdajateljev. Ti so svojo dolžnost storili. Logar Janez.

Fr. Bezljaj, Oris slovenskega knjižnega izgovora. Razprave znanstvenega društva v Ljubljani, 17. Filološko-lingvistični odsek 5. Ljubljana 1939. Natisnila Učiteljska tiskarna.

Eksperimentalna fonetika si prizadeva opisati najprej lego in obliko govorilnih organov pri izgovoru posameznih glasov; zatem pa skuša grafično ujeti in raziskati človeški govor, medsebojne vplive glasov v govoru, trajanje posameznih glasov, ekspiratorno silo (v ustih in nosu) ter njuno izpreminjanje v besedi in stavku. Za vse te preiskave uporablja primerne priprave, njim bolj zaupa kot samo neposrednemu opazovanju, dasi tudi tega slednjega ne zanemara, temveč si ga kliče na pomoč za kontrolo in potrdilo. Za opis nastanka posameznih glasov uporablja eksperimentalna fonetika predvsem te-le pripomočke: 1. umetno nebo za določitev dotika jezika na trdem nebu; 2. barvanje neba in jezika s kaolinovim praškom, razmočenim v vodi; 3. sajasti papir za odtise ustnic pri ustničnih glasovih; 4. pripravo za merjenje čeljustnega razmaka; 5. fotografiranje ustnic pri izgovoru posameznih glasov; 6. rentgenske posnetke govorilnih organov v posameznih trenutkih izgovora glasov.

Za zapis in opis govora pa imajo laboratoriji za eksperimentalno fonetiko k i m o g r a f, t. j. aparat, obstoječ v bistvu iz enakomerno se vrtečega valja, na katerem je ovit papir, enakomerno okajen s svečo; na ta papir zapisujejo govor posebna peresa, pritrjena na občutljive membrane, ki so po gumijastih cevkah v zvezi z usti, nosom in jabolkom govorečega. Danes izrabljajo znanstveniki tudi že fotografske zapise glasu na filmskem traku za svoja znanstvena raziskavanja.

Eksperimentalni fonetiki, tej razmeroma mladi vedi, se je posrečilo ovreči že celo vrsto ugovorov in razpršiti mnogo očitkov, s katerimi so jo lingvisti starejše šole odklanjali. Na glavni očitek, da namreč človek, ki ima pri govorjenju v ustih ali pred usti razne aparate, ne more govoriti naravno, mora še danes vsak eksperimentalni fonetih posebno paziti. Točno mora vedeti, katere napake lahko nastanejo zaradi omenjenih težav, vedeti pa tudi, kako se dajo odpraviti.

Pred kratkim sem videl zvočen r e n t g e n s k i film, ki je s presenetljivo točnostjo prikazoval gibanje vseh notranjih govorilnih organov pri govorjenju in petju. S tem filmom je dobil znanstvenik možnost, da si poljubno dolgo ogleduje posamezne faze čisto neprisiljeno in povsem prirodno artikuliranega govora. Po vsem tem vidimo, da ima eksperimentalna fonetika morda od vseh filoloških panog najlepšo bodočnost in največ upanja na lepe in zanesljive rezultate.

Oče eksperimentalne fonetike je Francoz Rousselot, njegov najmarljivejši učenec pa je bil lani umrl profesor praške Karlove univerze Chlumský. Pri Rousselotu je študiral tudi Slovenec prof. J. Šolar in si napravil med drugim celo vrsto dragocenih kimografskih zapisov; njih majhen del je izrabil za študijo o slovenskih medvokalnih nosnikih (ČJKZ VII) — to je prva slovenska razprava iz področja eksperimentalne fonetike. Pri prof. Chlumskem in njegovem asistentu Háli

se je seznanilo z metodami eksperimentalne fonetike več Jugoslovanov; omenim naj le B. Miletića, profesorja beograjske univerze, in od Slovencev Fr. Bezlaja; o študiji poslednjega po tem uvodu nekaj besed.

Bezljaj nam v svoji študiji podaja najprej opis artikulacije posameznih slovenskih glasov, konzontanov in vokalov, izrabljajoč pri tem vse zgoraj naštete metode. Ta del je za slovenščino prvič sistematično obdelan in bo kljub nekaterim pomanjkljivostim ohranil trajno vrednost. Pomisleke imam pri nekaterih rentgenskih posnetkih, ki po mojem mnenju niso bili ekspozicirani ob pravem trenutku (14, 15), ali pa je bil glas ravno zaradi pričakovanja trenutka ekspozicije nenaravno izgovorjem (glej presenetljiv pomik jezika v ozadje na sl. 16 za glas u). Nerazumljivo mi je tudi, kako more Bezljaj iskati v besedi racman zvenečo afrikato z (dz). Sicer pa so odtisi jezika na nebu (palatogrami) kakor tudi neba na jeziku prepričljivi in jasni; prava dragocenost te knjige pa so skice po rentgenskih posnetkih in rentgenski posnetki (skiagrami) sami. Ta del knjige bo odslej dragocen pripomoček pri slehernem pouku fonetike.

V naslednjih dveh poglavjih razbira Bezljaj iz svojih zapiskov na kimo grafu najprej kvantiteto slovenskih glasov, nato pa še melodijo slovenskega naglašene in nenaglašene vokalizma. Tudi to delo je opravil Bezljaj z natančnostjo in požrtvovalnostjo, ki jo zna ceniti le oni, ki je sam kdaj sedel pred mikroskopom in štel ter meril zapise glasovnih valov. Tudi izsledki teh dveh poglavij bodo obdržali svojo veljavo, dasi jih ne smemo jemati za definitivne. Predvsem naj poudarim, da od štirih, meni znanih oseb, ki jih je Bezljaj uporabljal za zapise, tri govorijo čisto ljubljansko; in če te — take kot je — ne priznamo za naš knjižni govor, potem bi bilo treba izgovor teh označiti kot ljubljanski dialekt, za knjižni izgovor pa poiskati ljudi, ki imajo z govorno besedo v Ljubljani kaj več opravka kot študent farmacije, tehnike in medicine. Podrobnosti, s katerimi se ne strinjam, navajam le nekaj: na str. 97. ne razumem čudnega utemeljevanja, zakaj je odveč opazovanje kratkega akuta tipa mǝgla, bǝzǝg; dejstvo je namreč, da ima tak kratek akut tudi Bezljaj v svojih zapisih, a ga napačno označuje za dolgega (glej samo zapis To je stǝza [R] na str. 110). Iz Bezljajevega gradiva samega je razvidno, da je označil kratki polglasnik (ǝ) za dolgega samo zaradi tega, ker je opazil, da je po dolžini v izgovoru nekaterih oseb skoraj enako dolg kot i in u v primerih, ki jih označujemo z dolgimi akcenti. Pravilen bi bil pa le sklep, da so rastoče dolžine obeh skrajnih vokalov (i in u) v primeri z enako akcentuiranimi a, e, o, o zelo reducirane. Vzrok za to krajšanje bi lahko našel. — Dalje omenjam, da je v besedi debelǝh (str. 112) končni akcent kljub Pleteršniku označen napačno: iz grafične slike in iz slik na str. 104—105, 116 je jasno razvidno, da ima končni u dolg p a d a j o č naglas, ne p a r a s t o č e g a; takega slišim v Lj. govoriti in ga tudi sam govorim. Prav isto je z besedo prsa — kljub Pleteršniku, le da iz zapisa to ni tako jasno razvidno (str. 111). V ostalem pa je iz priobčenih slik zelo lepo razvidna razlika med izrazitim, krepko zastavljenim govorom Rš-a in med neizrazitim izgovorom ostalih oseb (zlasti R-ja), ki se v nastavkih intonacij pogosto love. R-jev izgovor P a r s t ǝ z na str. 113. se mi zdi nenaraven (namesto stǝz), prav tako kot izgovor pǝsa na str. 111.

V splošnem naj omenim, da bo za nadaljnje preiskovanje dolžine posameznih glasov in medsebojnega vplivanja glasov le treba sprejeti pet peres, kakor jih je prvi uporabljal Š o l a r. Za preiskavo besedne in stavčne melodije bo pa treba zapisovati različne daljše stavke in odstavke,

ne samo enolične stavke: »To je...«. Tako bomo dobili res zanesljivo sliko našega govora.

Ob koncu moram poudariti, da z zgornjimi opombami nočem jemati cene Bezlajevemu delu, kajti Oris slovenskega književnega izgovora pomeni res dragoceno, temeljno obogatitev naše znanstvene literature.

Logar Janez.

ZGODOVINA.

Zgodovina mesta Kranja. S sodelovanjem vseučil. profesorjev dr. W. Schmida (Graz) in dr. Fr. Steleta (Ljubljana) spisal Josip Žontar. 1939. Izdalo Muzejsko društvo za Slovenijo v Ljubljani. 8°, 530 str., 164 slik na umetniškem papirju, 15 risb v besedilu, 2 zemljevida.

Malokatero mesto izkazuje od prevrata sem tak razmah, porast in dvig kakor Kranj, akoprav ne toliko v kulturnem pogledu, kolikor v gospodarskem. Pred vojno le središče kranjske ravnine, v katerem so se stekale bolj ali manj le na to ravnino navezane trgovske poti, in torej precej odvisno od svojega zaledja in pomerija, je postal Kranj po vojni, zlasti pa v poslednjih letih, center industrije internacionalnega značaja, ki se je naselila tu zaradi izredno ugodne prometne lege, zaradi ugodnih režijskih dajatev ter zaradi cenene, številne in najbrž zadovoljujoče delovne sile. Konsument te industrije ni več mesto obdajajoča okolica, temveč širni jugoslovanski trg. Ta industrija je Kranju tudi vtisnila svoj pečat: nekdanj pokrajinsko pobarvani center ali »metropola« Gorenjske, polna domačnostnega in pristno »kranjskega« občutja, je postala brezoblično civilizirano mesto, v katerem se počutiš že močno tuje.

Mesto s tako markantno zgodovino je zdaj dobilo tudi svojo pisano zgodovino izpod peresa profesorja dr. Josipa Žontarja, ki deluje že dolgo vrsto let na ondodni gimnaziji. Ta zgodovina je take vrste, da je podobne doslej nima nobeno drugo slovensko mesto in jo bo naše zgodovinopisje gotovo štelo med prav pomembne datume v kroniki lokalnih zgodovin.

Avtor je zastavil svoj plug prav pri najstarejših dobah zgodovine mesta Kranja ter upošteva pri tem tudi geološki in geografski faktor. Čeprav se tudi sam izdatno pomudi pri kulturah starega veka v Kranju, je vendar naprosil za poseben članek o tem predmetu prof. W. Schmida. (Schmidov članek pa bi bil lahko nekoliko obsežnejši.) Nato zasleduje Žontar nadaljnjo zgodovino Kranja, toda naprej ne takoj na mestnih tleh samih, temveč oriše najprej nastanek in razdelitev zemljiške posesti v kranjski ravnini kot taki. S tem si je avtor nalogo izdatno otežil, toda mu bo za to vsakdo hvaležen, kajti to je eno najzanimivejših in metodično najpomembnejših poglavij v knjigi, katero ustvari bralcu najprej relief prostora, iz katerega je tudi mestna zgodovina edino razumljiva. Zlasti za najstarejše dobe teko viri zelo skromno, kar pa jih je bilo mogoče doseči, jih je avtor poiskal in uporabil. V najstarejši dobi imajo svojo vlogo tudi arheološki spomeniki, to je razna gradišča v okolici Kranja, ki so sledovi nekdanje utrdbene mreže, žalibog še zelo neraziskani, a za poznanje političnega razvoja prvih dob so važni. Iz izvajanj avtorja se vidi, da bo tu bodoče delo možno le v tesnem sodelovanju zgodovine in arheologije.

Nato preide avtor k pravi zgodovini mesta Kranja, ki jo zasleduje v treh velikih časovnih poglavjih, to je v prvem do reformacije, v drugem od

reformacije do Napoleonove Ilirije (str. 151—274), in v tretjem od Napoleonove Ilirije do Jugoslavije (str. 275—383). V vsakem poglavju obravnava izčrpno in na podlagi številnih arhivalnih virov, ki jih je lahko dosegel, zgodovino mesta, počenši z opisom nastanka in gradnje, nato pa njegovo zgodovino v političnem, upravnem, cerkvenem, gospodarskem in kulturnem oziru. Tu je zbranega ne le ogromno gradiva, temveč tudi ogromno novih pogledov na preteklost gorenjske prestolnice ter je tu nemogoče podati izvleček iz avtorjevih dognanj. Poglavja o umetnostni delavnosti v Kranju in okolici je napisal Fr. Stelè ob dobrih in izdatnih ilustracijah na prilogah.

Ni niti namen niti možnost, da bi podpisani na tem mestu pisal strokovni referat o delu zgodovinarja. Kar se mu zdi važno poudariti, je najprej tip lokalne zgodovinske monografije, ki ga je Žontar s to knjigo ustvaril in ki bo gotovo postala zgled vsem bodočim zgodovinarjem posameznih slovenskih trgov in mest, pa tudi farâ, s čimer bo to zgodovino-pisje gotovo pridobilo. Drugo pa, kar zasluži poudarek, je moderno gledanje in metoda, s katero je delo sestavljeno. So to najprej velike sintetične linije, katere avtor drži v prednjih vrstah in zaradi katerih pridobivajo njegova izvajanja splošno vrednost. Tako prav za prav lahko smatramo to delo tudi za primer, v katerem je popisana zgodovina od srednjega veka dalje skozi prizmo zgodovine mesta Kranja, da ne govorimo o tem, kako je tu nehote obdelana tudi zgodovina kranjske ravnine.

So pa potem tudi popolnoma sodobno gledani problemi, ki dajejo Žontarjevemu delu svojstven pečat, morda ponekod nekoliko preveč gospodarski in pravni problemi ter vnanje sile, toda reči je treba, da vselej v zelo organičnem sestavu in načinu.

Avtor je dodal delu register meščanskih hiš, sestavljen po ulicah in hišnih številkah (str. 384—426), že sam po sebi poseben opus, dalje indeks kratic, nemški in francoski résumé (str. 474—493), ki bosta omogočila uporabo dela tudi inozemcu, ter nad vse potrebne sezname osebnih imen, krajevnih imen in stvarno kazalo. Na podlagi teh indeksov je delo lahko uporabljivo.

Opombe k delu so zbrane na str. 430—473 na koncu knjige; dalo pa bi se razmišljati, če jih ne bi bilo kazalo navajati tam, kjer se citirajo.

V celoti je Žontarjeva Zgodovina Kranja pomembna znanstvena publikacija, ki daleč presega ozki okvir lokalne zgodovine ter je usmerjena v tip problemske zgodovinske analize in sinteze. Mislim, da je po tem v našem slovstvu gotovo nova in da se bo morala tudi ob splošnih obravnavah zgodovinskih vprašanj pogosto citirati. Treba je nanjo opozoriti našo izobraženo javnost.

R. L.

UMETNOST.

France Stelè: Monumenta artis slovenicae. II. Slikarstvo baroka in romantike. Akademsko založba Ljubljana, 1938.

Drugi zvezek Spomenikov slovenske umetnosti se časovno priključuje prvemu in obravnava našo umetnost od začetka 17. stol. dalje do srede 19. stol. Je to zopet več nego pove podnaslov, po katerem bi marsikdo mislil, da se obravnavata le baročna in romantična doba.

V tem času se je v naši umetnosti izvršil izredno važen preobrat v orientaciji umetnostnega ideala. Namesto pretežno severnjaškega okusa in

usmeritve zavlada zaeno s protireformacijskim gibanjem jug s svojimi ideali, vsebinami in formami, umetnost katoliške Italije. Ta sprememba je tolikšna, da se obraz naše umetnosti do dna spremeni in da je skoraj nemogoče najti strukturne črte, ki bi bile skupne dobi pred protireformacijo in po njej. Umetnostno dogajanje nam avtor z lapidarnimi besedami orišuje, pri čemer je poudariti, da vsebujejo njegova izvajanja mnogo novih rezultatov in spoznanj. Posebno velja to za problematično 17. stol., ki je izrazita prehodna doba.

Ta doslej zelo nejasni čas nam je Stelè v pričujočem delu močno približal predvsem z izčrpno analizo osnovnih gibal in duhovnih tokov, kakor tudi z jasno opredelitvijo v sociološkem smislu. Pokaže nam, kako je Hrenov krog še vedno ves usmerjen severnjaško, ne samo v osnovah svoje izobrazbe, temveč tudi v umetniškem oblikovanju. Ravno tako pa prinašajo njegova izvajanja prve jasne vpoglede v umetniško organizacijo tega stoletja, ki jo nosijo grupa nemških slikarjev okrog Hrena, grupa slovenskih slikarjev okrog iste osebnosti, Valvasorjeva delavnica ter nizozemski slikarji. S tem, kakor tudi s prikazom prvih umetniških organizacij v Ljubljani, bo mogoče poslej računati kot z osnovnimi kamni ne le pri vnani, temveč tudi pri notranji zgodovini umetnosti tega sila zamotanega stoletja in časa sploh.

Z jasnimi besedami je v tem delu označen tudi naraščajoči vpliv Ljubljane, oziroma prehod Ljubljane v vlogo umetniškega centra. S tem je v najožji zvezi prej omenjena preorientacija naše umetnosti na jug, za katero se lahko vzame 18. stol. kot odločilno. Umetniški izraz te priključitve na jug je slovenski barok. Vnanje ga je pripravljala kader tujih slikarjev pretežno italijanskega rodu, ki je tedaj deloval v naših krajih in ki ga Stelè obravnava v tesni povezanosti z nastajanjem baroka pri nas. 18. stol. je doba umetnostnega razcveta na naših tleh in doba razmaha Ljubljane kot umetniškega središča, saj segajo njene struje prav v območje graškega središča. Celo tak specialni pojav kot je iluzionizem je našel tedaj v Ljubljani tako plodnih tal, da je izžareval kot iz nekakega samostojnega žarišča na vse strani.

Po tej dobi se opaža v razvoju umetnostnega stila pri nas neka trudnost, izčrpanost. Ni posebno radostno, kar sledi. Preteklost še živi v delu umetnosti istočasno, ko je v nastajanju novo, a lahko se reče, da ga v provincialnem mestu, kakršno je postala Ljubljana po zaslugi političnih razmer, tudi umetnost ni umela niti izraziti v oni obliki niti čutiti v oni intenzivnosti, katero bi pričakovali glede na končne štadije. Vendar pa je treba reči, da našega impresionizma in sploh umetnostnega stila ob koncu 19. in začetku 20. stol. brez teh predhodnih štadijev ne bi bilo.

Monumenta II. zvezek obsegajo 8 snopičev, tekst spremlja francoski prevod ter 95 reprodukcij na umetniškem papirju, ki pomagajo ponazoriti glavne črte razvoja, glavna dela ter glavne osebnosti. Delo Akademске založbe, posvečeno naši umetnosti, se je s tem zvezkom pomaknilo za velik korak bližje k cilju, v naši umetnostnozgodovinski literaturi pa predstavlja ta knjiga nadvse važen prispevek, ki temelji na večidel novih avtorjevih konceptih in bo prav zaradi tega močno obogatilo stroko samo, pa tudi obči smisel za umetnost teh dveh in pol stoletij. Ponovno izražamo željo, da bi bilo tako avtorju kakor založniku dano čimprej zaključiti to pomembno izdajo.

R. L.

LEPOSLOVJE.

Hauffove pravljice. 1938. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. Zbirka mladinskih spisov. — Prevedel Josip Osana. Ilustriral Slavko Pengov.

Zbirka, ki vsebuje uvodno črtico, Karavano in Šejka in njegove sužnje, je prijetna mladinska knjiga in pričakujemo še drugega dela te nemške Tisoč in ene noči. Govoriti pa o Hauffu kot pravljicarju, bi bilo odveč. Prevod je dober. So tudi napake: trudapoln 5, 45, pride nazaj 5, nimamo časa 9 m. ne utegnemo, prepadeni 59, 100, ostalo 83, 94, 95, 105 i. dr., nadtekač 94, nadtočaj 96, potem ko 97, Konstantinopol 130, nečimrni 157, nabasani 159, blagostanje 168, sem bil rojen 195, bil sem dvanajst let star 196, lepo prosim za zamero 204, m. da bi ne zameril, nastavek 209, naočnike niso razbili 215, ne pusti nas 219 m. ne puščaj nas, Jutrovo 228. — Knjigo priporočimo. Dr. Ivan Pregelj.

France Bevk, Legende. 1939. Založila Nova založba v Ljubljani.

Devet pravih, na Goriško in Istro postavljenih legend, ki jih je napisal naš plodoviti pisec France Bevk z vso njemu lastno intuicijo. Legende so dobre, pisane pa so nelegendarno, moderno, kakor zgodbe, ki nimajo opravka z davnino. Med njimi me Petra zapoved spominja na Cankarjevega Bebca Martina. Žal, da je ostalo v zbirki nekaj stilističnih hib, kakor n. pr.: Cerkev — čutila jo je v srcu 11, in si je z železnim oklepom obdal srce 51, prava smisel besed, v kapljah natakala v zavest 62 i. dr. Pisatelj kaže hitrico v pisanju; to dokazujejo zgledi kot n. pr. toplota in mraz 22 m. vročina in mraz, grenko 32 m. bridko, zakrkniti tranzitivno 91 m. intranzitivnega, tenja 137, kar pomeni kot tura in ne niansa. Mimo še nekaterih hib je knjigo pohvaliti.

Ivan Vazov, Pod jarmom I. II. 1938. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani, Ljudska knjižnica 64. Prevedel France Bevk.

Kot najbolj zrel plod Bevkovega potovanja v Bolgarijo je prevod slovitega romana »Pod Jarmom«, s katerim se tako rekoč začenja moderno slovstvo pri Bolgarih. Roman nam riše zgodbe nekega upora za osvoboditev Bolgarske, ki se žalostno izjalovi. Prevod je posrečen. Pripomnil bi, da je pogrešno pisati globoko pobožen 9, peščica 11 m. drobna pest, proti temnemu mestu 12, ubili smo 25 m. dvojine, razlegnilo 30, koščen 214 m. kosten, bolje rečeno 146, po pravici povedano 158, predvečer 168 i. p. Zlasti grajam, da predavatelj dela silo književnemu govoru, ko uvaja ljudsko besedo tišati v pomenu tiho biti v sestavljeni tranzitivni besedi in refleksiono: potišal glas 13, 11, 105 (smeh se je potišal). Nadalje ne odobram izraza naricati 11, 118 za pravilno slovensko besedo narekati. Knjigi želim mnogo naročnikov. Dr. Ivan Pregelj.

Zapiski.

NE MEŠAJMO SVETEGA Z NESVETIMI

Vsi vemo, kako težko in počasi resnica zmaguje, čeprav vsako nepokvarjeno srce za njo iz vsega svojega bitja teži. Značilno pa je za vsestransko nedostatnost naše duhovne prirode posebno to, da se resnici v gotovih okoliščinah upira celo najboljši človek, ki mu popolnejšega spoznanja, kakor je njegovo današnje mnenje, ne branijo nobeni interesi nižje vrste. Večidel odvrtača plemenite duše od priznanja resnice samoljubje, ki človeku žrtvuje nazorov in sodb, pridobljenih s poštenim iskanjem, predstavlja kot izdajstvo nad samim seboj. Najtežje pa si resnica utira pot skozi goščo političnih programov, družabnih idealov in oblik javnega življenja, ki so zamišljene vsaka na skrajni nasprotni točki od druge in se utemeljujejo z absolutnimi vesoljskimi nazori ter do skrajnosti pretiranimi načeli. Po pravici toži zato papež Pij XII. v svojem nagovoru na kardinalski kolegij od 2. junija tega leta, kako »neprimerno težja ko v prejšnjih časih je danes pot Cerkve skozi svet, ki je poln skrajnih nasprotij, ki v njem vladajo preko vsake zdrave meje pretirane ideje — *idées sans modération*, pravi dobro francoski prevod — ki posamezniku zastira pogled, da se ne more opredeliti v tej zmedbi, kakor je edino prav«. Te besede so gotovo vzete iz ust vsakemu človeku, ki mu je luč razuma slejkoprej več ko somrak nagonov in se mu obe ideologiji,* ki danes v strahovitom izpačenju na sebi najzdravejših počel družabnega življenja odbijata od sebe vsakega količjak uravnovešene duha, gnusita.

Resnica, ki je vajena najhujšega, ne bi zaradi tega toliko trpela, če ne bi se dali zapeljati od njene jasno zaznamovane poti mnogi, ki jo goreče ljubijo in si prizadevajo zanjo z velikimi žrtvami, pa se jim v mnogih ozirih upira, ker je v nasprotju z mnenji, ki jih ne narekuje toliko razum ko čustva, izvirajoča iz krvnih, domovinskih, rodniških ali razrednih vezi ali pa iz ideološke zanešenosti, ko v nepoznanju pravega reda vrednot to, kar je le relativno, postavijo za brezpogojno in najvišjo vrednoto in se potem svojega mnenja in vrednotenja oklepajo z divjim in brezobzirnim fanatizmom. Ta stvar prizadeva veliko škode v katoliških vrstah samih, ki jih cepi, slabi in

desorientira celo v vprašanih, ki za katoličana niso noben problem. Seveda, brez vzroka ta značilni pojav ni. Prvega sem že označil: ljudje izgubljajo čedalje bolj vsak čut za mero, obvladajo jih *idées sans modération*, po naše, blodnje, to so resnice, ki so v svojem pretiravanju postale polno nasprotje resnice; razum se umika kaosu nagonov, ki ne priznajo več v njem svojega urejajočega počela in ga zato ženejo čez vse meje v brezbrežje, v katerem je carstvo slepih sil. V tem duhu je, če se prava mera, točno razločevanje in ostro razmejevanje med bistvenim in prigodnim, absolutnim in odnosnim, nadprirodnim in prirodnim, višjo in podrejeno vrednoto, božjim svitom in njega odsvitom v zavisni stvari, ter odklanjanje vsake skrajnosti, četudi gre za ne vem katera »sveta« načela, smatra za greh, neodločnost in kompromis — medtem ko katoličan mora vedeti, da gre tu za osnovno načelo krščanske filozofije. To je načelo analogije bitja, ki nas uči, da je temeljna razlika med absolutnim, brezodnosnim in samoposebnim bitjem ter med našim odnosnim, prigodnim in vseskozi zavisnim bitjem, ki se ne smeta enačiti in pomešati, da pa je med njima podobe. Vsak nazor, ki se od tega odalji, nas vede v tista usodna pretiravanja, prenapenjanja in raztezanja na sebi resničnih načel bitja, v skrajnosti, ki bitje rušijo. Zakaj vsak tak nazor nujno uniči sposobnost točnega razločevanja, ki nam na primer pove, da iz svobode postane brezvladje, če se ne upoštevajo meje človeškega udejstvovanja v strogem okviru obveznega нравstvenega reda, in da nasprotno zakon postane nezno nasilje, če se prezira samostojnost osebe, kakor nam sv. Tomaž Akvinski čudovito jasno razlaga v svoji Summi proti poganom v poglavju, v katerem nam pojasnjuje, da zakon ni sam sebi namen, ampak da nas vzgaja k svobodi božjih otrok, v kateri smo svobodni tudi zakona (navedeno pri Maritainu: »Nравstvena in politična svoboda«, Pax, 17. maja 1939). Kdor tako ločiti ne zna, zaide, kakor je zašla še vsaka evropska filozofija, ki je to podlago zapustila, in je zašel tudi evropski politični svet, ki z usodno trdovratnostjo absolutira demokracijo in avtokracijo, konservatizem in napredništvo, reakcijo in revolucijo, individualizem na eni in kolektivizem na drugi strani, ter zavisne stvari pobožuje — greh vsake antisho-lastične filozofije od Rousseaua preko Kanta in Hegla do Marksa in Nietzscheja.

* V resnici jih je mnogo več, v vseh mogočih odtenkih, in so ljudje, ki jih nosijo s seboj v duši kar cel snop in sicer med seboj protislovnih, ne da bi se tega zavedali...

Drugi vzrok pa je tisti, ki ga je v čudoviti pridigi 31. maja leta 1840, ko je govoril o »svetosti krščanskega imperija«, označil že John Henry Newman, ko je bil še kaplan angleške protestantske cerkve St. Mary the Virgin v Oxfordu. Naj jo kar dobesedno navedem, ker je prevažna tudi za presojo tega našega vprašanja, prevažna zato, ker nam kaže, kako je Kristusov nauk prav v vseh stoletjih izpostavljen krivemu tolmačenju od posameznikov in njihovih strank, od civilnega občestva in raznih političnih, stanskih in gospodarskih združenj, od države in njenih institucij pa od vsakega zasebnega prepričanja in javnega mnenja ter zadržanja, ki ga vodijo posvetni interesi. Tako je dejal ta največji katoliški bogomislec 19. stoletja: »Kaj menite, koliko bi ostalo med nami zagovornikov Kristusove svete cerkve, če bi se izkazalo, da njena stvar ni stvar obstoječega reda, ampak da prinaša nered in nemir, kakor je bilo to takrat, ko je prišel Kristus in ko so pridigovali apostoli? Takrat so se Judje zbrali in vpili: Tisti, ki so ves svet razburili, so sedaj prišli tudi semkaj! (Apd. 17, 6, 7.) Ali ni jasno kakor beli dan, da večina ljudi pri nas, ki branijo zakonite pravice Cerkve, to dela v prvi vrsti zategadelj, ker menijo, da bi se z njo podrle tudi naše državljanske ustanove, ne pa toliko zategadelj, ker se boje za kraljestvo svetih. Ne trdim, da Cerkve prav nič ne ljubijo, ampak pravim, da veliko bolj ljubijo svoje posvetno blagostanje. Oni imajo prav toliko več ljubezni do sveta kakor do Cerkve, da bi, če bi bil na tehtnici mirni obstoj njihovega sveta, čisto gotovo stopili na stran sveta proti Cerkvi. Oni vedo, da evangelij zelo pomaga državljanstvu miru, da teži za redom in ga varuje, da neguje vse pogoje mirnega družabnega življenja, in prav je tako ter mu moramo za to biti zelo hvaležni. Toda naloga evangelija to ni — njegova naloga so nevidni, nadprirodni in prekosvetški darovi božjega Duha, ki preobrazajo naše notranje življenje; zunanji red in mir — pravi in trajni red namreč — je le sad pravice in ljubezni po Gospodovi zapovedi. Medtem pa cela šuma verujočih le v zunanjem posvetnem blagru — ne vprašujoč se, ali je resničen — vidi pravi blagoslov Kristusovega kraljestva, ne da bi jim bilo mar njegovega nevidnega in duhovnega blagoslova. Le pogledjte naše politične stranke, našo literaturo, našo znanost, naše časopise: ali je še treba dokazati, da je vera predvsem zato v časteh, ker ima težnjo, da življenje osrečuje, ker nam da uživati našo zasebno lastnino in se pod njo ču-

timo varne ter moremo obdržati svoj položaj v svetu, ker je garant naše svet-ske tradicije, zadeva kulture? Zato ti kristjani tako neradi slišijo vse tekste stare in nove Zaveze, v katerih se govori o preganjanju, zapostavljanju in stiskah, ki so nujni delež Cerkve in vernikov, zato so jim mrzka vsa mesta Sve-tega pisma, ki Cerkve ne vidijo v sijaju, slavi in časti, ampak v trpljenju, zato zamerijo sv. Pavlu, da je dejal, da kdor hoče biti Kristusov in uživati njegov blagor ter živeti s Cerkvijo, mora nujno trpeti križ in težave ter biti preganjan zaradi pravice. Mi pa zapostavljamo svet in sledimo Gospodu in njegovim apostolom, naj bo zunanji položaj Cerkve sija-jen ali bešen, naj se nam godi kot držav-ljanom dobro ali slabo. Zakaj resnica je ta, da moč in resnica Cerkve ni v svet-skih postavah niti v državljanstvu polo-žaju in blagostanju, marveč v njej sami, v njenih lastnih darovih, ki jih je Gospod imenoval sedem blagrov.«

To je Newman, poznejši kardinal svete rimske katoliške Cerkve, povedal pred sto leti angleški veleburžuaziji svojega časa — danes bi jih povedal tudi na-sprotnemu taboru, ki hoče podreti nad-vlado meščanstva, namreč tistim, ki, bo-disi, da so zavedni člani Cerkve ali pa se jim zdi le slučajno potrebna kot po-možna sila, Cerkvi pripisujejo nalogo in dolžnost, da nese pred njihovo revolu-cionarno armado križ. Ne — to ni in nikoli ne bo naloga svete Cerkve; pred vsako revolucijo, naj bo svobodnjaška ali reakcionarna, spadajo druga znamenja, samo križ nadprirodnega odrešenja ne! To bodi tudi v naši domovini enkrat jasno in odločno povedano, da ne bo škandalozne zmede pojmov, ki jo opažamo na vseh straneh, kadar Gospodovo Cerkev in krščanski zveličavni nauk na ta ali oni način, v prid konservativne ali svobodoumne, avtokratične ali demokra-tične ideje meni nič tebi nič brez vsake distinkcije vmešujejo v politične borbe in razprave. Kristjani so obvezani kot državljani sveta, ki ga morajo oblikovati, da bo življenje na njem zveličanega člo-veka dostojno, da iščejo oblik, ki omo-gočajo po apostolovih besedah mirno živ-ljenje v ljubezenski povezanosti občestva in pravičnih odnošajih družabnih stanov, toda Cerkev sama se za nobeno kon-kretno obliko ne zavzema, ne prevzema nobenega poročstva za nobeno in se ne istoveti z nobenim političnim nazorom in socialnim redom, naj bi se zdel še tako popoln, ter je visoko nad vsakim pro-gramom svetske ureditve in izven njega. Ne samo, da Cerkev demokratizira v njihovi določni obliki, kakor so zgodovinsko

uresničene, ne predpostavlja obstoječim avtoritarnim režimom, kakor se danes imenujejo, ona niti demokracije kot take, kolikor je sploh kot načelo opredeljiva, ne presoja nič drugega kakor kakšno idealno zamišljeno samovlado ali vlado nekaterih: da je namreč vse prav, kar v aproksimativno čim večji meri dosega tisti svetski blagor, na katerega je — čeprav nikakor ne brezpogojno — vezano tudi naše duhovno življenje, ki meri na večnost. Za nepravdo in zoprno Bogu in njegovemu evangeliju pa nasprotno smatra vse, naj bo še tako priljubljena in povzdigovana demokracija ali še tako po tradiciji »posvečena« avtokracija, če dejansko zavrača otroke božje po krivici od poti k božjekraljestvenemu idealu človeškega občestva. V teh najširših mejah je kristjan kot občan popolnoma svoboden, da išče času, prostoru, krvi in zemlji najbolj ustrežajočih oblik družabnega življenja, Cerkev ga ne ovira, pa tudi ne vtiska svojega večnega pečata nobeni izmed človekovih tvorb, zakaj, kar je prigodno, časovno in odnosno, tako ostane; blagoslavlja pa Cerkev vsako pošteno prizadevanje, ki meri preko svetskih oblik k neminljivemu blagru in ga pospešuje ter človeka in svet dviga v čim večje podobje božje. Je pa Cerkev tudi zelo kritična pa obenem prizanesljiva mati, ki ne prekoline obstoječih zgodovinskih družabnih oblik in političnih redov zaradi teh ali onih napak, stransotov ali zablod, ki se dajo popraviti, premagati in preurediti ali celo prevreči, da se le ne rušijo osnovne npravstvene postave razumnega vesoljstva in se eno zlo ne zamenja s še hujšim. Kristjan je svoboden, Cerkev pa, ki po omenjenih besedah Newmana varuje zaklad nadprirodnega blagra, oblikuje duhovnega človeka do končnega izveličanja in gleda vse prigodne zadeve in odvisnosti ter odnose posvetnega življenja izključno v luči večnosti, je in mora biti rezervirana in ve, da na zemlji ni nič popolnega ter je vse le poizkus in iskanje, v katerem se človeštvo vedno razočaruje, vara in se ne zadovolji ter se večkrat vrača prav k temu, kar je bilo zavrglo.

Kaj bi bilo iz Cerkve, naj se vprašajo oni, ki jo hočejo na vsak način in za vsako ceno potegniti na svojo stran, naj bo na levo ali na desno, če bi se enačila z idejnimi programi in konkretnimi rešitvami njihovega državnega zamisla, pa naj se zdi še tako idealen, sodoben in nujen? Že davno bi Cerkve več ne bilo, če bi se to zgodilo, saj bi delila usodo vseh teh avtokracij, monarhij, plutokracij, »proletarskih« diktatur in »demokratskih« tiranij, socializmov, korpo-

rativizmov in nacionalizmov! Postala bi karikatura same sebe, ko bi morala obsojati s stališča svoje večne avtoritete dobre kristjane, ki pripadajo avtoritarnemu taboru ali plemenite človekoljube, ki so zavzeti za velike zapadne ljudovlade. To je horendna misel, ki se zdi krščansko vzgojenemu duhu sploh nemogoča, saj bi izginila s sveta edina institucija, ki stoji nad našo malostjo, nad našimi zmotami, ki nam prigodne zadeve pretiravajo v absolutne vrednote, nad našimi strastmi, ki se polasčajo resnice, da jo izmaličijo in izpačijo, in nas mečejo semtertja ko valovi slaboten brod. Bili so tudi najvišji poglavarji Cerkve, ki so nekdaj v tem pogledu z najboljšim namenom duhovno zamešali v posvetno, toda ponavadi to krščanskemu poslanstvu v svetu ni bilo bogve kaj v prid, povečini naravnost v ne malo škodo, Cerkev kot mistično telo Gospodovo pa je ostalo čisto in je po delovanju svojih svetnikov, duhovnih in laičnih, vselej popravilo, kar je bilo zgrešeno. Če na eni strani tožiš, zakaj sveto in nesveto zamenjujejo, večne vrednote mešajo z minljivimi, versko vpregajo v službo političnega, potem ni dosledno, če sam tiste politične in socialne ideologije in državne oblike, ki so tebi ljube in se ti najboljše zdijo, skušaš posvečati s pomočjo Cerkve, obsojaš kot slabega ali manj vrednega kristjana tistega, ki je na konservativni ali na progresivni strani, hočeš svojega sočloveka prisiliti na svoj politični program in ideologijo, kakor da ga v to obvezuje krščanstvo samo, ter zahtevaš, da bi Cerkev pred tvojim pokretom nosila svojo zastavo božjega jagnjeta. Nadvetvsko in svetsko je dvojje, točno ločeno, čeprav v medsebojnem odnosu, eno pa ni, kakor nas uči analogia entis Sv. Tomaža Akvinskkega. Treba je, da tudi naši ljudje zopet v to проникnejo, da se v krščansko filozofijo poglobijo in bodo znali razlikovati, saj sam Maritain spričo sodobne zmede pojmov k temu poziva, da bi se kakšna določna narodna in socialna zadeva ne istovetila z večno zadevo Cerkve, naj se tiče tudi lastnega naroda! Herezija je, pravo poganstvo mišljenje, če kdo kakšnemu narodu prisvaja, da je najbolj krščanski, da bo iz njega blagor svetu, da je bogonosce, kakor so svojčas rekali slavjanofili. Samo vesoljna Cerkev je vsem narodom bogonosce in nihče drugi. To je eno. Drugo pa je, da moramo po spoznanju in pravem poznanju krščanske filozofije uravnati tudi svoje ravnanje, da ne bomo Cerkve vpregali v voz svojih posvetnih plemenskih, stanovskih in političnih interesov.

Ali ni, kakor da bi po 100 letih zopet slišali glas Johna Henryja Newmana, če premislimo besede, ki jih je sedanji papež, ko je bil še kardinal državni tajnik, jeseni leta 1933 rekel švicarski katoliški mladini? Tako je dejal Evgenij Pacelli:

»Kristusova cerkev pozna — včeraj, danes in vedno, le eno: zveličavno nalogo preobražanja duš do konca sveta. Cerkev meri z božjim, ne pa s svetskimi merilom. Državi pušča, kar je njenega, naj se upravlja v tej ali oni obliki. Dokler te oblike zveličavnega poslanstva Cerkev ne ovirajo in dokler država od Boga hoteno soglasje obeh najvišjih oblasti varuje ali vsaj Cerkvi pušča zadostno svobodo udejstvovanja, ne bo trčila na odpor Cerkev. Cerkev ljubi mir bolj bo vojsko. Toda resnico in božjo hčerko svobodo ljubi bolj ko lažni mir neresnice in nesvobode. Če Cerkev ostane zvesta svoji, le njej zaupani nalogi, služi tudi pravilno pojmovanemu blagru države, ker ji daruje člane, ki svoje državljanske dolžnosti pojmujejo in izpolnjujejo iz notranjega, verskega: moraš! Te državljanske dolžnosti cerkev potrjuje, ne da bi stavila za pogoj katerokoli politično ali socialno obliko. Katera konkretna državna oblika najbolj ustreza notranjim življenjskim zakonom narodov v meni časov, to je vprašanje, ki se Cerkve kot take ne tiče. Le eno je mar Cerkvi od začetka do sodnega dne: ona vrednoti staro in novo izključno sub specie aeternitatis in uči svoje člane, da pri vsej svoji pozitivni in dejavni predanosti dolžnostim,

katere jim nalaga njihova svetska naloga, ob vsem svojem veselju nad čudovitim napredkom zemske kulture ne pozabijo nesmrtnih Izveličarjevih besed: Kaj pomaga človeku, če si ves svet pridobi, na svoji duši pa škodo trpi.«

Te besede si mora poklicati v spomin, kdor hoče soditi miselnost in delo sedanjega poglavarja Cerkve, da ne bi ga preko mere povzdigoval, če se mu zdi, da bo njegovo delovanje koristilo enemu političnemu taboru Evrope, pa se razočaral nad njim ali ga celo obsojal, če bi rekel ali storil kaj takega, o čemer meni, da pomeni simpatije z nasprotno stranjo. Take sodbe niso le prenagljene, ampak prav v svojem bistvu krive in razodevajo isto pogansko, najsi bo od golih nacionalnih interesov ali od razrednih teženj in ciljev ali od kakšnega izvenkrščanskega nazora usmerjeno in gnano miselnost — ali pa kažejo nezmožnost razločevanja tega, kar spada v območje svetega in absolutnega, od tega, kar se giblje v mejah tostranstva, četudi je lahko dobro in plemenito, je pa venkar samo odnosno in v nobenem slučaju sveto.

Če bi se tega vselej in povsod v svojih sodbah in obnašanju držali, bi si prihranili ne samo marsikatero pikro besedo, ampak tudi marsikatero borbo, na vsak način pa bi tudi v najodločnejših medsebojnih trenjih in iskanju duhov, ki ne more biti vselej brez spopadov prepiranj, ohranili krščansko ljubezen.

Franc Terseglav.

V oceno smo prejeli:

Josip Žontar, **Zgodovina mesta Kranja**. Izdalo Muzejsko društvo za Slovenijo v Ljubljani. 1939.

Prof. V. Grebenc, **Moderno slovensko pohištvo po narodnih motivih**, I., II. del. Ljubljana 1938. Izdala in založila kr. banska uprava dravske banovine v Ljubljani.

Ivan Gol-Voj, **Človek, odkod in kam...** Duhovno presnavljanje sveta. Ljubljana 1939. Založba Slovenski sel.

Hauffove pravljice II. Prevedel Josip Osana. Ilustriral Slavko Pengov. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. 1939.

Marija Hamsun-Mara Puntarjeva, **Otroci z Dolgega brega**. Založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. 1939.

Seksualni problemi. Autorizirani prijevod s francuskega jezika. Preveo dr. Krsto Spalatin. »Istina i život«, knjiga druga. Zagreb 1939.

Dr. Vladimir Pertot, **Einige Entwicklungstendenzen im Außenhandel der Balkanländer**. (Ponatis iz Zeitschrift des Instituts für Weltwirtschaft an der Universität Kiel. 49. Band, März 1939.)

Fran Erjavec, **O izobrazbi kmečke mladine**. (Ponatis iz letnega poročila Kmetijske zbornice.) Založila Kmetijska zbornica dravske banovine. Ljubljana 1939.

Dr. inž. Črtomir Nagode, **Naše glavne komunikacije in mednarodni tranzit**. (Ponatis iz Revije »Misel in delo«. Let. IV. Ljubljana 1938.

Publikacije Leonove družbe:

Občni zbor Leonove družbe je cene za nekatere svoje publikacije znatno znižal. Odslej se prodajajo po teh cenah:

Slovenci v desetletju 1918—1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine. Uredil dr. Josip Mal. Str. 776. Cena broš. 100 Din, vez. 124 Din.

Dr. Fr. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. I. knjiga broš. 100 Din, vez. 120 Din (razprodana); II. knjiga broš. 140 Din, vez. 160 Din; III. knjiga broš. 120 Din, vez. 140 Din; IV. knjiga broš. 140 Din, vez. 160 Din; V. knjiga broš. 140 Din, vez. 160 Din. — Kdor kupi vse knjige naenkrat, dobi še 20% popusta od cele vsote.

Dr. Jos. Gruden, Slovenski župani, broš. à 8 Din.

Dr. Jos. Gruden, Cerkvene razmere med Slovenci v XV. stol. in ustanovitve ljubljanske škofije, à 25 Din.

Dr. M. Opeka, Rimski verzi, à 10 Din.

Paul Bourget-Kopitar, Zmisel smrti, à 20 Din.

Bazin-Iz. Cankar, Gruda umira, à 30 Din.

Baar-Hybašek, Zadnja pravda, à 20 Din.

P. St. Škrabec, Jezikovni spisi, snopič à 5 Din.

Dr. P. Blaznik, Kolonizacija selške doline, à 30 Din.

Dr. A. Gosar, Kriza moderne demokracije, à 3 Din.

Dr. A. Gosar, Poljedelska statistika, à 3 Din.

Dr. A. Brecelj, Seksualni problem, à 3 Din.

Dr. Kolarič, Miklošič, à 3 Din.

Fr. Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, à 24 Din.

E. Bojc, Slomšek, naš duhovni vrtnar, à 6 Din.

Dr. R. Andrejka, Selški predniki J. E. Kreka, à 20 Din.

Okrožnica Casti Connubii, à 4 Din.

Okrožnica Quadragesimo anno je razprodana.

Naročniki »Časa« dobijo vse knjige 25% ceneje. Naročila naj se pošiljajo na upravo »Časa«, Ljubljana, Miklošičeva c. 7/I. (Prosvetna zveza).

